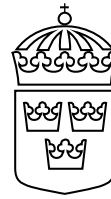

Regeringens proposition

2024/25:10

Tryggare hem för barn

Prop.
2024/25:10

Regeringen överlämnar denna proposition till riksdagen.

Stockholm den 12 september 2024

Ulf Kristersson

Gunnar Strömmer
(Justitiedepartementet)

Propositionens huvudsakliga innehåll

Regeringen föreslår ändringar i föräldrabalken för att stärka skyddet för barn mot våld och andra kränkningar och för att stärka tryggheten och stabiliteten för barn som är placerade i familjehem.

Ett barns rätt att inte utsättas för våld eller annan kränkande behandling är absolut. Regeringen föreslår därför att portalparagrafen om barnets bästa i föräldrabalken ändras så att risken för att barnet far illa ges en särskilt framträdande plats vid bedömningen av vad som är bäst för barnet i frågor om vårdnad, boende och umgänge. För att förbättra domstolars tillgång till beslutsunderlag för bedömningen av om ett barn riskerar att fara illa föreslås också en skyldighet att i vissa svårbedömda fall hämta in ett sakkunnigt utlåtande från en legitimerad psykolog.

Regeringen föreslår vidare att det ska slås fast att barnets bästa går före rätten till umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med. Därigenom klargörs att det finns situationer där barnet som utgångspunkt inte ska ha något umgänge, t.ex. när en förälder har utsatt barnet för allvarligt våld. Umgänge med en förälder får inte riskera att skada barnet, varken fysiskt eller på något annat sätt.

För att stärka tryggheten och stabiliteten för barn som är placerade i familjehem ska det klargöras under vilka förutsättningar vårdnaden ska flyttas över till familjehemsföräldrarna, och det ska inte längre krävas att det är uppenbart att en vårdnadsöverflyttning är bäst för barnet.

För att stärka barnrättsperspektivet och rättssäkerheten vid vårdnadsöverflyttning föreslår regeringen också att barnet och dess vårdnadshavare ska ha rätt till ett offentligt biträde.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2025.

Innehållsförteckning

1	Förslag till riksdagsbeslut	3
2	Lagtext	4
2.1	Förslag till lag om ändring i föräldrabalken	4
2.2	Förslag till lag om ändring i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga	8
2.3	Förslag till lag om ändring i socialtjänstlagen (2001:453)	9
3	Ärendet och dess beredning	10
4	Ett stärkt skydd för barn i frågor om vårdnad, boende och umgänge.....	11
4.1	Arbetet med att skydda barn som riskerar att fara illa måste fortsätta	11
4.2	Vikten av att beakta risken för att barnet far illa	12
4.3	Umgänge ska inte ske när det riskerar att skada barnet.....	20
4.4	Bättre möjligheter att hämta in sakkunnigutlåtande i svårbedömda fall	24
5	Familjehemsplacerade barns rätt till trygghet och stabilitet.....	34
5.1	Tydligare förutsättningar för vårdnadsöverflyttning	34
5.2	Adoption.....	45
6	En rättssäker prövning av mål om vårdnadsöverflyttning.....	48
6.1	Rätt till biträde för barnet och dess vårdnadshavare.....	48
6.2	Förfarandefrågor.....	61
6.3	Behörig domstol	66
7	Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser	69
8	Konsekvenser.....	69
9	Författningskommentar	75
9.1	Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken	75
9.2	Förslaget till lag om ändring i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga	84
9.3	Förslaget till lag om ändring i socialtjänstlagen (2001:453)	85
Bilaga 1	Sammanfattning av betänkandet Tryggare hem för barn (SOU 2022:71).....	86
Bilaga 2	Betänkandets lagförslag	98
Bilaga 3	Förteckning över remissinstanserna	104
Bilaga 4	Lagrådsremissens lagförslag	105
Bilaga 5	Lagrådets yttrande	111
	Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 12 september 2024....	114

1 Förslag till riksdagsbeslut

Prop. 2024/25:10

Regeringens förslag:

1. Riksdagen antar regeringens förslag till lag om ändring i föräldrabalken.
2. Riksdagen antar regeringens förslag till lag om ändring i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.
3. Riksdagen antar regeringens förslag till lag om ändring i socialtjänstlagen (2001:453).

2 Lagtext

Regeringen har följande förslag till lagtext.

2.1 Förslag till lag om ändring i föräldrabalken

Härigenom föreskrivs i fråga om föräldrabalken¹

dels att 6 kap. 2 a, 8 och 15 §§ ska ha följande lydelse,

dels att det ska införas sju nya paragrafer, 6 kap. 19 a § och 20 kap. 9–10 c §§, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

6 kap.

2 a §²

Barnets bästa ska vara avgörande för alla frågor om vårdnad, boende och umgänge.

Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet ska det fästas avseende särskilt vid

– risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa, *och*

– *barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.*

Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet ska det fästas avseende särskilt vid risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för *våld eller annat* övergrepp, eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa.

8 §³

Har ett barn stadigvarande vårdats och fostrats i ett annat enskilt hem än föräldrahemmet och *är det uppenbart* att det är bäst för barnet att det rådande förhållandet får bestå och att vårdnaden flyttas över till den eller dem som har tagit emot barnet eller någon av dem, *skall* rätten utse denne eller dessa att såsom särskilt förordnade vårdnadshavare utöva vårdnaden om barnet.

Om ett barn stadigvarande *har* vårdats och fostrats i ett annat enskilt hem än föräldrahemmet och det är bäst för barnet att det rådande förhållandet får bestå och att vårdnaden flyttas över till den eller dem som har tagit emot barnet eller någon av dem, *ska* rätten utse denne eller dessa att såsom särskilt förordnade vårdnadshavare utöva vårdnaden om barnet.

Vid bedömningen av om det är bäst för barnet att vårdnaden flyttas över ska rätten särskilt beakta

– *barnets och familjehemsföräldrarnas inställning till en vårdnadsöverflyttning,*

¹ Balken omtryckt 1995:974.

² Senaste lydelse 2021:528.

³ Senaste lydelse 2006:458.

– barnets relation till familjehemsföräldrarna och deras förmåga att tillgodose barnets behov av en trygg och god uppväxt,

– familjehemsföräldrarnas inställning till och förmåga att tillgodose barnets behov av kontakt med sina föräldrar och andra närstående,

– barnets relation till sina föräldrar, och

– barnets sociala situation i övrigt.

Frågor om överflyttning av vårdnaden enligt första stycket prövas på talan av socialnämnden.

Frågor om vårdnadsöverflyttning prövas på talan av socialnämnden.

15 §⁴

Barnet ska ha rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med. Umgänget kan ske genom att barnet och föräldern träffar varandra eller genom att de har annan kontakt.

Barnet ska ha rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med, *utom när det strider mot barnets bästa*. Umgänget kan ske genom att barnet och föräldern träffar varandra eller genom att de har annan kontakt.

Barnets föräldrar har ett gemensamt ansvar för att barnets behov av umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med så långt möjligt tillgodoses. Särskilt förordnade vårdnadshavare och en tillfällig vårdnadshavare har motsvarande ansvar.

Barnets vårdnadshavare har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med någon annan som står det särskilt nära så långt möjligt tillgodoses.

Om barnet står under vårdnad av båda föräldrarna och ska umgås med en förälder som det inte bor tillsammans med, ska den andra föräldern lämna sådana upplysningar om barnet som kan främja umgänget, om inte särskilda skäl talar mot det. Om barnet ska umgås med en förälder som inte är vårdnadshavare eller med någon annan som står barnet särskilt nära, ska upplysningar enligt första meningen lämnas av vårdnadshavaren.

19 a §

Om det i ett mål eller ärende om vårdnad, boende eller umgänge är nödvändigt för att bedöma risken för att barnet far illa, ska rätten hämta in ett sakkunnigutlåtande från en legitimerad psykolog.

⁴ Senaste lydelse 2021:528.

20 kap.

9 §⁵

I ett mål om överflyttning av vårdnaden till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare enligt 6 kap. 7–8 a §§ eller 10 e § eller i ett ärende hos socialnämnden om sådan vårdnadsöverflyttning ska ett offentligt biträde förordnas för barnet, om det inte måste antas att behov av biträde saknas.

I ett mål eller ärende som anges i första stycket ska offentligt biträde förordnas även för barnets vårdnadshavare, om det inte måste antas att behov av biträde saknas.

9 a §

I ett ärende hos socialnämnden förordnas offentligt biträde enligt 9 § av den domstol som är behörig att pröva frågan om överflyttning av vårdnaden. Vid domstolens handläggning tillämpas lagen (1996:242) om domstolsärenden.

10 §⁶

Den som är offentligt biträde för barnet ska se till att barnets rätt enligt 6 kap. 2 b § första stycket att få information och möjlighet att framföra sina åsikter tillgodoses.

Barnets offentliga biträde får samtala med barnet utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande.

10 a §

Till offentligt biträde för barnet får endast den förordnas som på grund av sina kunskaper och erfarenheter och även i övrigt är särskilt lämplig för uppdraget.

10 b §

I ett mål om överflyttning av vårdnaden ska den som är offentligt biträde för barnet föreläggas att

⁵ Tidigare 9 § upphävd genom 2006:557.

⁶ Tidigare 10 § upphävd genom 1980:159.

yttra sig skriftligen och kallas till Prop. 2024/25:10
sammanträde som om denne var
biträde åt en part.

10 c §

Den som är offentligt biträde för
barnet har rätt att ta del av det som
har tillförts ärendet eller målet om
överflyttning av vårdnaden.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2025.

2.2 Förslag till lag om ändring i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

Härigenom föreskrivs att 13 c § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

13 c §¹

När den unge har varit placerad i samma familjehem under två år från det att placeringen verkställdes, ska socialnämnden särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 8 § föräldrabalken. Därefter ska frågan övervägas årligen.

Vid ett sådant övervägande ska följande särskilt beaktas:

– den unges och familjehemsföräldrarnas inställning till en vårdnadsöverflyttning,

– den unges relation till familjehemsföräldrarna och deras förmåga att tillgodose den unges behov av en trygg och god uppväxt,

– familjehemsföräldrarnas inställning till och förmåga att tillgodose den unges behov av kontakt med sina föräldrar och andra närstående, *och*

– den unges relation till sina föräldrar.

– familjehemsföräldrarnas inställning till och förmåga att tillgodose den unges behov av kontakt med sina föräldrar och andra närstående,

– den unges relation till sina föräldrar, *och*

– *den unges sociala situation i övrigt.*

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2025.

2.3 Förslag till lag om ändring i socialtjänstlagen (2001:453)

Prop. 2024/25:10

Härigenom föreskrivs att 6 kap. 8 b § socialtjänstlagen (2001:453) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

6 kap.

8 b §¹

När barnet har varit placerat i samma familjehem under två år från det att placeringen verkställdes, ska socialnämnden särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 8 § föräldrabalken. Därefter ska frågan övervägas årligen.

Vid ett sådant övervägande ska följande särskilt beaktas:

– barnets och familjehemsföräldrarnas inställning till en vårdnadsöverflyttning,

– barnets relation till familjehemsföräldrarna och deras förmåga att tillgodose barnets behov av en trygg och god uppväxt,

– familjehemsföräldrarnas inställning till och förmåga att tillgodose barnets behov av kontakt med sina föräldrar och andra närstående, *och*

– barnets relation till sina föräldrar.

– familjehemsföräldrarnas inställning till och förmåga att tillgodose barnets behov av kontakt med sina föräldrar och andra närstående,

– barnets relation till sina föräldrar, *och*

– *barnets sociala situation i övrigt.*

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2025.

¹ Senaste lydelse 2022:665.

3 Ärendet och dess beredning

I september 2021 fick en särskild utredare i uppdrag att se över reglerna i föräldralken om vårdnadsöverflyttning, adoption och umgänge. Syftet med uppdraget var att skapa bättre förutsättningar för kontinuitet, stabilitet och trygghet för familjehemsplacerade barn och barn som har upplevt våld från närstående. I uppdraget ingick bl.a. att ta ställning till hur skyddet för barnet kan stärkas när fråga uppkommer om umgänge med en förälder som har utövat våld eller gjort sig skyldig till någon annan allvarlig kränkning.

Utredningen, som antog namnet Utredningen om vikten av trygghet och kontinuitet för barn i utsatta situationer, överlämnade i januari 2023 betänkandet Tryggare hem för barn (SOU 2022:71). En sammanfattning av betänkandet finns i *bilaga 1*. Utredningens lagförslag finns i *bilaga 2*.

Betänkandet har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna finns i *bilaga 3*. Remissyttrandena finns tillgängliga på regeringens webbplats (regeringen.se) och i lagstiftningsärendet (Ju2023/00125).

Riksdagen har tillkännagett för regeringen det som utskottet anför om vårdnadsöverflyttning och adoption vid familjehemsplaceringar (bet. 2020/21:CU6 punkt 13, rskr. 2020/21:223). Av tillkännagivandet följer att regeringen ska återkomma med de lagförslag som kan anses påkallade för att säkerställa dels att barnets bästa verkligen går före alla andra intressen när det gäller vårdnadsöverflyttning och adoption vid familjehemsplaceringar, dels att prövningen av en fråga om vårdnadsöverflyttning till familjehemsföräldrar görs i den ordning som är mest lämplig och ändamålsenlig (bet. 2020/21:CU6 s. 39 f.). Genom förslagen i denna proposition anser regeringen att tillkännagivandet är slutbehandlat.

Riksdagen har tillkännagett för regeringen det som utskottet anför om kompetensfrågor i arbetet med familjerättsliga frågor (bet. 2020/21:CU17 punkt 10, rskr. 2020/21:315). Riksdagen har vidare tillkännagett för regeringen det som utskottet anför om kompetens hos yrkesverksamma i mål om vårdnad (bet. 2021/22:CU6 punkt 6, rskr. 2021/22:261). Tillkännagivandena bedöms vara tillgodosedda genom de åtgärder som redovisas under rubriken Särskilt om kompetens och vikten av ett fullgott beslutsunderlag i avsnitt 4.4 och är därmed slutbehandlade.

Slutligen har riksdagen tillkännagett för regeringen det som utskottet anför om kvalitetssäkring och domstolens beslutsunderlag i övrigt (bet. 2020/21:CU17 punkt 12, rskr. 2020/21:315). Genom de åtgärder som redovisas under rubriken Särskilt om kompetens och vikten av ett fullgott beslutsunderlag i avsnitt 4.4 bedöms tillkännagivandet vara tillgodosett såvitt avser kvalitetssäkring av vårdnadsutredningar och användande av enhetliga och evidensbaserade utredningsmetoder. Tillkännagivandet är inte slutbehandlat.

Lagrådet

Regeringen beslutade den 4 juli 2024 att inhämta Lagrådets yttrande över de lagförslag som finns i *bilaga 4*.

Lagrådets yttrande finns i *bilaga 5*. Lagrådets synpunkter behandlas i avsnitt 4.2, 4.4, 6.2 och i författningskommentaren. I förhållande till

4 Ett stärkt skydd för barn i frågor om vårdnad, boende och umgänge

4.1 Arbetet med att skydda barn som riskerar att fara illa måste fortsätta

Alla barn har rätt att växa upp under trygga och stabila förhållanden utan våld, övergrepp eller kränkande behandling. I vissa fall handlar ett barns otrygga situation om att båda föräldrarna brister i omsorgen och barnet kan då hamna i samhällets vård. Barns otrygghet kan också bero på att en av föräldrarna utsätter en eller flera personer i familjen för våld. Att som barn behöva bevittna eller utsättas för våld inom familjen ökar risken för såväl fysisk som psykisk ohälsa på både kort och lång sikt. Om föräldrarna har separerat kan det vara så att barnet visserligen inte bor tillsammans med den förälder som har utövat våld men att fråga uppkommer om umgänge med den föräldern.

Arbetet för att skydda barn mot våld och andra kränkningar bedrivs kontinuerligt och på bred front. År 2021 infördes ett nytt brott, barnfridsbrott, som innebär att det är straffbart att utsätta ett barn för att bevittna vissa brottsliga gärningar, såsom vålds- och sexualbrott (prop. 2020/21:170). Under 2021 trädde också lagändringar i kraft som ytterligare stärker barns rätt till delaktighet och att komma till tals i vårdnadsprocessen. Ändringarna innebär även ett stärkt skydd för barn som riskerar att fara illa, bl.a. är det nu möjligt att utse en tillfällig vårdnadshavare i situationen då den ena föräldern har dödat den andra. Vidare gäller nya regler om behörig domstol när barn eller föräldrar har skyddade personuppgifter (prop. 2020/21:150).

Nyligen har det på regeringens förslag också genomförts lagändringar för att förbättra skyddet för och stödet till personer som behöver skyddat boende och stärka barnrättsperspektivet för barn som följer med en vårdnadshavare till ett skyddat boende. Det har bl.a. införts en möjlighet för socialnämnden att hemlighålla vistelseorten för den vårdnadshavare som barnet inte är placerat tillsammans med och besluta hur barnets umgänge ska utövas med den vårdnadshavaren (lag [2024:79] om placering av barn i skyddat boende; prop. 2023/24:31). Dessa regler trädde i kraft den 1 april 2024.

Även om mycket har gjorts anser regeringen att arbetet behöver fortsätta för att ytterligare stärka skyddet för barn mot föräldrar som utövar våld. Mer än 200 000 barn i Sverige lever i hem där det förekommer olika former av våld eller andra övergrepp. Av den kartläggning som Jämställdhetsmyndigheten gjort framgår också att uppgifter om våld är vanligt förekommande i mål om vårdnad, boende och umgänge. (Jämställdhetsmyndigheten, 2022:1). Att utsättas för våld har mycket allvarliga konsekvenser för ett barn. Det handlar inte bara om fysiska

skador. Barn som varit utsatta för våld kan också drabbas av psykiska och emotionella följdverkningar och utveckla en försämrad kognitiv förmåga. Under de senaste åren har flera uppmärksammade fall inträffat där barn blivit utsatta för dödligt våld av en förälder. Dessa tragiska händelser belyser behovet av att agera för att stärka skyddet för barn från att utsättas för våld och andra kränkningar. Det är hög tid att ändra regelverket så att barn ges ett starkare skydd och att uppgifter om våld tas på större allvar.

Regeringen anser att det är särskilt angeläget att överväga ytterligare åtgärder för att skydda barn från att mot sin vilja behöva träffa en våldsamt förälder. Umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med är som utgångspunkt viktigt för barnet men det får inte riskera att medföra rädsla, otrygghet eller psykisk ohälsa. Ett barns rätt till båda sina föräldrar får aldrig innebära att barnet måste träffa en förälder under alla förhållanden.

4.2 Vikten av att beakta risken för att barnet far illa

Regeringens förslag: I portalparagrafen i 6 kap. föräldrabalken ska risken för att barnet far illa ges en särskilt framträdande plats. Vid domstolens bedömning av vad som är bäst för barnet i frågor om vårdnad, boende och umgänge ska domstolen fästa särskilt avseende vid risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för våld eller annat övergrepp, eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa.

Utredningens förslag överensstämmer delvis med regeringens. Utredningen föreslår en annan utformning av portalparagrafen om barnets bästa i 6 kap. 2 a § föräldrabalken. I utredningens förslag till portalparagraf anges att det ska göras en helhetsbedömning i det enskilda fallet och att risken för att barnet far illa ska vara en del av den bedömningen. Enligt utredningens förslag ska det inte längre anges vilka omständigheter som det ska fästas särskilt avseende vid eller exempel på sätt som barnet kan fara illa på.

Remissinstanserna: En majoritet av remissinstanserna, däribland *Riksdagens ombudsmän*, *Lunds universitet (Juridiska fakulteten)*, *Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd*, *Region Stockholm*, *Stockholms tingsrätt*, *Umeå tingsrätt* och *Örebro tingsrätt*, tillstyrker förslaget om att ge portalparagrafen om barnets bästa en ny utformning eller invänder inte mot det. Flera av de som är positiva till förslaget, bl.a. *Sveriges advokatsamfund*, framhåller att den nuvarande utformningen av bestämmelsen riskerar att leda till att alltför stor betydelse läggs vid de omständigheter som nämns särskilt.

Några remissinstanser, bl.a. *Folkhälsomyndigheten*, *Hovrätten för Västra Sverige* och *Maskrosbarn*, menar att förslaget om att inte längre ange omständigheter som ska beaktas särskilt kommer att ge mindre ledning för hur bedömningen av barnets bästa ska göras. Ett par remissinstanser, bl.a. *Uppsala universitet (Juridiska fakulteten)*, anser att det är inkonsekvent att ta bort omständigheter som det ska fästas avseende särskilt vid när det föreslås att bestämmelsen om vårdnadsöverflyttning ska innehålla en mängd omständigheter som ska beaktas särskilt (se avsnitt

5.1). *Linköpings universitet (Barnafrid – Nationellt centrum för kunskap om våld mot barn)* anser att det bör övervägas att gradera betydelsen av de olika faktorer som ska vägas samman inom ramen för helhetsbedömningen.

Flera remissinstanser, såsom *Länsstyrelsen i Östergötlands län (Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck)*, *Barnens rätt i samhället*, *Maskrosbarn*, *Stiftelsen Allmänna Barnhuset*, *Unicef Sverige* och *Unizon*, är negativa till att det inte längre i lag ska anges att det ska fästas avseende särskilt vid risken för att barnet far illa utan att den risken endast ska vara en del av helhetsbedömningen. De befarar att detta kommer att leda till att det läggs mindre vikt vid denna risk. *Barnombudsmannen* har en liknande uppfattning. Även *Socialstyrelsen* anser att den föreslagna lydelsen är en försvagning i detta avseende.

Några remissinstanser, bl.a. *Jämställdhetsmyndigheten*, vänder sig särskilt mot att exemplifieringen av olika sätt som ett barn kan fara illa på tas bort. *Västerås kommun* anser tvärtom att det är positivt med ett tydliggörande av att barn kan fara illa på fler sätt och att den nuvarande uppräkningsen har lett till att fokus vid domstolarnas bedömningar har legat på bortförande, våld och andra övergrepp.

Det finns också remissinstanser, bl.a. *Hovrätten för Övre Norrland*, *Varbergs tingsrätt* och *Föreningen Vårdnad Boende Umgänge i Sverige*, som är kritiska till att barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna inte längre ska anges i portalparagrafen. *Varbergs tingsrätt* påpekar bl.a. att det förekommer många mål i domstol där situationen inte är sådan att barnet riskerar att utsättas för våld eller andra kränkningar av sina föräldrar och att ett barn drabbas av negativa konsekvenser, inte minst på längre sikt, till följd av att barnet förlorar kontakten med en förälder.

Några remissinstanser, såsom *Barnens rätt i samhället* och *Unizon*, ser tvärtom positivt på att det inte ska fästas särskilt avseende vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. *Rädda Barnen* anför att barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna inte stöds av forskning och evidens. *Norrköpings tingsrätt* föreslår att det i stället ska förtydligas att risken för att barnet far illa ska ha företräde framför barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.

Några remissinstanser avstyrker utredningens förslag. *Lunds universitet (Samhällsvetenskapliga fakulteten)* anser att barnets bästa som huvudsaklig begreppslig utgångspunkt för bedömningen av enskilda barns behov är problematisk. *Malmö tingsrätt* menar att lagstiftning inte är rätt sätt att få domare att bli bättre på att göra eller förtydliga sina riskbedömningar. Om lagstiftarens syfte är att den s.k. kontaktprincipen ska få mindre genomslag, bör detta enligt tingsrätten kunna åstadkommas genom mindre justeringar av lagtexten. *Hovrätten för Övre Norrland* och *Svea hovrätt* är också tveksamma till om de föreslagna ändringarna är rätt väg att gå. *Rädda Barnen* anser att förslaget är alltför vagt och inte tillräckligt långtgående för att stärka barns rättigheter.

Några remissinstanser, bl.a. *Uppsala universitet (Juridiska fakulteten)*, anser att det saknas en djupare analys av vad den föreslagna ändringen kommer att få för betydelse i samtliga mål om vårdnad, boende eller umgänge. *Jämställdhetsmyndigheten* efterfrågar ett tydliggörande av att även fastställelse av samförståndslösningar i mål om vårdnad, boende eller

Prop. 2024/25:10 umgänge ska göras med ett starkt barnrättsperspektiv och dokumenterade, välgrundade riskbedömningar.

Skälen för regeringens förslag

Portalparagrafen om barnets bästa i föräldrabalken

En av grundprinciperna i FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) är att vid alla åtgärder som rör barn ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa (artikel 3). Principen om barnets bästa kommer till uttryck även i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna (artikel 24).

Principen om barnets bästa är ett begrepp som består av flera delar. Den ger uttryck för en materiell rättighet som innebär en rätt att få barnets bästa bedömt i beslut som gäller barnet. När olika intressen vägs mot varandra ska barnets bästa sättas främst. Principen om barnets bästa ska även användas som en grundläggande rättslig tolkningsprincip. Om en rättsregel är öppen för mer än en tolkning, ska den tolkning som mest verkningsfullt tillgodoser barnets bästa ges företräde. Principen ger slutligen också uttryck för ett tillvägagångssätt i beslutsprocesser som innebär att processen måste innehålla en utvärdering av eventuella positiva eller negativa konsekvenser för barnet av beslutet (prop. 2017/18:186 s. 96).

Genom 1998 års vårdnadsreform infördes en portalparagraf om barnets bästa i 6 kap. 2 a § föräldrabalken. Paragrafen har därefter ändrats ett par gånger. I den nu gällande lydelsen anges att barnets bästa ska vara avgörande för alla frågor om vårdnad, boende och umgänge. Redan i dag gäller alltså att det inte finns några andra intressen som kan gå före barnets bästa, t.ex. upplevd rättvisa mellan föräldrarna eller en förälders vilja att umgås med barnet (se prop. 2005/06:99 s. 85). I paragrafens andra stycke anges att det vid bedömningen av vad som är bäst för barnet ska fästas avseende särskilt vid risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa, och barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Även det som föreskrivs i 6 kap. 1 § föräldrabalken om barnets grundläggande rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran är av betydelse för bedömningen av vad som är bäst för barnet (jfr artikel 3 i barnkonventionen, se prop. 2005/06:99 s. 40 och 41 samt prop. 2020/21:150 s. 41 och 129). Bestämmelsen i 6 kap. 2 a § är avsedd att vara en grundval för lagens mer konkreta regler (prop. 2020/21:150 s. 41).

Vad som är barnets bästa i en fråga om vårdnad, boende och umgänge måste avgöras i varje enskilt fall, utifrån en bedömning av de individuella förhållandena. Bedömningen ska bygga på kunskap och beprövad erfarenhet i kombination med att barnet självt får komma till tals. Hänsyn ska tas till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling. Så långt det är möjligt bör såväl långsiktiga som kortsiktiga effekter för barnet beaktas (prop. 2020/21:150 s. 129).

Risken för att ett barn far illa finns i portalparagrafen som en omständighet som aldrig får glömmas bort vid en bedömning av barnets bästa (prop. 2020/21:150 s. 42). Enligt 1998 års lydelse skulle det fästas särskilt avseende vid barnets behov av nära och god relation med båda

föräldrarna (kontaktprincipen) medan risken för att barnet far illa skulle beaktas. Vid 2006 års vårdnadsreform ansåg lagstiftaren att det fanns skäl att i lagtexten ytterligare markera den betydelse som risken för att barnet far illa måste få vid beslut som rör vårdnad, boende och umgänge. Sedan dess gäller därför att risken för att barnet far illa, liksom kontaktprincipen, är en omständighet som det ska fästas särskilt avseende vid. År 2006 gjordes också tillägget att bedömningen av vad som är barnets bästa ska innefatta risken för att någon annan i familjen utsätts för övergrepp (prop. 2005/06:99 s. 41 f.).

Utgångspunkter vid utformningen av portalparagrafen

Trots utformningen av portalparagrafen om barnets bästa och lagstiftarens uttalanden 2006 om avsikten med ändringarna synes den, som utredningen påpekar, ha medfört en tillämpning där barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna (kontaktprincipen) ges större tyngd än risken för att barnet far illa. Regeringen delar därför utredningens bedömning att utformningen av portalparagrafen behöver ses över, i syfte att stärka skyddet för barn mot att fara illa. Att det sker utesluter inte, som bl.a. *Malmö tingsrätt* och *Hovrätten för Övre Norrland* berör, att det finns även andra åtgärder som kan ha en positiv inverkan på riskbedömningarnas betydelse och kvalitet, såsom utbildningsinsatser. Detta behandlas i avsnitt 4.4. En majoritet av remissinstanserna är också positiva till att portalparagrafen om barnets bästa ges en ny lydelse. Däremot har många remissinstanser synpunkter på hur den närmare bör utformas.

Den uttryckliga och övergripande bestämmelsen om att barnets bästa ska vara avgörande för alla frågor om vårdnad, boende och umgänge infördes för drygt 25 år sedan. Avsikten var att knyta föräldrabalkens reglering av frågor om vårdnad, boende och umgänge tydligt till barnkonventionen. I förarbetena anges att det inte låter sig göra att en gång för alla precisera innebörden av barnets bästa. Barnets bästa måste avgöras i varje enskilt fall utifrån en bedömning av de individuella förhållandena. Vid bedömningen måste hänsyn tas till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling (prop. 1997/98:7 s 47 f. och 104 f.). Detta synsätt har understrukits även vid reformerna 2006 och 2021 (prop. 2005/06:99 s. 38 f. och prop. 2020/21:150 s. 42).

Enligt utredningens förslag ska det i portalparagrafen inte längre pekas ut några omständigheter som ska beaktas särskilt vid bedömningen av barnets bästa utan det ska i stället framgå att det ska göras en helhetsbedömning. I syfte att stärka skyddet för barn och lyfta fram betydelsen av att det görs en riskbedömning när det förekommer uppgifter om våld och andra kränkningar föreslår utredningen också att det ska anges i portalparagrafen att risken för att barnet far illa ska vara en del av helhetsbedömningen.

Den kartläggning som Jämställdhetsmyndigheten relativt nyligen genomfört (Jämställdhetsmyndigheten, 2022:1) liksom utredningens egna kontakter med yrkesverksamma inom socialtjänsten och domstolar visar att uppgifter om våld är vanligt förekommande i mål om vårdnad, boende och umgänge. Trots lagstiftarens markering 2006 visar genomgångar av praxis gjorda av Jämställdhetsmyndigheten och 2014 års vårdnadsutredning (SOU 2017:6) också att barnets behov av en nära och god kontakt

med sina föräldrar fortfarande beaktas i större utsträckning än risken för att barnet far illa.

Barnets behov av en nära kontakt med båda föräldrarna är inte, som risken för att barnet far illa, en omständighet som ska prövas i det enskilda fallet. Det är mer en utgångspunkt inför en individuell bedömning av barnets bästa. Att dessa två aspekter är likställda i portalparagrafen och synbart konkurrerande är olyckligt. De ska nämligen inte vägas mot varandra. Risken för att barnet far illa ska vara överordnad. Ett barns rätt till båda sina föräldrar får alltså aldrig innebära att barnet måste träffa en förälder under alla förhållanden. Kontakt med en förälder som barnet inte bor tillsammans med får inte riskera att skada barnet, varken fysiskt eller på något annat sätt. Den utgångspunkten måste få fullt genomslag även i praktiken. Regeringen anser därför att portalparagrafen bör utformas så att betydelsen av risken för att barnet far illa lyfts fram ännu tydligare. Enligt regeringen finns det skäl att gå ännu längre än utredningen i att skärpa utformningen av portalparagrafen för att ytterligare framhålla att behovet av en nära och god kontakt med båda föräldrarna aldrig kan väga tyngre än att barnet inte ska riskera att fara illa.

Några remissinstanser, bl.a. *Hovrätten för Övre Norrland* och *Varbergs tingsrätt*, befarar att barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna inte kommer att få tillräckligt genomslag i tillämpningen om detta behov inte längre omnämns i portalparagrafen. Regeringen delar inte den oron. Att barn har rätt till en nära och god kontakt med båda sina föräldrar, om det inte strider mot barnets bästa, följer av barnkonventionen (artikel 9.3, jfr även artikel 18). Även föräldrabalkens mer materiella regler om vårdnad, boende och umgänge bygger på uppfattningen att barn har behov av nära och goda relationer till båda sina föräldrar även om föräldrarna bor isär (jfr prop. 2005/06:99 s. 50). Som exempel kan nämnas att presumtionen om den gemensamma vårdnaden om ett barn kvarstår även efter äktenskapsskillnad mellan föräldrarna (6 kap. 3 § föräldrabalken). Ett annat exempel är bestämmelsen i 6 kap. 15 § föräldrabalken som anger att barnet ska ha rätt till umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med (se vidare om detta i avsnitt 4.3). Barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna har alltså betydelse även om det inte längre omnämns särskilt i portalparagrafen.

Ett barns rätt att inte utsättas för våld eller annan kränkande behandling är absolut. Denna rätt innebär att risken för att ett barn far illa alltid måste sättas främst av domstol och socialtjänst i varje bedömning av vad som är ett barns bästa i en fråga om vårdnad, boende eller umgänge. I detta avseende är kontaktpincipen av underordnad betydelse. Lagstiftarens intentioner i denna riktning har hittills inte fått fullt genomslag i praktiken. Regeringen anser därför, i likhet med bl.a. *Barnens rätt i samhället* och *Unizon*, att risken för att barn far illa ensamt ska nämnas i portalparagrafen som en omständighet för domstolar och socialtjänster att fästa särskilt avseende vid. Avsikten är att större fokus ska läggas på den riskbedömning som domstolar och socialtjänster ska göra när uppgifter om våld eller andra kränkningar förs fram. Det är också en tydlig och nödvändig markering av att behovet av en nära och god kontakt med båda föräldrarna aldrig får väga tyngre än att barnet inte ska riskera att fara illa. *Lagrådet* anser att förslaget att i lagtexten inte längre uttryckligen ange barnets behov av en nära och god kontakt med föräldrarna kan försvåra

tillämpningen av föräldrabalkens regler om vårdnad, boende och umgänge. Regeringen anser inte att det finns en sådan risk. Som framgår ovan kommer barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna även i fortsättningen att ha betydelse även utan ett särskilt omnämnande i portalparagrafen. Avsikten med förslaget är att framhålla att vid bedömningen av vad som är bäst för barnet ska risken för att barnet far illa alltid sättas främst. Som Lagrådet anför kan avsikten med förslaget tydliggöras ytterligare i författningskommentaren.

Att domstolen ska göra en allsidig helhetsbedömning följer sedan länge av gällande rätt. Det har inte framkommit någon brist i tillämpningen när det kommer till att beakta alla relevanta omständigheter i det enskilda fallet, vilket bl.a. *Östersunds tingsrätt* påpekar. Till skillnad från utredningen anser regeringen därför att det saknas behov av att tydliggöra i portalparagrafen att bedömningen av barnets bästa är en helhetsbedömning.

Exemplifieringen av sätt som barnet kan fara illa på ska behållas

Enligt portalparagrafen i 6 kap. 2 a § föräldrabalken ska det vid bedömningen av vad som är bäst för barnet fästas avseende särskilt vid risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa. Att barnet eller någon annan i barnets familj utsätts för övergrepp, olovligen förs bort eller hålls kvar är exempel på hur ett barn kan fara illa.

Vid vårdnadsreformen 2006 gjordes ett tillägg om risken för att någon annan i familjen utsätts för övergrepp. Syftet var att markera att inte bara övergrepp direkt riktade mot barnet utan även övergrepp mot t.ex. den andra föräldern eller syskon i familjen kan leda till att barnet far illa. Det uttalas i förarbetena att det är väl belagt att det innebär en risk för barnets psykiska hälsa att tvingas se eller höra våld i hemmet. Barn känner ofta skuld för våldet och för att inte kunna ingripa till skydd för den som är direkt utsatt. Barn kan också uppleva stark oro för att drabbas av likartade övergrepp. Även lindrigare våld kan uppfattas som allvarligt (se prop. 2005/06:99 s. 42 och 86). Det går inte heller att urskilja en viss typ av våld, t.ex. det fysiska, som det svåraste för ett barn att uppleva. Det är kombinationen av våld, utsatthet, kränkningar och kontrollerande beteende som är av betydelse. Det kan enligt viss forskning vara mer psykiskt skadligt för ett barn att uppleva våld i familjen än att själv utsättas för våld. När exempelvis barnets ena förälder använder våld mot den andra föräldern blir barnet känslomässigt övergivet och skyddslöst. Den ena föräldern blir då en hotfull angripare och den andra ett utsatt offer, vilket kan skada barnets anknytning till båda sina omsorgspersoner (prop. 2020/21:170 s. 10). En vårdnadshavare som avsiktligt dödar eller allvarligt skadar den andra vårdnadshavaren är så gott som alltid olämplig som vårdnadshavare, och en ändring i vårdnaden ska då göras (prop. 2020/21:150 s. 88).

Ett barn kan fara illa också på andra sätt än vad som nu räknas upp i bestämmelsen. Som *Norrköpings tingsrätt* påpekar framgår det också tydligt av lagtexten att det rör sig om en icke uttömmande uppräkningslista. Utredningen föreslår av den anledningen att exemplifieringen tas bort i lagtexten.

Det har enligt regeringens mening inte kommit fram något övertygande skäl för att ta bort exemplifieringen av sätt som barnet kan fara illa på i portalparagrafen om barnets bästa. Regeringen anser att det även fortsättningsvis finns goda skäl att fästa uppmärksamheten på betydelsen av att barnet inte kommer till skada, och då uttryckligen peka på fall av övergrepp, olovligt bortförande och kvarhållande. Det kan inte heller uteslutas att en förändring där exemplifieringen tas bort skulle kunna medföra icke önskvärda konsekvenser. Regeringen har härvid förståelse för vad *Länsstyrelsen i Östergötlands län (Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck)* framför om att barns utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck skulle kunna få en mindre framträdande inverkan om bestämmelsen om barnets bästa inte längre nämner risken för olovligt bortförande och kvarhållande.

Risken för att ett barn utsätts för våld ingår visserligen i nuvarande bestämmelse som en del av risken för att utsättas för övergrepp (jfr prop. 1992/93:139 s. 29). Regeringen instämmer dock med *Jämställdhetsmyndigheten* i att det finns ett värde i att särskilt lyfta fram våld som ett tydligt och tyvärr inte så ovanligt sätt som barnet kan fara illa på. Att utsättas för våld har mycket allvarliga konsekvenser för ett barn, både på kort och lång sikt. Det gäller inte bara fysiskt våld utan våld i alla dess former (jfr t.ex. Socialstyrelsen, *Våld i nära relationer*, Handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården om olika former av våld). En risk för någon form av våld är alltså något som måste tas på mycket stort allvar. Ett sådant tillägg i portalparagrafen bör av det skälet göras.

Sammanfattningsvis anser regeringen, till skillnad från utredningen, att portalparagrafen om barnets bästa även fortsättningsvis bör innehålla en exemplifiering av sätt som barnet kan fara illa på och att den även uttryckligen bör omnämna risken för att barnet utsätts för våld.

Närmare om bedömningen av risken för att barnet far illa

Regeringen föreslår ovan att risken för att barnet far illa särskilt ska lyftas fram i portalparagrafen. Den riskbedömning som domstolar och socialtjänster ska göra när uppgifter om våld eller andra kränkningar förs fram får då större utrymme i bedömningen av vad som är barnets bästa i en fråga om vårdnad, boende och umgänge. Ett barns rätt att inte utsättas för våld eller annan kränkande behandling ska alltid sättas främst. Som *Lagrådet* framhåller är förslaget om en ny utformning av portalparagrafen inte avsett att innebära någon ändring när det gäller hur bedömningen av om det finns risk för att barnet far illa ska göras. Detta bör förtydligas i författningskommentaren.

Det kan många gånger vara svårt att bedöma om det finns risk för att barnet kommer att utsättas för någon form av övergrepp och hur stor den risken i så fall är. Flera remissinstanser, bl.a. *Folkhälsomyndigheten* och *Unizon*, efterfrågar tydliga riktlinjer för bedömningen av barnets bästa. Jämställdhetsmyndighetens kartläggning av domar i mål om vårdnad, boende och umgänge tyder på vissa brister i tillämpningen i detta avseende (*Jämställdhetsmyndigheten*, 2022:1). Det finns därför anledning att något beröra hur bedömningen av risken för att barnet utsätts för våld eller annan kränkande behandling, eller far illa på annat sätt, bör göras.

När uppgifter om våld förs fram i ett mål om vårdnad, boende eller umgänge måste uppgifterna alltid prövas och en riskbedömning göras. Detta gäller även när domstolen ska bedöma om en överenskommelse mellan föräldrarna är till barnets bästa, vilket *Jämställhetsmyndigheten* efterfrågar ett förtydligande av. Riskbedömningen ska grundas bl.a. på vad som är utrett om tidigare inträffade händelser och om andra faktiska omständigheter. Omständigheter som kan ha betydelse för bedömningen är till exempel tidigare övergrepp, hot om övergrepp, allmän attityd till våld, missbruksproblem och psykisk sjukdom (prop. 2005/06:99 s. 42). Det ligger i sakens natur att en riskbedömning är framåtsyftande. Det innebär att det inte behöver vara utrett att de förhållanden som kan leda till att barnet far illa faktiskt kommer att inträffa. Det är tillräckligt att det finns konkreta omständigheter som talar för att det finns en framtida risk för att barnet kommer att fara illa (prop. 1992/93:139 s. 37).

Vidare vill regeringen i likhet med bl.a. *Socialstyrelsen* framhålla att det i mål om vårdnad, boende eller umgänge inte gäller samma höga beviskrav som i brottmål (se t.ex. prop. 2005/06:99 s. 42 f.). Beträffande tidigare inträffade händelser och andra omständigheter som talar för eller emot att det finns en framtida risk för att barnet far illa bör i stället det beviskrav som normalt gäller i tvistemål tillämpas (se t.ex. NJA 2023 s. 1018 p. 13). Det nu sagda innebär bl.a. att det inte uppställs något krav på att det finns en brottmålsdom som har fått laga kraft för att en uppgift om att en förälder utövad våld eller gjort sig skyldig till något annat brottsligt handlande ska beaktas i riskbedömningen (jfr prop. 2020/21:150 s. 90).

Vid bedömningen av risken för att barnet far illa bör det fästas vikt vid de allvarliga konsekvenser som våld i olika former kan få för ett barn. Det handlar om en både kort- och långsiktig negativ påverkan på den fysiska och mentala hälsan, men också en risk för försämrad kognitiv förmåga och andra utvecklingsrelaterade konsekvenser.

Som bl.a. *Barnens rätt i samhället* och *Barnrättsbyrån* berör, är barnets egna åsikter av stor betydelse vid riskbedömningen (6 kap. 2 b § föräldrabalken). Vad barnet har för inställning till kontakt med en förälder kan dessutom vara en konsekvens av föräldrarnas beteende eller tidigare agerande gentemot barnet eller någon annan i barnets närhet. I sådana fall kan barnets inställning alltså tala för eller emot föräldrarnas lämplighet som umgänges- eller boendeförälder, eller vårdnadshavare. I en fråga om umgänge kan barnets inställning ha relevans på så sätt att det i vissa fall kan bedömas vara till skada för barnet att behöva träffa föräldern mot sin vilja. Samtidigt kan det förekomma fall där det inte är förenligt med barnets bästa att besluta i enlighet med vad barnet har uttalat som sin åsikt. Det kan t.ex. vara ett barn som lever i en hederskontext och som av lojalitetsskäl uttrycker att han eller hon vill ha kontakt med en förälder som gjort sig skyldig till våld eller andra kränkningar. Både i situationer när barnet uttrycker att han eller hon vill ha kontakt eller bo med en förälder, och i fall där barnet tvärtom ger uttryck för att han eller hon inte vill det, kan det också uppkomma frågor om vad som är barnets åsikt. Det är viktigt att domstolar och socialnämnder ser till samtliga relevanta omständigheter i det enskilda fallet vid bedömningen av risken för att barnet far illa. Att domstolen har ett fullgott beslutsunderlag kan vara avgörande för att skydda ett barn mot en risk för att fara illa i samband med vårdnad, boende eller umgänge. Regeringen föreslår därför i avsnitt 4.4 att domstolen i

vissa svårbedömda fall ska komplettera utredningen med ett utlåtande från en legitimerad psykolog.

Vidare är det, vilket bl.a. *Unizon* påpekar, av stor vikt att såväl domstolar som socialnämnder tydligt redovisar hur de har resonerat i det enskilda fallet. Begreppet barnets bästa får inte användas slentrianmässigt (se t.ex. prop. 2005/06:99 s. 40). Som utredningen framför är en noggrann redovisning av skälen för ett avgörande betydelsefull bl.a. för att möjliggöra en kontroll av avgörandets riktighet, öka parternas förståelse och upprätthålla förtroendet för rättsskipningen. Frågan om vad domar och beslut av detta slag närmare ska innehålla i form av motiveringar lämpar sig dock inte för lagstiftning.

4.3 Umgänge ska inte ske när det riskerar att skada barnet

Regeringens förslag: Barnets bästa ska gå före rätten till umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med.

Utredningens bedömning: Utredningens bedömning överensstämmer inte med regeringens förslag. Utredningen anser inte att det i lag bör anges särskilda situationer när umgänge som utgångspunkt inte ska anses vara förenligt med barnets bästa.

Remissinstanserna: Majoriteten av remissinstanserna, däribland *Barnrättsbyrån*, *Linköpings universitet (Barnafrid – Nationellt centrum för kunskap om våld mot barn)*, *Sveriges advokatsamfund* och *Unicef Sverige*, instämmer i eller har inte någon invändning mot utredningens bedömning. Bland andra *Rädda Barnen* anser att det är viktigt att det görs en individuell bedömning av om umgänge är förenligt med barnets bästa. *Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd* instämmer i utredningens bedömning men framhåller att det finns situationer som i högre grad kan innebära att det inte är förenligt med barns bästa att umgänge sker, t.ex. när det förekommer olika former av våld inom familjen, och att det är av stor vikt att en grundlig riskbedömning görs i varje enskilt fall.

Flera remissinstanser, bl.a. *Jämställdhetsmyndigheten*, *Lex Tintin-föreningen*, *Riksorganisationen Glöm Aldrig Pela och Fadime*, *Stiftelsen Allmänna Barnhuset* och *Unizon*, invänder mot utredningens bedömning och anser att det i lag bör anges vissa situationer då umgänge som utgångspunkt inte ska äga rum. Även *Kristinehamns kommun* är kritisk mot utredningens bedömning och framhåller att möjligheten till undantag från en huvudregel om att umgänge inte ska ske i vissa situationer möjliggör individuella bedömningar.

Skälen för regeringens förslag

Mer behöver göras för att stärka skyddet för barn mot att fara illa vid umgänge

Alla barn har rätt till en nära och god kontakt till båda sina föräldrar, så länge det är förenligt med barnets bästa (artikel 9 barnkonventionen). Det

som alltså avgör om ett barn bör ha umgänge med en förälder, och omfattningen av ett sådant umgänge, är alltid barnets bästa (jfr artikel 3.1 barnkonventionen).

Fram till 1982 rådde ett föräldraperspektiv i regleringen om umgänge – enligt dåvarande 6 kap. 11 § föräldrabalken hade en förälder som var skild från vårdnaden rätt att umgås med barnet, om inte särskilda skäl talade mot detta. Vid denna tidpunkt inleddes dock ett skifte och barnets rätt till umgänge med sina föräldrar markerades i en omformulerad bestämmelse (prop. 1981/82:168 s. 41 f.). Perspektivskiftet befastes i samband med lagändringar 1993. Av förarbetena till dessa lagändringar framgår att även om det är viktigt för ett barn att ha nära och goda relationer till båda föräldrarna fastän dessa bor isär, är det givetvis också viktigt för barnet att inte fara illa när han eller hon umgås med en förälder som det inte bor tillsammans med. Intresset av att förhindra det senare får inte offras för intresset av att kunna tillgodose det förra. Det är barnets och inte föräldrarnas bästa som ska vara avgörande (prop. 1992/93:139 s. 28).

Regeringen anser att det behöver göras mer för att stärka skyddet för barn mot en förälder som har utövat våld. Uppgifter om våld är vanligt förekommande i mål om vårdnad, boende och umgänge och det är hög tid att justera regelverket så att barn ges ett starkare skydd och att uppgifter om våld tas på större allvar. Vad regeringen föreslår ovan om att ändra portalparagrafen i 6 kap. 2 a § föräldrabalken är en åtgärd som tar sikte på att stärka skyddet för barn vid prövning av alla frågor om vårdnad, boende och umgänge. Det är enligt regeringens uppfattning angeläget att överväga ytterligare åtgärder för att skydda barn från att mot sin vilja behöva umgås med en våldsamt förälder. Umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med är som utgångspunkt viktigt för barnet men det får inte riskera att medföra rädsla, otrygghet eller psykisk ohälsa. Ett barns rätt till båda sina föräldrar får aldrig innebära att barnet måste träffa en förälder oavsett hur omständigheterna ser ut. Det finns mot den bakgrunden anledning att ta ställning till hur skyddet för barn vid umgänge kan stärkas ytterligare, utöver en ny utformning av portalparagrafen om barnets bästa.

I nu gällande 6 kap. 15 § föräldrabalken anges att barnet ska ha rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med. Bestämmelsen har liksom 6 kap. 2 a § föräldrabalken karaktär av en portalparagraf, men för umgänge. Avsikten är att markera att umgänget i första hand är till för barnet och att det är barnets intressen och behov som ska vara avgörande. Det uttalas i förarbetena att det inte finns någon plikt för barnet att umgås med föräldern, och föräldern har inte heller någon absolut rätt att umgås med barnet (prop. 1997/98:7 s. 114). Frågan är dock om bestämmelsen har kommit tillämpas helt i linje med lagstiftarens avsikt. Det är svårt att utifrån lagtexten uppfatta bestämmelsen i 6 kap. 15 § föräldrabalken som något annat än som en utgångspunkt att barnet ska ha umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med (se även Högsta domstolens dom den 19 juni 2024 i mål nr T 4560-23). Regeringen anser att det inte framgår tillräckligt väl i nuvarande lagstiftning att ett barn inte ska ha umgänge med en förälder om en sådan kontakt strider mot barnets bästa.

Utredningen överväger om det i lagstiftningen bör tydliggöras att det finns situationer då de kränkningar som en förälder har gjort sig skyldig till innebär att utgångspunkten ska vara att inget umgänge ska ske. En sådan situation skulle till exempel kunna vara att en förälder har varit våldsam mot barnet eller den andra föräldern. Utredningens bedömning är att det inte är lämpligt, bl.a. med hänvisning till vikten av att det görs en individuell bedömning i varje enskilt fall. Att i lag peka ut vissa situationer där det som utgångspunkt inte ska vara något umgänge skulle enligt utredningen kunna vara skadlig för barnet, särskilt på lång sikt. Det är inte heller lämpligt att fokusera på föräldrarnas beteende, eftersom utgångspunkten alltid ska vara barnets bästa.

Barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna kan aldrig väga tyngre än att barnet inte ska riskera att fara illa. Detta kommer också till uttryck i barnkonventionens artikel 9.3. Där anges det att barnets rätt att regelbundet upprätthålla ett personligt förhållande till och direkta kontakter med båda föräldrarna ska respekteras, utom då detta strider mot barnets bästa. Ett barns rätt till båda sina föräldrar får alltså aldrig innebära att barnet måste träffa en förälder under alla förhållanden. Umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med får inte riskera att skada barnet, varken fysiskt eller på något annat sätt. Som bl.a. *Malmö kommun* och *Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd* framhåller finns det situationer när det måste anses närmast självklart att umgänge riskerar att skada barnet och därmed inte är förenligt med barnets bästa. Ett tydligt sådant exempel är om föräldern uppsåtligen har dödat eller allvarligt skadat barnets andra förälder, eller om föräldern har utsatt barnet för allvarligt våld.

Regeringen instämmer med utredningen och de remissinstanser, bl.a. *Rädda Barnen*, som framhåller vikten av att det görs en individuell bedömning i varje enskilt fall av vad som är barnets bästa. Enligt barnkonventionen måste innebörden av barnets bästa avgöras från fall till fall utifrån det enskilda barnets specifika situation och omständigheter (se SOU 2020:63 s. 190). Det är därför inte lämpligt, såsom *Lex Tintinföreningen* föreslår, att införa en ordning som innebär att det utgör ett absolut hinder mot att besluta om umgänge om det i en barnutredning framkommit att barnet eller någon som barnet bor tillsammans med har varit utsatt för eller bevittnat våld.

Vikten av en individuell bedömning av vad som är bäst för barnet utesluter dock enligt regeringens mening inte en regel som anger att det också finns situationer där umgänge typiskt sett är skadligt för barnet. Som *Kristinehamns kommun* framför utgör en sådan presumptionsregel endast en huvudregel om att umgänge inte ska ske i en viss situation, som det går att göra undantag från. Detta ger utrymme för en individuell bedömning utifrån förhållandena i det enskilda fallet.

Frågan är hur en generell lagregel som ger uttryck för att det i vissa situationer, typiskt sett, är skadligt för barnet med umgänge ska utformas. *Unizon* hänvisar till den danska lagstiftningen om att umgänge som utgångspunkt inte ska ske om föräldern har dömts till fängelse för vissa typer av brott. En fördel med en sådan reglering är att en presumtion mot umgänge kan knytas till en avgränsbar och objektivt fastställbar omstän-

dighet. Regeringen anser dock att en sådan ordning inte skulle vara tillräckligt långtgående. För det första omfattar den inte andra typer av våld och kränkningar som inte utgör något av de brott som föräldern enligt bestämmelsen ska ha dömts för. För det andra täcker den inte situationer då prövningen av en fråga om umgänge görs innan brottmålsprocessen är avgjord. Redan i dag gäller att det vid en riskbedömning i en fråga om vårdnad, boende och umgänge inte ställs lika höga beviskrav som i brottmål (se även i avsnitt 4.2). I det avseendet framstår en regel likt den danska, som kräver att föräldern dömts för vissa typer av brott, som ett steg bakåt för svensk del. Till exempel ska redan ett påstående om övergrepp beaktas även om en förundersökning om brott har lagts ner (se bl.a. prop. 2005/06:99 s. 42).

Jämställdhetsmyndigheten förordar att det ska specificeras ett antal situationer i lag där umgänge typiskt sett är skadligt för barnet. Som bl.a. *Unicef Sverige* framför är det dock svårt att ringa in de situationer som kan motivera att barnet inte bör ha umgänge med en förälder. En rad gränsdragningsproblem skulle uppstå. Det kan inte heller uteslutas att andra situationer än de som anges som typiskt skadliga för barnet skulle komma att betraktas som mindre allvarliga, i linje med vad bl.a. *Rädda Barnen* framhåller.

Det är enligt regeringens bedömning en lämpligare ordning att direkt i portalparagrafen om umgänge i 6 kap. 15 § föräldrabalken framhålla att barnets rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med endast gäller i den utsträckning den är förenlig med barnets bästa. Ett sådant tillägg ger bestämmelsen en utformning som är i linje med såväl barnkonventionen (artikel 9) som Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna (artikel 24). Barnets rätt till sina föräldrar kvarstår självfallet. Det handlar i stället om att den rätten ska vara underordnad risken för att barnet far illa. Enligt portalparagrafen i 6 kap. 2 a § är det barnets bästa som är avgörande för frågor om umgänge. Genom att i 6 kap. 15 §, som särskilt reglerar barnets rätt till umgänge, hänvisa till barnets bästa vill regeringen lyfta fram att det vid bedömningen av om barnet ska ha umgänge med en förälder ska läggas särskilt fokus på risken för att barnet far illa och att kontaktpincipen i det avseendet är av underordnad betydelse (se avsnitt 4.2). Därmed betonas att barnets rätt att skyddas från våld, kränkningar och andra skadliga ageranden från en förälder alltid ska gå först. Det är barnets intressen och behov av umgänge som ska vara avgörande och det är inte barnets bästa att ha umgänge om umgänget innebär en risk för att barnet far illa. Tillägget om barnets bästa kan därmed också liknas vid en skiftad presumtion, på så sätt att det uttrycks att rätten till umgänge inte gäller oinskränkt. Därigenom klargörs att det finns situationer där barnet som utgångspunkt inte ska ha umgänge, t.ex. när en förälder har utsatt barnet för allvarligt våld. Även i fall av mindre allvarligt våld eller kränkningar från en förälder mot barnet kan det självfallet vara så att ett umgänge inte är förenligt med barnets bästa. Regeringens förslag är i linje med det som bl.a. *Unizon* vill uppnå med en reglering genom att det tydliggör att barnets bästa går före rätten till umgänge. Därigenom blir det klargjort att rätten till skydd mot våld och andra kränkningar alltid väger tyngre än behovet av kontakt med båda föräldrarna, utan att göra avkall på vikten av att göra en individuell bedömning i varje enskilt fall.

En situation som förtjänar att beröras särskilt är när barnet befinner sig i skyddat boende eller har skyddade personuppgifter på grund av risk för hot eller förföljelse från en förälder. Även i dessa situationer gäller att umgänge inte ska ske om det riskerar att skada barnet. I dessa fall finns också svårigheten med att barnets vistelseort i de flesta fall behöver hemlighållas för umgängesföräldern. Som bl.a. *Länsstyrelsen i Östergötlands län (Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck)* berör är det i princip oundvikligt att det läggs ansvar på barnet att inte avslöja var barnet befinner sig om barnet ska ha umgänge medan han eller hon befinner sig i skyddat boende, vilket inte är rimligt. Det står därmed klart att ett umgänge medan barnet vistas i skyddat boende eller har skyddade personuppgifter till följd av behov av skydd i förhållande till umgängesföräldern i många fall skulle bli alltför påfrestande för barnet och därmed strida mot barnets bästa. Här kan också nämnas att socialnämnden numera har möjlighet att besluta att barnets vistelseort ska hållas hemlig för den vårdnadshavare som barnet inte är placerat i skyddat boende tillsammans med och hur barnets umgänge med den vårdnadshavaren ska utövas (se 5 kap. 4 § lagen [2024:79] om placering av barn i skyddat boende och prop. 2023/24:31). Även om socialnämndens beslut om umgängesbegränsning inte är bindande för domstolen i ett mål om umgänge är förekomsten av ett sådant beslut givetvis något som måste beaktas inom ramen för bedömningen av om umgänge är förenligt med barnets bästa.

Regeringen lämnar i denna proposition flera förslag på ändringar i reglerna om vårdnad, boende och umgänge som syftar till att stärka skyddet för barn mot att utsättas för våld och andra kränkningar från en förälder. Regeringen avser att följa tillämpningen och ta ställning till behovet av utvärdering när lagändringarna har varit i kraft i några år.

4.4 Bättre möjligheter att hämta in sakkunnigutlåtande i svårbedömda fall

Regeringens förslag: Om det i ett mål eller ärende om vårdnad, boende eller umgänge är nödvändigt för att bedöma risken för att barnet far illa, ska domstolen hämta in ett sakkunnigutlåtande från en legitimerad psykolog.

Utredningens förslag överensstämmer i huvudsak med regeringens. Utredningen föreslår att ett sakkunnigutlåtande får hämtas in om det behövs. Utredningen föreslår inte att det i lagen uttryckligen ska framgå att psykologen ska vara legitimerad. Utredningens förslag har också en annan lagteknisk utformning avseende förfarandet och innehåller en reglering av frågan om psykologens ersättning.

Remissinstanserna: Många remissinstanser, däribland *Barnens rätt i samhället*, *Sveriges advokatsamfund*, *Jämställdhetsmyndigheten*, *Myndigheten för delaktighet*, *Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd*, *Psykologförbundet*, *Unicef Sverige*, *Unizon* och *Folkhälsomyndigheten*, är positiva till förslaget.

Några remissinstanser, däribland *Barnombudsmannen* och *Linköpings universitet (Barnafrid – Nationellt centrum för kunskap om våld mot barn)*, anser att kretsen som sakkunnigutlåtande kan inhämtas från bör utökas till fler professioner. Barnombudsmannen, liksom bl.a. *Västerås kommun*, anser också att möjligheten att inhämta psykologutlåtande bör utformas mindre restriktivt.

Några andra remissinstanser, däribland *Domstolsverket*, *Svea hovrätt*, och *Stockholms tingsrätt*, anser att förslaget riskerar att leda till att ett utlåtande kommer att begäras in oftare än vad som är avsikten med förslaget. *Sveriges kommuner och regioner* anser att det bör anges att ett utlåtande kan inhämtas om det är nödvändigt för att utreda barnets situation ytterligare.

Flera domstolar, bl.a. *Malmö tingsrätt*, *Göteborgs tingsrätt* och *Hovrätten för Övre Norrland*, är tveksamma till eller motsätter sig förslaget. Vissa av remissinstanserna, bl.a. *Hovrätten för Västra Sverige*, anser att det vore bättre om underlaget hämtas in inom ramen för socialnämndens utredning.

Skälen för regeringens förslag

Möjligheten att inhämta kompletterande utredning används sällan

Domstolen ska se till att frågor om vårdnad, boende och umgänge blir tillräckligt utredda. Denna utredningsskyldighet regleras i 6 kap. 19 § föräldrabalken. Domstolen har olika möjligheter att fullgöra sin skyldighet på. I vissa fall kan det, för att domstolen ska kunna fatta ett välgrundat beslut, vara tillräckligt att ge socialnämnden tillfälle att lämna upplysningar (6 kap. 19 § andra stycket föräldrabalken). Om domstolen bedömer att det behövs ytterligare utredning har den möjlighet att uppdraga åt socialnämnden eller något annat organ att genomföra en vårdnads-, boende- och umgängesutredning (6 kap. 19 § tredje stycket föräldrabalken). Lagstiftaren har påpekat att domstolen ska förordna om en sådan ytterligare utredning i de fall där det är nödvändigt. Det är bara om det behövs utredning utöver de upplysningar som socialnämnden ska ges tillfälle att lämna som domstolen får förordna om sådan utredning (prop. 1997/98:7 s. 92).

En utredning bör normalt utföras av någon som utses av socialnämnden. Endast i undantagsfall bör det bli aktuellt att vända sig till ett annat organ för att få någon utsedd. Så kan vara fallet om domstolen anser att en befintlig utredning behöver kompletteras med t.ex. ett barnpsykiatriskt utlåtande. Domstolen kan då begära ett sådant yttrande direkt hos en barn- och ungdomspsykiatrisk klinik. Om det i stället under en vårdnads-, boende och umgängesutredning i socialnämndens regi uppkommer behov av att höra barnpsykiatrisk expertis, kan detta i regel lösas genom att vederbörande tjänsteman vid socialförvaltningen, efter samråd med domstolen, själv tar kontakt med berörd klinik (prop. 1990/91:8 s. 66).

Utredningen konstaterar att det är vanligt att en domstol anser att det behövs en vårdnads-, boende och umgängesutredning medan det är ovanligt att domstolen uppdrar åt något annat organ än socialnämnden att genomföra en utredning. Vidare är det enligt vad som framkommit mycket ovanligt att domstolen självmant inhämtar ett utlåtande direkt från en barn- och ungdomspsykiatrisk klinik eller någon annan med särskild kompetens

på området. Att det är så sällan förekommande behöver inte innebära att domstolar inte uppfyller sin utredningsskyldighet. Det kan t.ex. bero på domstolens omsorg om att frågan för barnets skull ska kunna avgöras inom rimlig tid. Det är dock av största vikt att den domstol som ska pröva frågor om vårdnad, boende och umgänge har ett fullgott underlag för att kunna göra en korrekt riskbedömning och avgöra vad som är barnets bästa. I en del situationer kan det vara svårt för domstolen och även den som genomför en utredning att bedöma t.ex. vilket umgänge som är förenligt med barnets bästa. Regeringen anser därför att det finns anledning att förstärka domstolens möjligheter att i svårbedömda situationer inhämta utredning även från annan expertis än socialtjänstens.

En ny särskild bestämmelse ska införas om att domstolen i svårbedömda fall ska inhämta ett sakkunnigutlåtande från en legitimerad psykolog

Utredningen föreslår att det ska införas en särskild möjlighet för domstolen att i frågor om vårdnad, boende eller umgänge hämta in ett sakkunnigutlåtande från en psykolog, när det behövs ytterligare utredning om barnets situation. Psykologen ska enligt förslaget uttala sig över det skriftliga materialet och inte träffa barnet.

Som redovisas ovan finns det redan inom ramen för gällande reglering i föräldrabalken möjligheter att komplettera en vårdnads-, boende och umgangesutredning med annan expertis än socialtjänstens. Som bl.a. *Hovrätten för Västra Sverige* påpekar finns det också redan en möjlighet för domstolen att hämta in ett sakkunnigutlåtande från en psykolog i mål om vårdnad, boende eller umgänge, med stöd av de allmänna processrättsliga reglerna (35 kap. 6 § och 40 kap. 1 § rättegångsbalken).

Det förefaller dock vara så att de befintliga möjligheterna knappt används. Av Jämställdhetsmyndighetens kartläggning av domar i mål om vårdnad, boende och umgänge framgår samtidigt att uppgifter om våld och andra övergrepp är vanligt förekommande. Jämställdhetsmyndigheten kommer också fram till att det i ett stort antal domar inte finns någon diskussion eller utvecklat resonemang om de uppgifter om våld eller andra övergrepp som lagts fram i målet (Jämställdhetsmyndigheten, 2022:1).

Att domstolen har ett fullgott beslutsunderlag är avgörande för att skydda ett barn mot en risk för att fara illa i samband med vårdnad, boende eller umgänge. Det som typiskt sett efterfrågas i form av annan expertis är enligt utredningen att en barnpsykologisk expert uttalar sig om barnets situation och vilka konsekvenser ett visst beslut skulle kunna få för barnet. Regeringen menar därför att möjligheten att vid komplexa bedömningar av risken för att barnet far illa komplettera utredningen i målet eller ärendet med ett utlåtande från någon med expertis som varken finns hos domstolen eller socialnämnden måste uppmärksammas ytterligare. Mot denna bakgrund bör det, enligt regeringen, införas en ny särskild bestämmelse om att domstol i vissa svårbedömda fall ska inhämta ett sakkunnigutlåtande från en legitimerad psykolog. Regeringen delar inte *Varbergs tingsrätts* oro för att ett sådant verktyg riskerar att bli en konfliktskapande åtgärd. Som utvecklas nedan ska möjligheten användas restriktivt, endast i särskilt komplicerade fall, och det är domstolen som avgör huruvida ett utlåtande ska hämtas in.

Svea hovrätt anser att det bör övervägas att införa en möjlighet för psykologen att även själv träffa barnet. Syftet med förslaget är att sakkunnigutlåtandet ska inhämtas när den övriga utredningen inte är tillräcklig. Det handlar alltså inte primärt om att hämta in ytterligare uppgifter om barnets åsikter. I detta ligger att åtgärden bör användas främst när det redan har inhämtats en vårdnads-, boende- och umgängesutredning, där den som utför utredningen i regel har samtalat med barnet (se 6 kap. 19 § fjärde stycket föräldrabalken). Avsikten med förslaget är att psykologen ska bidra med sin expertis för att ge domstolen en nödvändig komplettering av beslutsunderlaget. Det kommer att vara upp till domstolen att i varje enskilt fall bedöma vilket bevisvärde sakkunnigutredningen har. Enligt regeringens mening kan det inte, som *Varbergs tingsrätt* är inne på, sägas att ett sakkunnigutlåtande från en psykolog skulle sakna bevisvärde om psykologen inte har träffat barnet. Det lämpliga är att domstolen och framför allt psykologen i varje enskilt fall får avgöra hur uppdraget som sakkunnig bäst utförs. I flera fall lär det vara tillräckligt att psykologen tar del av tillgänglig dokumentation och uttalar sig utifrån den. I andra fall kan det anses lämpligt att också samtala med barnet. Det får då ske i samråd med barnets vårdnadshavare. Detta är inte något som måste regleras i lag.

Som redovisas ovan är det redan i dag möjligt för socialnämnden att anlita psykologisk expertis i samband med en vårdnads-, boende- och umgängesutredning, även om detta sällan görs. Något behov av att reglera den saken, vilket *Föreningen Vårdnad Boende Umgänge i Sverige* efterfrågar, finns därför inte. Regeringen anser inte heller, till skillnad från bl.a. *Hovrätten för Övre Norrland* och *Östersunds tingsrätt*, att socialnämndens möjlighet att hämta in psykologisk expertis inom ramen för en vårdnads-, boende- och umgängesutredning är något som ersätter behovet av en särskild bestämmelse om att domstolen kan komplettera sitt beslutsunderlag med ett psykologutlåtande. Ett sakkunnigutlåtande från en psykolog är, vilket regeringen utvecklar ytterligare nedan, avsett att användas i särskilt svårbedömda fall, ofta som ett komplement till en vårdnads-, boende- och umgängesutredning, då ytterligare utredning i form av psykologisk expertis krävs för att domstolens ska kunna ha ett fullgott beslutsunderlag i fråga om risken för att barnet far illa.

Utlåtande ska hämtas in endast när det är nödvändigt för att bedöma risken för att barnet far illa

Utgångspunkten för regeringens förslag är att de möjligheter att hämta in utredning som finns enligt gällande 6 kap. 19 § föräldrabalken, tillsammans med den bevisning som parterna åberopar, i de allra flesta fall räcker till för att frågorna om vårdnad, boende och umgänge ska bli tillräckligt utredda. Som utredningen framhåller är det viktigt att mål och ärenden om vårdnad, boende eller umgänge inte i onödan belastas med överflödigt utredning. Samtidigt är det av avgörande betydelse att relevanta uppgifter som kan påverka ett beslut om barnet inte bara kommer fram utan också kan värderas på ett korrekt sätt. Detta gäller särskilt inom ramen för den riskbedömning som domstolen ska göra när det finns uppgifter om våld eller andra kränkningar.

Det är inte aktuellt att, som *Vi Som Kämpar För Våra Barn* föreslår, införa en ordning som innebär att ett sakkunnigutlåtande ska hämtas in i alla mål om vårdnad, boende eller umgänge eller, som *Lunds universitet (Samhällsvetenskapliga fakulteten)* vill se, att ett sådant inhämtande ska utgöra huvudregel i dessa mål. Det handlar i stället om en riktad utredningsåtgärd som domstolen ska vidta när det bedöms nödvändigt för att få ledning i svåra bedömningar av risken för att ett barn far illa. Domstolar måste alltid göra en riskbedömning när uppgifter om våld eller andra kränkningar förs fram. För att barnets bästa ska få genomslag i det enskilda fallet krävs att domstolen har ett tillräckligt gott beslutsunderlag. Riskbedömningar kan ibland vara mycket komplexa. Det är i sådana särskilt komplicerade fall, när domstolen ska ta ställning till om det finns en risk för att barnet far illa, som inhämtande av barnpsykologisk expertis kan vara nödvändigt. Till skillnad från utredningen anser regeringen alltså att åtgärden att hämta in ett utlåtande från en psykolog ska avse bedömningen av risken för att barnet far illa.

Några remissinstanser, bl.a. *Hovrätten för Övre Norrland* och *Svea hovrätt*, är oroliga för att utredningens förslag innebär att handläggningen av målen fördröjs, särskilt eftersom psykologer är en hårt belastad yrkesgrupp. Regeringen instämmer i att det är viktigt att frågor om vårdnad, boende och umgänge avgörs inom rimlig tid. I de mål och ärenden där domstolen beslutar att hämta in ett utlåtande kan den åtgärden i sig naturligtvis medföra en något längre handläggningstid. Avsikten är dock att åtgärden att hämta in ett sakkunnigutlåtande från psykolog ska användas restriktivt och endast när det är nödvändigt för att ge domstolen ett tillräckligt beslutsunderlag i svårbedömda fall. Det är viktigt att strävan efter en skyndsam handläggning inte påverkar utredningens kvalitet. Ett psykologutlåtande kommer att utgöra ett viktigt underlag för domstolens beslut i vissa fall och den kan bidra till ett robust beslutsunderlag av hög kvalitet och med ett tydligt barnperspektiv (jfr prop. 2020/21:150 s. 114). Sakkunnigutlåtandet ska typiskt sett vara ett komplement till en vårdnads-, boende- och umgängesutredning och ska hämtas in då ytterligare utredning i form av psykologisk expertis krävs för att domstolen ska kunna säkerställa barnets rätt att inte utsättas för våld och andra kränkningar. Utlåtandet ska ge domstolen en fördjupad förståelse av barnets situation utifrån barnets perspektiv. Det kan handla om fall där det finns uppgifter om våld eller annan allvarlig kränkning mot barnet eller dess förälder och riskbedömningen till följd av uppgifterna är särskilt komplex. Det kan till exempel handla om ett utlåtande om innebörden och betydelsen av barnets reaktioner efter tidigare kontakt med en förälder som uppges ha varit våldsam. Det kan också handla om att bedöma konsekvenserna för ett barn som uttrycker en stark ovilja inför ett umgänge med en förälder utan att det framgår var den oviljan kommer från. En psykolog kan bistå med viktig hjälp när domstolen ska göra en svår riskbedömning. I dessa fall måste en viss förlängning av handläggningstiden anses acceptabel. Enligt regeringen kan det ibland vara till fördel för barnet att en utredning är mer djupgående och därmed också tar längre tid (jfr prop. 2005/06:99 s. 58).

I likhet med flera remissinstanser, bl.a. *Stockholms tingsrätt*, anser regeringen att den avsedda restriktiva tillämpningen behöver uttryckas på ett tydligare sätt i lagtexten än vad utredningen föreslår. Kravet för att hämta in ett sakkunnigutlåtande från en psykolog ska vara högre än vad

som gäller för inhämtande av en vårdnads-, boende- och umgängesutredning och en särskild regel i föräldrabalken behöver skilja sig från den möjlighet att inhämta sakkunnigbevisning som redan finns i rättegångsbalken. Åtgärden att hämta in ett utlåtande från en psykolog ska inte ses som en generell möjlighet att komplettera socialnämndens vårdnads-, boende- och umgängesutredning. Det är därför, som *Göteborgs tingsrätt* berör, inte lämpligt att som utredningen föreslår formulera lagbestämmelsen på så sätt att ett sakkunnigutlåtande får inhämtas om det behövs. Domstolen har ett ansvar för att skaffa sig tillräckligt underlag för att kunna avgöra frågan till barnets bästa (se 6 kap. 19 § första stycket föräldrabalken). Det gäller inte minst när domstolen hamnar i ett läge där riskbedömningen är särskilt komplicerad. Regeringen föreslog därför i lagrådsremissen att det föreskrivs att rätten ska hämta in ett utlåtande från en legitimerad psykolog, om det är nödvändigt för att bedöma risken för att barnet far illa.

Lagrådet anser att det är oklart hur långt domstolens skyldighet att hämta in ett psykologutlåtande sträcker sig, vilket kommer att leda till tillämpningsproblem. Lagrådet ifrågasätter av den anledningen om det bör införas en sådan tvingande bestämmelse och anser att det avsedda syftet borde kunna tillgodoses genom att föreskriva att domstolen särskilt ska överväga behovet av att inhämta sakkunnigbevisning från en psykolog angående risken för att barnet far illa. Att inhämta ett psykologutlåtande är dock avsett som en riktad utredningsåtgärd som ska vidtas endast när det bedöms nödvändigt för att få ytterligare ledning i svåra bedömningar av risken för att ett barn far illa. Regeringen anser att Lagrådets förslag inte fullt ut återspeglar en sådan restriktiv tillämpning som är avsedd. Regeringen ser inte heller att den i lagrådsremissen föreslagna skyldigheten skulle vara otydlig. Det finns ett särskilt värde i att föreskriva en skyldighet för domstolen att hämta in psykologutlåtande när det är nödvändigt för att bedöma risken för att barnet far illa. De allmänna domstolarna har betydande vana av att bedöma utredningen i mål om vårdnad, boende och umgänge. De har därmed goda förutsättningar att avgöra om riskbedömningen kan göras utifrån den utredning som finns eller om det krävs ytterligare underlag i form av ett psykologutlåtande. Regeringen anser mot den angivna bakgrunden att bestämmelsen bör utformas på det sätt som föreslogs i lagrådsremissen.

Parterna kan, som *Sveriges advokatsamfund* påtalar, väcka frågan och framföra sin syn på behovet av sakkunnigbevisning. Huruvida det krävs ytterligare utredning i form av ett sakkunnigutlåtande från en psykolog är dock något som bedöms och avgörs av domstolen.

Regeringens avsikt med den nu föreslagna särskilda skyldigheten att hämta in ett utlåtande från psykolog är att skärpa domstolens utrednings-skyldighet i fråga om riskbedömningar. Den är inte avsedd att påverka domstolens möjligheter att inhämta utredning med stöd av t.ex. 6 kap. 19 § föräldrabalken. Om förutsättningarna är uppfyllda ska den föreslagna bestämmelsen användas. Frågan om inhämtande av ett utlåtande från en psykolog kan dock uppkomma i olika skeden av domstolens handläggning. Ett sådant utlåtande bör typiskt sett utgöra ett komplement till en redan genomförd vårdnads-, boende- och umgängesutredning. Om behovet av barnpsykologisk expertis uppstår medan en sådan utredning

Prop. 2024/25:10 pågår kan det däremot ofta vara mer lämpligt att socialnämnden inhämtar uppgifter från en psykolog inom ramen för sin utredning.

Allmänna bestämmelser om sakkunniga gälller

Den psykolog som enligt regeringens förslag ska förordnas att avge ett utlåtande i ett mål eller ärende om vårdnad, boende eller umgänge är sakkunnig i rättegångsbalkens mening. För psykologen gäller därför de allmänna reglerna om sakkunniga i 40 kap. rättegångsbalken (se även 25 § lagen [1996:242] om domstolsärenden). Till skillnad från utredningen anser regeringen att det inte särskilt behöver anges att rätten ska förelägga den sakkunnige att inge sitt utlåtande inom viss tid. Det följer redan av bestämmelsen i 40 kap. 7 § rättegångsbalken. Tiden för när utlåtandet senast ska vara klart bör som utredningen anger bestämmas utifrån hur omfattande utredningen och förordnandet är. Som vid andra utredningsåtgärder gäller att inte i onödan belasta ett mål med överflödigt utredning och av omsorg om barnet ge ett avgörande inom rimlig tid.

Regeringen instämmer med utredningen att det är en lämplig ordning att psykologen i samband med sitt förordnande får del av den utredning som är ingiven i målet. Det hindrar inte att domstolen avgränsar utredningsmaterialet till sådant som domstolen bedömer vara relevant för det utlåtande som psykologen ska avge. Ett förordnande som sakkunnig innebär att psykologen omfattas av den sekretess som gäller i målet vid domstolen (2 kap. 1 § offentlighets- och sekretesslagen [2009:400]; jfr JK 1992 s. 101). Regeringen delar utredningens bedömning att det inte behövs några särskilda bestämmelser om sekretess.

Enligt 40 kap. 17 § rättegångsbalken har en sakkunnig rätt till ersättning för kostnad, som han haft för uppdragets fullgörande, samt för arbete och tidsspillan efter vad rätten prövar skäligt. Eftersom det handlar om en sakkunnig som förordnas av domstolen i indispositiva tvistemål ska ersättningen till den sakkunnige betalas av allmänna medel. Det innebär alltså att den sakkunnige psykologen har rätt till skälig ersättning för sitt uppdrag, och att den kostnaden betalas av staten. Detta behöver inte, som utredningen föreslår, regleras särskilt.

Innehållet i sakkunnigutlåtandet

I regel bör domstolen begära att psykologen lämnar ett skriftligt utlåtande (40 kap. 7 § rättegångsbalken). Domstolen kan också, efter yrkande av part eller på eget initiativ, bestämma att den sakkunnige ska höras muntligen vid förhandlingen i domstolen (40 kap. 8 § rättegångsbalken).

Vad psykologen ska uttala sig om avgörs av det uppdrag som han eller hon får. Som *Lagrådet* påpekar är det viktigt att rätten avgränsar psykologens uppdrag på ett tydligt sätt. I förordnandet bör därför domstolen noggrant ange den eller de frågor som psykologen ska uttala sig om. Att rätten får ge riktlinjer för utlåtandet betyder inte, som *Linköpings universitet (Barnafrid – Nationellt centrum för kunskap om våld mot barn)* förefaller ha uppfattat det, att domstolen får ge anvisningar kring innehållet i yttrandet. Domstolen kan bara styra över vad den sakkunnige ska yttra sig om, inte över yttrandets innehåll i sak. Domstolens möjlighet att anvisa vilka frågor som psykologens utlåtande ska avse behöver enligt regeringens bedömning inte framgå av lag.

Det varierar naturligtvis från fall till fall vilka frågor som den sakkunnige psykologen ska föreläggas att yttra sig över. Utlåtandet ska enligt regeringens mening ta sikte på sådana frågeställningar som kan hjälpa domstolen att bedöma om det finns en risk för att barnet far illa. Det ska vara frågor där psykologens sakkunskap krävs för att ge domstolen ett bättre underlag för sin riskbedömning. Fokus i uppdraget bör ligga på barnets behov och utveckling, inte föräldrarnas lämplighet som vårdnadshavare eller boende- eller umgängesförälder. Det skulle till exempel kunna handla om hur ett barns reaktioner kan tolkas ur ett psykologiskt perspektiv, eller om det i en viss situation är positivt för barnets välbefinnande att återuppta kontakten med en förälder. Utlåtandet kan också innefatta psykologens bedömning av vad som ur ett psykologiskt perspektiv är bäst för barnet. Uppdraget till psykologen bör inte ta sikte på att bedöma trovärdigheten hos förhörspersoner i målet (jfr NJA 1992 s. 446). Med anledning av Lagrådets synpunkter vill regeringen också särskilt framhålla att avsikten alltså inte är att psykologen ska uttala sig i bevisfrågor. Det är domstolens, inte den sakkunnige psykologens, uppgift att ta ställning till vad som är utrett t.ex. i fråga om tidigare inträffade händelser.

Vilka krav ska ställas på den sakkunnige?

Regeringen instämmer med utredningen i att det bör uppställas särskilda krav på de psykologer som ska kunna utses till sakkunniga. För att utlåtandet ska bidra till att säkerställa att domstolens bedömning är till barnets bästa är det viktigt att den sakkunnige har tillräcklig kompetens för uppdraget. Det är rimligt att kräva att uppdraget ges till en legitimerad psykolog (jfr 4 kap. 1 och 5 §§ patientsäkerhetslagen [2010:659]). Till skillnad från utredningen bedömer regeringen att kravet på att psykologen ska vara legitimerad bör framgå av lag. Mot bakgrund av att psykologernas specialistutbildning inte är offentligt reglerad anser regeringen att det inte bör uppställas ett formellt krav på att den sakkunnige ska ha en viss specialistkompetens. För att säkerställa att den sakkunnige har tillräcklig kompetens bör det dock vara en utgångspunkt att en psykolog med gedigen klinisk erfarenhet inom barn- och ungdomspsykologi förordnas som sakkunnig. Som *Socialstyrelsen* framför kan det i vissa fall även finnas annan dokumenterad kompetens och erfarenhet som kan vara relevant, t.ex. vidareutbildning i traumabehandling. Det kan också handla om särskild kompetens om vissa sjukdomstillstånd eller funktionsnedsättningar. Eftersom fokus i den sakkunniges uppdrag bör ligga på barnet, inte föräldrarna, bedömer regeringen, till skillnad från *Psykologförbundet*, att erfarenhet av klinisk vuxenpsykologi typiskt sett får betraktas som mindre relevant för att uppfylla kompetenskravet.

Med den restriktiva tillämpning som nu föreslås finns det inte anledning att, som bl.a. *Svea hovrätt* ger uttryck för, befara att det inte finns tillräckligt många psykologer som kan komma i fråga för ett sakkunniguppdrag. I de fall den sakkunnige ska basera sitt utlåtande på ett skriftligt underlag är det inte heller nödvändigt att den psykolog som förordnas till sakkunnig är verksam i närheten av domstolsorten. Som *Varbergs tingsrätt* uppmärksammar krävs däremot tillgång till information om lämpliga kandidater för att en domstol i praktiken ska ha möjlighet att

förordna en psykolog som sakkunnig. Hur domstolarna ska inhämta den informationen är dock inte något som lämpar sig för lagstiftning. Som utredningen uttalar framstår det som ett lämpligt alternativ att tillämpa ett liknande system som det som i dag används för medlare i familjemål.

Utlåtande från andra yrkeskategorier än psykologer

Vissa remissinstanser, bl.a. *Hovrätten för Västra Sverige*, anser att ett utlåtande bör kunna hämtas in även från andra yrkeskategorier än psykologer, såsom läkare och psykoterapeuter. Regeringen kan ha förståelse för synpunkten att behovet av kompletterande utredning ibland kan gälla en annan typ av expertis än den som en psykolog har. Det mest vanligt förekommande behovet av kompletterande utredning i mål och ärenden om vårdnad, boende eller umgänge förefaller dock, enligt vad som framgår av utredningen, vara psykologisk expertis. Att i föräldrabalken räkna upp de olika yrkeskategorier som skulle kunna komma i fråga som sakkunniga framstår inte som lämpligt. I den mån det finns behov av annan typ av expertis, t.ex. psykiatriker eller psykoterapeuter, har domstolen möjlighet att hämta in sakkunnigutlåtanden från andra yrkeskategorier med stöd av de allmänna bestämmelserna i rättegångsbalken.

Särskilt om kompetens och vikten av ett fullgott beslutsunderlag

Det är viktigt att domare som handlägger mål och ärenden om vårdnad, boende eller umgänge har god kunskap och kompetens om barn och barns olika förutsättningar. För att barnets bästa ska få genomslag i praktiken och för att barn ska få ett verkligt skydd mot att utsättas för våld eller andra kränkningar från en förälder är det nödvändigt med ett tydligt barnrättsperspektiv i handläggningen.

För att domstolen ska kunna göra en riktig bedömning krävs också att den har ett fullgott beslutsunderlag. Det är därför viktigt att de familjerätts- och socialsekreterare som genomför utredningar om vårdnad, boende och umgänge eller lämnar upplysningar till domstolen, har goda möjligheter till kunskaps- och metodstöd och kompetensutveckling. Riksdagen har tillkännagett att regeringen ska göra en översyn i syfte att tillgodose det övergripande behovet av kunskapshöjning hos yrkesverksamma i arbetet med familjerättsliga frågor (bet. 2020/21:CU17 punkt 10, rskr. 2020/21:315). Riksdagen har vidare tillkännagett att regeringen ska ta nödvändiga initiativ för att säkerställa att bl.a. de domare som hanterar mål om vårdnad m.m. har tillräcklig kunskap och kompetens så att barnrättsperspektivet får fullt genomslag i praktiken (bet. 2021/22:CU6 punkt 6, rskr. 2021/22:261). Riksdagen har också tillkännagett för regeringen att regeringen bör se över hur vårdnadsutredningar kan kvalitetssäkras och hur det kan säkerställas att enhetliga och evidensbaserade utredningsmetoder används samt ta initiativ till att följa upp att den nya tidsgränsen för vårdnadsutredningar inte påverkar kvalitén på utredningarna negativt (bet. 2020/21:CU17 punkt 12, rskr. 2020/21:315). Regeringen anser att socialnämndernas vårdnads-, boende- och umgängesutredningar behöver bli mer enhetliga och kunskapsbaserade. Regeringen gav därför Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd och Socialstyrelsen den 13 juni 2024 i uppdrag att stärka stödet till

socialtjänsten i arbetet med riskbedömningar samt i frågor om vårdnad, boende och umgänge (S2024/01210).

Regeringen har också gett Jämställdhetsmyndigheten i uppdrag att genomföra en rad kompetenshöjande insatser om våld i frågor om vårdnad, boende och umgänge. Arbetet är en fortsättning på ett tidigare uppdrag att sprida information till berörda aktörer om myndighetens kartläggning av hur uppgifter om våld beaktas i mål om vårdnad, boende och umgänge (A2023/00841). Som ett led i uppdraget ska Jämställdhetsmyndigheten i samarbete med Uppsala universitet (Nationellt centrum för kvinnofrid) ta fram stödmaterial som innefattar information om våldets orsaker, omfattning och konsekvenser med särskilt fokus på rättsväsendet. Uppdraget ska redovisas den 15 juni 2025 (A2023/01717).

Vad som framkommer i utredningens kontakter med representanter för barn, yrkesverksamma inom socialtjänster och organisationer som arbetar med våld i nära relationer talar för att det finns behov av ytterligare kompetenshöjande insatser hos domare om hur ett barn påverkas av att uppleva våld och fara illa på olika sätt. Även bl.a. *Unizon* och *Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd* är inne på detta. Utredningen anser mot den bakgrunden att Domstolsverket bör överväga behovet av utbildningsinsatser som fokuserar särskilt på den riskbedömning som ska göras när det framkommit uppgifter om våld eller andra omständigheter som kan innebära att ett barn far illa.

Domstolarna är generellt medvetna om behovet av kontinuerlig utbildning. Många domstolar ordnar interna utbildningar inom olika rättsområden, däribland familjerätt. Dessutom erbjuds domare ett brett utbud av utbildningar och kompetensutveckling i frågor om vårdnad, boende och umgänge genom Domstolsakademins kurser i familjerätt. I tillägg till detta är det också viktigt att de enskilda domstolarna organiserar sin verksamhet på ett sätt som säkerställer att domare som handlägger familjemål ges möjlighet till nödvändig kompetensutveckling. Domstolarnas organisatoriska förutsättningar varierar dock och det är upp till domstolarna att ta ställning till hur de bör vara organiserade i syfte att säkerställa tillräcklig kompetens i olika frågor.

Givet domarnas och domstolarnas oberoende bör de utbildningsinsatser som behövs anordnas inom ramen för Sveriges Domstolar. Regeringen konstaterar härvid att Domstolsverkets bedömning, efter kontakter med Domstolsakademien, är att de utbildningsinsatser kring riskbedömningar i familjemål som föreslås av utredningen kan hanteras inom ramen för nuvarande kursutbud och framtida utveckling av kurserna.

5 Familjehemsplacerade barns rätt till trygghet och stabilitet

5.1 Tydligare förutsättningar för vårdnadsöverflyttning

Regeringens förslag: Det ska i föräldrabalken klargöras under vilka förutsättningar vårdnaden om ett barn som är placerat i familjehem ska flyttas från barnets föräldrar till familjehemsföräldrarna. Det ska inte längre vara en förutsättning för vårdnadsöverflyttning att det är uppenbart att det är bäst för barnet att vårdnaden flyttas. En exemplifierande uppräkningslista av omständigheter som ska beaktas särskilt vid den bedömningen ska införas.

Vissa följdändringar ska göras i lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga och socialtjänstlagen när det gäller vilka omständigheter som socialnämnden särskilt ska beakta vid sitt övervägande i fråga om huruvida nämnden ska ansöka om en vårdnadsöverflyttning.

Regeringens bedömning: Frågan om fortsatt stöd till barnet efter en vårdnadsöverflyttning bör hanteras inom ramen för en mer samlad översyn av frågor om stöd och villkor för familjehem.

Utredningens förslag överensstämmer i huvudsak med regeringens men är något annorlunda utformat, bl.a. genom att det uttryckligen anges att återförening med föräldrarna är en del av bedömningen. Utredningen föreslår dessutom att det ska finnas en möjlighet för den kommun som beslutat om en familjehemsplacering att fortsätta bevilja insatser till barnet även efter en vårdnadsöverflyttning.

Remissinstanserna: De flesta remissinstanser, såsom *Barnombudsmannen, Folkhälsomyndigheten, Föreningen Sveriges Socialchefer, Lunds universitet (Juridiska fakulteten), Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd, Riksdagens ombudsmän, Stiftelsen Allmänna Barnhuset, Strömstads kommun, Sveriges advokatsamfund, Sveriges Kommuner och Regioner* och *Umeå tingsrätt*, tillstyrker förslaget eller invänder inte mot det.

Varbergs tingsrätt tillstyrker förslaget i sak men föreslår en något annan lagteknisk utformning. Ett antal remissinstanser, däribland *Hovrätten för Övre Norrland* och *Helsingborgs kommun*, pekar på att den föreslagna lydelsen inte helt överensstämmer med utredningens avsikt att inte genomföra någon ändring i sak och att den därför kan ge upphov till tolkningssvårigheter.

Inspektionen för vård och omsorg är tveksam till om förslaget uppnår syftet att ytterligare ringa in de fall då en vårdnadsöverflyttning bör ske. *Linköpings universitet (Barnafrid – Nationellt centrum för kunskap om våld mot barn)* anser att det skulle ha varit fördelaktigt om utredningens förslag hade jämförts närmare med de förslag till ändringar i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) som presenterades i Socialutskottets utredning *Barnets bästa* vid fortsatt vård

enligt LVU, inte minst när det gäller förutsättningarna för upphörande av vård.

Organisationen för vuxna adopterade och fosterbarn är negativ till förslaget då det enligt organisationen kan medföra att socialtjänsten inte arbetar tillräckligt hårt för en återförening.

Flera remissinstanser, bl.a. *Unicef Sverige*, *Socialstyrelsen*, *Östersunds tingsrätt* och *Karlskrona kommun*, invänder mot förslaget att föra in begreppet återförening i bestämmelsen i föräldrabalken. *Barnens rätt i Samhället* och *Lunds universitet (Samhällsvetenskapliga fakulteten)* menar att förslaget innebär att återföreningsprincipen stärks, vilket riskerar leda till att föräldrarnas önskemål om återförening och rätt till familjeliv sätts framför barnets rätt till skydd. *Jämställdhetsmyndigheten* avstyrker förslaget eftersom det kan tolkas som att socialnämnden i större utsträckning ska ha ett återföreningsperspektiv, vilket är till nackdel inte minst för de barn som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Även *Länsstyrelsen i Östergötlands län (Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck)* och *Riksorganisationen Glöm aldrig Pela och Fadime* påpekar att en återförening med familjen kan innebära en fara för barn som lever i en hederskontext. *Hovrätten för Västra Sverige* anser att tillägget om återförening inte fyller någon funktion. *Västerås kommun* föreslår att det ska göras ett tillägg om att bedömningen ska avse om återförening kan ske inom en överskådlig tid.

Svea hovrätt framhåller vikten av att socialnämnden redovisar de åtgärder som har vidtagits för en återförening, och att eventuella brister i det avseendet kan leda till att en ansökan om vårdnadsöverflyttning avslås. *Linköpings universitet (Barnafrid – Nationellt centrum för kunskap om våld mot barn)* anser däremot att det inte är rimligt att möjligheten till vårdnadsöverflyttning stängs för barnet av det skälet att socialnämnden inte bedöms ha vidtagit tillräckliga åtgärder för en återförening.

Några remissinstanser har särskilda synpunkter kring förslaget att ta bort kravet på att det uppenbart ska vara bäst för barnet att det rådande förhållandet får bestå. *Hovrätten för Övre Norrland* anser att förslaget kan uppfattas som att kraven sänks för när en vårdnadsöverflyttning kan ske och att det bör klargöras om bestämmelsen även fortsättningsvis ska vara av undantagskaraktär. *Göteborgs tingsrätt* framför liknande synpunkter och bedömer att förslaget kommer att leda till ett ökat antal processer om vårdnadsöverflyttning. *Stockholms tingsrätt* anför på liknande sätt att den föreslagna lydelsen kan leda till en bredare tillämpning än avsett. *Västerås kommun* efterfrågar en närmare analys av betydelsen av att kravet tas bort, och av hur en sådan ändring förhåller sig till föräldrarnas rätt till familjeliv enligt Europakonventionen.

Många remissinstanser, däribland *Akademikerförbundet SSR*, *Maskrosbarn*, *Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd*, *Rädda Barnen*, *Sveriges advokatsamfund* och *Unicef Sverige*, är positiva till att det i föräldrabalken ska anges vilka omständigheter som ska beaktas särskilt vid bedömningen av om vårdnadsöverflyttning ska ske, och att dessa överensstämmer med de omständigheter som socialnämnden ska beakta särskilt vid sitt övervägande av om det finns skäl att ansöka om vårdnadsöverflyttning. *Socialstyrelsen* ser särskilt positivt på att det tydliggörs att en god kontakt mellan barnet och föräldrarna inte ska ses som ett hinder mot vårdnadsöverflyttning.

Malmö tingsrätt anser att det är osystematiskt att i 6 kap. 8 § föräldrabalken införa omständigheter som ska beaktas särskilt vid en vårdnadsöverflyttning, medan den föreslagna utformningen av portalparagrafen om barnets bästa i 6 kap. 2 a § föräldrabalken går i motsatt riktning (se avsnitt 4.2). *Stockholms universitet (Juridiska fakulteten)* och *Uppsala universitet (Juridiska fakulteten)* framför en liknande synpunkt. *Hovrätten för Övre Norrland* ifrågasätter behovet av en exemplifiering eftersom bedömningen redan utgår från dessa omständigheter. En alltför detaljerad beskrivning i lag av barnets bästa kan enligt hovrätten vara problematisk eftersom det riskerar att begränsa rättstillämpningen.

Ett antal remissinstanser, bl.a. *Hovrätten för Västra Sverige*, *Socialstyrelsen* och *Lunds universitet (Samhällsvetenskapliga fakulteten)*, har synpunkter på den närmare utformningen av uppräkningsen av omständigheter som ska beaktas särskilt. *Psykologförbundet* gör en del påpekanden kring användningen av olika begrepp, t.ex. anknytning. *Länsstyrelsen i Östergötlands län (Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck)* efterfrågar ett resonemang kring barn som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck.

Vissa remissinstanser, bl.a. *Västerås kommun* och *Folkhälsomyndigheten*, anser att även andra omständigheter än de som utredningen föreslår bör ingå i exemplifieringen. Flera remissinstanser, bl.a. *Barnombudsmannen*, *Hovrätten för Övre Norrland* och *Maskrosbarn*, anser att även föräldrarnas förmåga att tillgodose barnets behov av en trygg och god uppväxt bör vara en omständighet som ska beaktas särskilt. *Riksorganisationen Glöm aldrig Pela och Fadime* anser att det borde anges att våldsutsatthet och hedersrelaterat våld ska beaktas särskilt.

Barnrättsbyrån efterfrågar en djupare analys av varför vårdnadsöverflyttning inte sker i större omfattning. *Malmö kommun* och *Karlskrona kommun* lyfter att risken för att hamna i en vårdnadstvist med föräldrarna är något som kan få familjehemsföräldrar att tveka inför att genomföra en vårdnadsöverflyttning. Karlskrona kommun saknar dessutom en problematisering av hur socialnämnden ska hantera en situation där en vårdnadsöverflyttning inte faller väl ut.

Skälen för regeringens förslag och bedömning

Vårdnaden om barn i familjehem – bakgrund

Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. I första hand är det vårdnadshavaren som ska se till att barnet får dessa behov tillgodosedda (6 kap. 1 och 2 §§ föräldrabalken). Ett barn som inte kan tas om hand av sina föräldrar kan vårdas utanför hemmet, vilket då ofta sker i ett familjehem. En familjehemsplacering kan ske på frivillig väg med stöd av socialtjänstlagen (2001:453) eller tvångsvis enligt LVU. År 2021 var drygt 19 000 barn placerade i familjehem (SOU 2023:66 s. 412).

Intentionen i sociallagstiftningen har sedan länge varit att barn ska återförenas med sina föräldrar när syftet med samhällsvården har uppnåtts (prop. 2002/03:53 s. 84). Utgångspunkten är alltså att en placering inte ska pågå längre än nödvändigt. Vård i familjehem sker därför med målsättningen att barnet ska kunna återvända till sina föräldrar. Ofta är familjehemsplaceringar korta men ibland kan placeringen bli långvarig och framstå som mer eller mindre permanent. I sådana fall kan barnet

komma att utveckla en stark bindning till familjehemmet, särskilt om placeringen inletts tidigt i barnets liv. En återförening med föräldrarna kan då stå i strid med barnets bästa.

Över tid har det införts regler som innebär avsteg från principen om att barnet ska återförenas med sina föräldrar, där fokus i stället ligger på barnets behov av kontinuitet och stabilitet. En sådan regel är den särskilda bestämmelsen i 6 kap. 8 § föräldrabalken som gör det möjligt att flytta över den rättsliga vårdnaden om ett barn till dess familjehemsföräldrar. En vårdnadsöverflyttning förutsätter i detta fall inte att föräldrarna är olämpliga som vårdnadshavare utan prövningen utgår i stället från barnets behov av trygghet och stabilitet. Dess främsta syfte är att förhindra att barn som har rotat sig i ett familjehem blir uppräckta från en miljö där de funnit sig till rätta och känner en större samhörighet och känslomässig förankring än i det tidigare hemmet (se prop. 1981/82:168 s. 40 och 70).

Att återförening ska vara utgångspunkten vid ett omhändertagande av barn är något som följer av Sveriges åtaganden enligt den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen). Enligt artikel 8 i Europakonventionen har var och en rätt till respekt för sitt privat- och familjeliv. Inskränkningar i den rättigheten är tillåtna enbart om det görs med stöd av lag och om det i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt med hänsyn till statens säkerhet, den allmänna säkerheten, landets ekonomiska välbefinnande eller till förebyggande av oordning eller brott eller till skydd för hälsa eller moral eller för andra personers fri- och rättigheter. Europadomstolen har vid upprepade tillfällen slagit fast att utgångspunkten vid ett omhändertagande är att barnet ska återförenas med sina föräldrar och att myndigheter har en skyldighet att genomföra långvariga och omfattande insatser innan slutsatsen att en återförening inte är möjlig kan dras. När det har gått en avsevärd tid sedan barnet omhändertogs kan en förälders intresse av att få sin familj återförenad dock få ge vika för ett barns intresse av att inte behöva få sin aktuella familjesituation förändrad igen. Att ersätta en familjehemsplacering med mer ingripande åtgärder ska enligt Europadomstolen endast göras i undantagsfall. Sådana åtgärder kan enligt domstolen bara legitimeras om de motiveras av hänsyn till barnets bästa (se bl.a. Strand Lobben m.fl. mot Norge [37283/13], dom den 10 september 2019, angående adoption, och Roengkasettakorn Eriksson mot Sverige [21574/16], dom den 10 oktober 2022, angående vårdnadsöverflyttning). Även enligt barnkonventionen finns en rätt till privat- och familjeliv (artikel 16).

För några år sedan initierades en förnyad debatt om hur tryggheten och säkerheten för placerade barn kan stärkas. Flera åtgärder har därefter vidtagits i detta syfte, som i första hand tar sikte på den socialrättsliga regleringen rörande tvångsvård och socialnämndens hantering av familjehemsplacerade barn. För att säkerställa att den samlade regleringen utgör en fungerande helhet som tillgodoser utsatta barns behov och säkerställer barnets bästa ansåg såväl regeringen som riksdagen att det fanns anledning att se över även de civilrättsliga bestämmelserna i föräldrabalken. Det är bakgrunden till att regeringen nu överväger om reglerna om vårdnadsöverflyttning behöver ändras för att tillgodose familjehemsplacerade barns rätt till trygghet och stabilitet.

En förutsättning för vårdnadsöverflyttning är att barnet stadigvarande vårdas och fostras i ett annat hem än föräldrahemmet (6 kap. 8 § föräldrabalken). Det krävs i allmänhet att barnet har bott i familjehemmet under flera år innan det kan bli aktuellt att överväga en överflyttning av den rättsliga vårdnaden till familjehemsföräldrarna. I förarbetena uttalas att såväl anknytningen till familjehemmet som kontakten med föräldrarna ska beaktas vid bedömningen av om en vårdnadsöverflyttning ska ske och att stort avseende ska fästas vid barnets inställning. Vidare anges att det krävs att barnet har fått en så stark bindning till familjehemmet att barnet uppfattar det som sitt eget (prop. 1981/82:168 s. 70). I 6 kap. 8 § föräldrabalken föreskrivs att det ska vara uppenbart att en vårdnadsöverflyttning är till barnets bästa. Detta är avsett att markera bestämmelsens undantagskaraktär (prop. 1981/82:168 s. 70 och NJA 2014 s. 307).

Det är socialnämnden som för talan om en överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 8 § föräldrabalken. Till en början användes den särskilda möjligheten till vårdnadsöverflyttning till familjehemsföräldrar sällan. För att förändra detta infördes 2003 ett krav i sociallagstiftningen på att socialnämnden ska överväga att ansöka om vårdnadsöverflyttning när barnet har varit placerat i samma familjehem en viss tid (se prop. 2002/03:53 s. 84 f.). Denna skyldighet regleras i två likalydande bestämmelser, för frivilliga placeringar respektive tvångsplaceringar (6 kap. 8 b § socialtjänstlagen respektive 13 c § LVU). Inledningsvis gällde att ett sådant övervägande skulle göras efter tre år. Genom en lagändring 2022 tidigarelades tidpunkten till två år (prop. 2021/22:178 s. 45 f.). Det framhålls i förarbetena till den senaste ändringen att det kan finnas situationer där förutsättningarna för vårdnadsöverflyttning är uppfyllda redan efter två år och att det i sådana situationer är viktigt att socialnämnden överväger en fråga om överflyttning av vårdnaden. Efter det att två år förflutit ska frågan om överflyttning av vårdnaden övervägas årligen av socialnämnden. Ett övervägande om överflyttning av vårdnaden kan dock ske oftare än så och redan innan placeringen varat i två år (prop. 2021/22:178 s. 46 och 119).

Vid sitt övervägande av om det finns skäl att ansöka om vårdnadsöverflyttning ska socialnämnden särskilt beakta ett antal omständigheter som sedan en lagändring 2021 är angivna i lag (6 kap. 8 b § socialtjänstlagen och 13 c § LVU). Motsvarande uppräkningslista ska beakta särskilt vid ett beslut om vårdnadsöverflyttning finns inte i föräldrabalkens reglering i 6 kap. 8 §.

Behovet av att ändra reglerna om vårdnadsöverflyttning

Utredningens kartläggning av domar i mål om vårdnadsöverflyttning visar att domstolen bifaller socialnämndens ansökan i flertalet fall. Vidare visar kartläggningen att domstolarna redan i hög grad beaktar de omständigheter som enligt förarbeten och praxis är relevanta för bedömningen av frågan om vårdnadsöverflyttning. Mot den bakgrunden kan det ifrågasättas om det verkligen finns ett behov av att tydliggöra förutsättningarna för vårdnadsöverflyttning i föräldrabalken.

Samtidigt är det inte uteslutet att det kan finnas fler situationer där en vårdnadsöverflyttning skulle kunna vara bäst för barnet än de fall som faktiskt blir föremål för prövning i domstol. Varför det inte sker fler

vårdnadsöverflyttningar, vilket bl.a. *Barnrättsbyrån* efterfrågar en djupare analys av, är svårt är dra några säkra slutsatser om. Regeringen konstaterar emellertid att det finns ett egenvärde i att regleringen i föräldrabalken om vårdnadsöverflyttning är tydligt utformad och i samklang med den socialrättsliga regleringen. Ett förutsebart och konsekvent regelverk kan bidra till att principen om barnets bästa får genomslag i varje enskilt fall. Regelverket måste möjliggöra överflyttning av vårdnaden i alla de enskilda fall där vårdnadsöverflyttning är bäst för barnet. Regeringen anser därför att det finns ett behov av att förtydliga när vårdnaden om ett barn placerat i familjehem ska flyttas över till familjehemsföräldrarna.

Vårdnadsöverflyttning ska ske när det är bäst för barnet

Utredningen föreslår att återförening ska synliggöras i 6 kap. 8 § föräldrabalken genom att det där ska anges att vårdnadsöverflyttning ska ske om det är bäst för barnet att inte återförenas med sina föräldrar utan i stället att det rådande förhållandet består. Begreppet återförening finns inte i den nuvarande lydelsen av bestämmelsen men däremot visar praxis att prognosen för en återförening med föräldrarna är något som domstolarna beaktar när de tar ställning till om förutsättningarna för vårdnadsöverflyttning är uppfyllda. Högsta domstolen använder visserligen inte begreppet återförening i sin praxis men hänvisar till utsikterna för att föräldern inom en överskådlig tid kommer att ha förmåga eller möjlighet att ta sitt föräldraansvar (NJA 2014 s. 307).

Ett antal remissinstanser, bl.a. *Barnens rätt i samhället* och *Unicef Sverige*, invänder mot utredningens förslag som enligt dem skulle kunna medföra att möjligheten till återförening ges större tyngd i domstolens bedömning av om en vårdnadsöverflyttning ska ske och att förutsättningarna för när en vårdnadsöverflyttning ska ske alltså skärps. Regeringen delar den uppfattningen och noterar att en sådan skärpning inte verkar ha varit utredningens avsikt. Det finns inte heller alltid ett nödvändigt samband mellan den faktiska möjligheten till en återförening och vad som är bäst för barnet i fråga om vårdnadsöverflyttning. Om domstolen i ett mål om vårdnadsöverflyttning anser att en ändring i vårdnaden inte ska ske, innebär det inte i sig att barnet ska återförenas med sina föräldrar och det ingår inte heller i domstolens prövning att ta ställning till den frågan. *Uppsala universitet (Juridiska fakulteten)* är också inne på att det i många fall förefaller vara svårt att komma fram till att en återförening i sig inte skulle vara barnets bästa, om förhållandena medger en återförening. Till skillnad från utredningen anser regeringen att återförening, eller prognosen för en återförening, inte behöver införas som ett uttryckligt rekvisit i bestämmelsen om vårdnadsöverflyttning.

Fokus i vårdnadsålet bör i stället vara på barnets behov av trygghet och kontinuitet. Prognosen för en återförening med föräldrarna ska, i linje med Europadomstolens praxis, naturligtvis även fortsatt ingå i bedömningen av om det finns förutsättningar för en vårdnadsöverflyttning. Regeringens ställningstagande är inte heller avsett att påverka socialnämndens skyldighet att under familjehemsplaceringen arbeta för en återförening mellan barnet och föräldrarna, vilket *Jämställdhetsmyndigheten* befarar. Denna skyldighet följer också av Europadomstolens praxis. Det är, som *Svea hovrätt* framhåller, viktigt att socialnämnden

redovisar de åtgärder som har vidtagits för en återförening i syfte att ge domstolen det underlag som krävs för att avgöra målet. Hur socialnämnden närmare ska arbeta för en återförening och dokumentera detta arbete, vilket *Sveriges advokatsamfund* berör, är inte något som behandlas närmare i detta lagstiftningsärende.

Utredningen föreslår vidare att den nuvarande förutsättningen att det måste vara uppenbart att det är bäst för barnet att rådande förhållanden får bestå och att vårdnaden flyttas över till familjehemmet inte längre ska gälla. Som nämns ovan är förutsättningen att det ska vara uppenbart bäst för barnet avsett att markera bestämmelsens undantagskaraktär. Det finns enligt regeringens mening mycket som talar för att förutsättningen inte längre ska gälla. I förarbetena till portalparagrafen om barnets bästa i 6 kap. 2 a § föräldrabalken uttalar att det förhållandet att barnets bästa ska vara avgörande för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge innebär att det inte finns några andra intressen som kan gå före barnets bästa (prop. 1997/98:7 s. 104). Ur ett barnrättsperspektiv framstår det då inte som tillfredsställande med ett uppenbarhetsrekvisit, som riskerar leda till att en vårdnadsöverflyttning inte kommer till stånd trots att det bedöms bäst för barnet. En bedömning av barnets bästa ska ske utifrån omständigheterna i de enskilda fallen och det framstår även av den anledningen som mindre lämpligt att generellt och på förhand i lag uttala att den bedömningen endast i undantagsfall kan utmynna i att en överflyttning ska ske. Den nuvarande formuleringen av bestämmelsen är i detta avseende inte heller helt tydlig ur ett språkligt perspektiv och kan, som *Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd* berör, ge utrymme för olika tolkningar.

Som bl.a. *Stockholms tingsrätt* tar upp innebär förslaget om att förutsättningen att det ska vara uppenbart inte längre ska gälla att en överflyttning av vårdnaden skulle kunna komma att ske i något fler fall jämfört med gällande ordning. Regeringen håller också med *Västerås kommun* om att ändringen måste bedömas i förhållande till barns och föräldrars rättigheter enligt Europakonventionen. Till att börja med kan det konstateras att en vårdnadsöverflyttning inte innebär att det rättsliga bandet mellan barnet och föräldrarna bryts, eftersom det rättsliga föräldraskapet inte påverkas. Efter en vårdnadsöverflyttning har barnet också fortfarande rätt till umgänge med föräldrarna och en förälder som inte är vårdnadshavare har möjlighet att föra talan om umgänge (6 kap. 15 och 15 a §§ föräldrabalken). Förslaget innebär att en överflyttning av vårdnaden bara kan beslutas om det motiveras av barnets bästa. Vid bedömningen av barnets bästa ska hänsyn tas till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling (se avsnitt 4.2 om portalparagrafen). I enlighet med vad som framgår nedan är det ett antal olika omständigheter som har särskild betydelse vid bedömningen av om en vårdnadsöverflyttning ska ske, t.ex. barnets relation till sina föräldrar. Som regeringen framhåller ovan ska prognosen för en återförening med föräldrarna även fortsatt ingå i bedömningen av om det finns förutsättningar för en vårdnadsöverflyttning. Vidare gäller fortfarande förutsättningen att barnet stadigvarande vårdats och fostrats i familjehemmet, som innebär att barnet i regel ska ha bott i familjehemmet under flera år innan en vårdnadsöverflyttning blir aktuell. I regel krävs att barnet har fått en så stark bindning till familjehemmet att barnet betraktar det som sitt eget hem. Regeringen bedömer utifrån det nu sagda att den

föreslagna lagstiftningen är förenlig med Europakonventionens högt ställda krav. Regeringen instämmer mot denna bakgrund i utredningens förslag om att förutsättningen att det ska vara uppenbart att det är bäst för barnet inte längre ska gälla. Det huvudsakliga syftet med förändringen är att klargöra att det, som i andra frågor som rör barn, är tillräckligt och avgörande att en viss åtgärd bedöms vara till barnets bästa. Bestämmelsen ska alltså ändras så att en vårdnadsöverflyttning ska ske om det är bäst för barnet.

En tydligare och mer enhetlig reglering av förutsättningarna för vårdnadsöverflyttning

Av 6 kap. 8 b § socialtjänstlagen och 13 c § LVU framgår att socialnämnden särskilt ska beakta vissa omständigheter i sin prövning av om det finns skäl att ansöka i domstol om vårdnadsöverflyttning. Dessa omständigheter är barnets och familjehemsföräldrarnas inställning till en vårdnadsöverflyttning, barnets relation till familjehemsföräldrarna och deras förmåga att tillgodose barnets behov av en trygg och god uppväxt, familjehemsföräldrarnas inställning till och förmåga att tillgodose barnets behov av kontakt med sina föräldrar och andra närstående samt barnets relation till sina föräldrar. Uppräkningen, som inte är uttömmande, infördes 2021 (bet. 2020/21:SoU5 s. 17). Lagrådet konstaterade i det lagstiftningsärendet att det finns ett nära samband mellan socialtjänstlagen, LVU och föräldrabalken i frågor om vårdnadsöverflyttning (bet. 2020/21:SoU5 s. 63 f.). Förutsättningarna för när en vårdnadsöverflyttning ska ske regleras uteslutande i föräldrabalken, men det är socialnämnden som har rätt att föra talan om vårdnadsöverflyttning och socialnämndens utredning är ofta det främsta underlaget för domstolens bedömning. De omständigheter som socialnämnden ska beakta då den överväger om det finns anledning att göra en ansökan om överflyttning bör därför i princip ha en motsvarighet i de omständigheter som domstolen ska beakta vid sin prövning av om överflyttning ska ske.

Utredningens kartläggning av avgöranden i mål om vårdnadsöverflyttning visar att domstolarna också beaktar samma omständigheter som socialnämnden ska göra inför en ansökan om vårdnadsöverflyttning. En sådan tillämpning har stöd i förarbeten och Högsta domstolens praxis (se prop. 1981/82:168 s. 39 f. och NJA 2014 s. 307). Enligt regeringen är det främst dessa omständigheter som är av vikt vid domstolens bedömning av om en vårdnadsöverflyttning till ett familjehem ska ske och det finns ett betydande värde i att synliggöra dem även i föräldrabalken. Om vissa omständigheter utpekats innebär det att dessa ska ges en särskild tyngd vid bedömningen, även om det rör sig om en icke uttömmande uppräknings (jfr bet. 2020/21:SoU5 s. 64). Många remissinstanser är positiva till förslaget i denna del. Det finns däremot remissinstanser som har synpunkter på hur några av omständigheterna närmare bör utformas och vissa remissinstanser anser att även andra omständigheter ska anges.

I fråga om barnets och familjehemsföräldrarnas inställning till en vårdnadsöverflyttning – den första omständighet som anges i 6 kap. 8 b § socialtjänstlagen och 13 c § LVU – efterfrågar *Folkhälsomyndigheten* ytterligare ledning för hur de yngsta barnens inställning kan klargöras på bästa sätt. Enligt 6 kap. 2 b § föräldrabalken ska barnet få möjligheter att

framföra sina åsikter i frågor om bl.a. vårdnad och barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållandet till barnets ålder och mognad. Barnets rätt att få möjlighet att framföra sina åsikter gäller även när barnet inte självt kan redogöra för dessa. När det gäller barn som är i stånd att bilda egna åsikter, men där hjälpmedel eller annat kommunikationsstöd inte är tillräckligt för att ge uttryck för dessa, bör barnets åsikter så långt det är möjligt hämtas in på något annat sätt. Det kan då, exempelvis, bli aktuellt att ta del av uppgifter från andra personer i barnets omgivning som känner barnet väl (jfr prop. 2020/21:150 s. 49 f.). I avsnitt 6 föreslår regeringen dessutom att barn ska ha rätt till ett offentligt biträde vid prövning av vårdnadsöverflyttning i syfte att säkerställa att barns rätt i dessa avseenden säkerställs.

Hovrätten för Västra Sverige, som i huvudsak ställer sig positiv till förslaget, påpekar att samtycke från familjehemsföräldrarna till att överta vårdnaden är en grundläggande förutsättning för att domstolen ska kunna besluta om vårdnadsöverflyttning och anser att det därför är överflödigt och mindre lämpligt att nämna deras inställning som en omständighet som särskilt ska beaktas. Regeringen menar att det självklart inte är aktuellt att utse någon till särskilt förordnad vårdnadshavare utan att den personen samtycker till att åta sig det ansvaret. Familjehemsföräldrarna ska önska att bli vårdnadshavare för barnet och stort avseende ska fästas vid barnets egen inställning (bet. 2020/21:SoU5 s. 34). Att i föräldrabalken lyfta fram familjehemsföräldrarnas inställning till en vårdnadsöverflyttning som något som domstolen särskilt ska beakta står dock inte i något motsatsförhållande till detta. Det kan också konstateras att familjehemsföräldrarna inte är parter i målet om vårdnadsöverflyttning och därför i processuellt hänseende inte avger någon inställning till socialnämndens yrkande. Ett tydliggörande av vikten av deras inställning är även av det skälet motiverad. Regeringen anser således att det bör framgå av föräldrabalken att familjehemsföräldrarnas inställning till att ta över vårdnaden är en omständighet som domstolen ska beakta särskilt vid sin prövning. Lika självklart är det att införa den andra omständigheten som omnämns i socialtjänstlagen och LVU om den unges relation till familjehemsföräldrarna och deras förmåga att tillgodose den unges behov av en trygg och god uppväxt även i föräldrabalken.

Länsstyrelsen i Östergötlands län (Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck) påtalar att ett införande i föräldrabalken av familjehemsföräldrarnas inställning till och förmåga att tillgodose barnets behov av kontakt med sina föräldrar och andra närstående – den tredje omständigheten som anges i socialtjänstlagen respektive LVU – innebär att det läggs ett stort ansvar på familjehemsföräldrarna. Kontakten med föräldrarna är en särskilt komplex fråga när det gäller barn som lever i en hederskontext. Länsstyrelsen framhåller att det kan påverka relationen med barnet negativt om familjehemsföräldrarna förväntas ha en positiv inställning till kontakt med föräldrarna även när barnet inte vill ha sådan kontakt eller när det inte är förenligt med barnets trygghet att ha någon kontakt. Regeringen vill klargöra att familjehemsföräldrarnas inställning till och förmåga att tillgodose barnets behov av kontakt med sina föräldrar och andra närstående är kopplat till just barnets behov. Avsikten med att lyfta upp denna omständighet är alltså inte, som länsstyrelsen synes uppfatta det, att familjehemsföräldrar ska förväntas verka för att barnet har

umgänge med sina föräldrar eller andra närstående på ett sätt som står i strid med barnets bästa. Regeringen instämmer inte i *Hovrätten för Västra Sveriges* närmast lagtekniska synpunkt om att det är överflödigt att förutom familjehemsföräldrarnas förmåga att tillgodose barnets behov av kontakt, särskilt ange deras inställning till behovet. Enligt regeringen är inställningen till umgänge mellan barnet och föräldrarna inte samma sak som förmågan att tillgodose barnets behov av sådan kontakt. Regeringen anser att det saknas skäl att avvika från hur bestämmelsen är formulerad i socialtjänstlagen och LVU. Familjehemsföräldrarnas inställning till och förmåga att tillgodose barnets behov av kontakt med sina föräldrar och andra närstående bör omnämnas i föräldrabalken på det sätt som utredningen föreslår.

Det finns i övrigt också anledning att särskilt nämna något om betydelsen av den fjärde omständighet som anges i socialtjänstlagen respektive LVU, nämligen barnets relation till sina föräldrar, som en omständighet för domstolen att särskilt beakta vid en vårdnadsöverflyttning. Enligt förarbetena till 6 kap. 8 § föräldrabalken bör det inte komma i fråga att flytta över vårdnaden från föräldrar som håller en god kontakt med barnet medan det vistas i ett familjehem (prop. 1981/82:168 s. 40). Sedan bestämmelsen infördes har betydelsen av den kontakt som finns mellan barnet och föräldrarna under familjehemsplaceringen dock varit föremål för diskussion och olika tolkningar i doktrin och praxis. Det har i den juridiska litteraturen förespråkats att en god kontakt i sig inte bör hindra vårdnadsöverflyttning, så länge det inte handlar om sådan kontakt som innebär att barnet inte har behov eller har mindre behov av att skapa en ny och tryggare familjeanknytning till familjehemmet. (Singer, *Föräldraskap i rättslig belysning*, 2000, s. 481 f.). Utredningens kartläggning av domar visar också att domstolarna inte betraktar en god kontakt mellan barnet och föräldrarna som ett hinder mot en vårdnadsöverflyttning. Regeringen anser att det framstår som naturligt att en vårdnadsöverflyttning kan vara bäst för barnet även i fall där barnet fortfarande har en regelbunden kontakt med sina föräldrar. En god kontakt bör alltså inte i sig vara utslagsgivande i fråga om en vårdnadsöverflyttning ska ske, så länge det inte handlar om sådan kontakt som innebär att barnet inte har behov eller har mindre behov av att skapa en ny och tryggare familjeanknytning till familjehemmet.

Utredningen föreslår att även barnets sociala situation i övrigt ska anges som en femte omständighet som särskilt ska beaktas vid en vårdnadsöverflyttning, och att den omständigheten ska läggas till även i socialtjänstlagen och LVU.

Av barnkonventionens artiklar 28 och 31 följer att alla barn har rätt till utbildning, vila och fritid. Utöver att vara viktiga rättigheter är det omständigheter som i hög grad påverkar barnets känsla av trygghet och tillhörighet. Representanter för barn som utredningen har varit i kontakt med har också lyft att omständigheter som bidrar till att barn får känna sig som "alla andra" är väldigt viktiga. Det kan handla om att delta i idrottsträning, scouter eller kulturskolans verksamhet eller att kunna gå kvar i en skola där barnet har skapat trygga relationer till klasskamrater och personal. Även relationer med familjehemssyskon är betydelsefulla. Regeringen instämmer därför med utredningen i att barnets sociala situation i övrigt bör läggas till den icke uttömmande uppräkningsen av

omständigheter som domstolen särskilt ska beakta vid en vårdnadsöverflyttning. Särskilt för barn som haft otrygga hemförhållanden kan den sociala situationen i övrigt, i likhet med vad *Folkhälsomyndigheten* framhåller, vara av grundläggande betydelse för att skapa trygghet och stabilitet i tillvaron. För att det samlade regelverket ska vara enhetligt och förutsebart bör denna omständighet även föras in i 6 kap. 8 b § socialtjänstlagen och 13 c § LVU.

Ett antal remissinstanser, bl.a. *Barnombudsmannen*, *Folkhälsomyndigheten* och *Västerås kommun*, anser att ytterligare omständigheter bör anges. *Riksorganisationen Glöm aldrig Pela och Fadime* anser t.ex. att våldsutsatthet och hedersrelaterat våld borde nämnas. Regeringen vill betona att det inte är fråga om en uttömmande uppräkningslista av omständigheter. Vid bedömningen av vad som är barnets bästa ska hänsyn tas till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling (jfr prop. 2020/21:150 s. 129). Naturligtvis kan fler omständigheter än de nu berörda vara relevanta för prövningen av frågan om vårdnadsöverflyttning. Det är dock varken lämpligt eller möjligt att i lag specificera alla de omständigheter som kan vara aktuella att beakta. De omständigheter som anges bör vara generella och rymma de grundläggande beståndsdelar som måste ingå i varje prövning. Sammantaget finns det enligt regeringen inte skäl att särskilt omnämna fler omständigheter i bestämmelsen än de som behandlas ovan. Även fortsatt gäller att domstolen ska göra en helhetsbedömning utifrån samtliga de omständigheter som kan vara relevanta vid bedömningen av om en vårdnadsöverflyttning är bäst för barnet i ett enskilt fall. Det är därför inte heller lämpligt att, som *Hovrätten för Västra Sverige* föreslår, i lag reglera hur de olika omständigheterna förhåller sig till varandra.

Regeringen föreslår alltså att det i 6 kap. 8 § föräldrabalken ska föras in motsvarande omständigheter som i 6 kap. 8 b § socialtjänstlagen och 13 c § LVU, för domstolen att särskilt beakta vid en prövning om vårdnadsöverflyttning. I nämnda bestämmelser ska dessutom barnets sociala situation i övrigt läggas till som en omständighet att särskilt beakta. Därigenom blir det samlade regelverket i frågor om vårdnadsöverflyttning tydligt, förutsebart och enhetligt, vilket kan bidra till ökad stabilitet och kontinuitet för barn.

Några remissinstanser, bl.a. *Barnens rätt i samhället*, efterfrågar en större, samlad, översyn av alla regler som rör barn i behov av skydd. Som berörs även i avsnitt 6.1 kan det inte ske inom ramen för detta lagstiftningsärende.

Fler åtgärder för att möjliggöra vårdnadsöverflyttning

En vårdnadsöverflyttning ska ske i de fall där det är bäst för barnet. En grundläggande förutsättning är att familjehemsföräldrarna också är villiga att ta på sig ansvaret som vårdnadshavare. Utredningen konstaterar att det förekommer att familjehemsföräldrar tvekar inför att ta över vårdnaden om barnet bl.a. med anledning av att de känner en osäkerhet kring om barnet skulle få behålla det stöd det får från kommunen även efter en vårdnadsöverflyttning. Det kan t.ex. handla om kommunens stödinsatser till barnet gällande bl.a. skolgång. För att komma till rätta med den utmaningen föreslår utredningen att den kommun som beslutat om

familjehemsplaceringen ska ha möjlighet att fortsätta bevilja insatser till barnet även efter en vårdnadsöverflyttning.

Regeringen anser att det är otillfredsställande att familjehemsföräldrar som annars är lämpliga att bli barnets vårdnadshavare avstår från att samtycka till att ta över vårdnaden på grund av oro inför att barnet inte längre kommer att få det stöd som behövs. Det finns bl.a. därför anledning att överväga hur stödet från socialnämnden till barnet kan förbättras för att underlätta att vårdnadsöverflyttningar faktiskt genomförs i de fall där det bedömts vara bäst för barnet. Även *Socialstyrelsen* instämmer i att det finns ett behov av att stärka stödet till både barn och särskilt förordnade vårdnadshavare efter en vårdnadsöverflyttning.

Utredningens förslag om att möjliggöra för den kommun som beslutat om en familjehemsplacering att fortsätta bevilja insatser efter en vårdnadsöverflyttning bör dock lämpligen hanteras tillsammans med andra närliggande förslag. I betänkandet För barn och unga i samhällsvård (SOU 2023:66), som nu bereds i Regeringskansliet, lämnas en rad förslag som handlar om stöd till barn, unga och vårdnadshavare efter att samhällsvård har upphört. Betänkandet innehåller också i övrigt förslag som rör familjehemmens förutsättningar, bl.a. i fråga om tillståndsplikt och utbildning. Vidare har regeringen gett Socialstyrelsen i uppdrag att utveckla stödet till familjehem. I uppdraget ingår att ge stöd till kommunerna kring hur de i sin tur kan ge stöd till barn och deras familjehem i samband med en vårdnadsöverflyttning (S2023/01362). Uppdraget ska delredovisas årligen och slutredovisas senast i mars 2027. Regeringen anser därför att utredningens förslag om eventuellt fortsatt stöd till barnet efter en vårdnadsöverflyttning bör beredas vidare inom ramen för en mer samlad översyn av frågor om stöd och villkor för familjehem.

5.2 Adoption

Regeringens bedömning: Föräldrabalkens regler om adoption tillgodoser familjehemsplacerade barns behov av trygghet och stabilitet och bör därför inte ändras.

Utredningens bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Majoriteten av remissinstanserna, bl.a. *Barnombudsmannen*, *Falkenbergs kommun*, *Familjevårdens Centralorganisation*, *Folkhälsomyndigheten*, *Föreningen Sveriges socialchefer*, *Inspektionen för vård och omsorg*, *Kristinehamns kommun*, *Lunds universitet (Juridiska fakulteten)*, *Maskrosbarn*, *Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd*, *Riksdagens ombudsmän*, *Rädda Barnen*, *Svea hovrätt*, *Sveriges Kommuner och Regioner* och *Västerås kommun*, delar bedömningen eller invänder inte mot den.

Socialstyrelsen instämmer i utredningens bedömning att det inte finns behov av att ändra föräldrabalkens regler men anser att frågan om adoption av barn i familjehem fortsatt bör uppmärksammas på olika sätt, främst för att öka kunskapen om adoption, och att stödet inför och efter en adoption behöver stärkas. Ett flertal remissinstanser, bl.a. *Stiftelsen Allmänna Barnhuset*, *Barnombudet i Uppsala län* och *Linköpings universitet*

(*Barnafrid – Nationellt centrum för kunskap om våld mot barn*), bedömer att det finns behov av forskning om effekterna av vårdnadsöverflyttning och adoption och en ökad kunskap om hur barns utveckling påverkas jämfört med långvarig familjehemsplacering. *Hovrätten för Övre Norrland* anser att det bör utredas närmare varför det sker så få adoptioner av barn placerade i familjehem och vad som kan göras för att underlätta sådana adoptioner. Även *Barnrättsbyrån* efterfrågar en djupare analys av varför det inte sker fler adoptioner.

Barnens rätt i samhället ser behov av att ytterligare utreda hur barnets rättsliga ställning kan stärkas i frågor om adoption av barn som under lång tid har varit placerade i familjehem. *Jämställdhetsmyndigheten* framhåller behovet av en översyn av adoptionsreglerna baserat på aktuell forskning.

Några remissinstanser invänder mot utredningens bedömning. *Unicef Sverige* anser att fler barn som varit familjehemsplacerade under lång tid skulle gynnas av adoption och tycker att det i vart fall borde införas en skyldighet för kommunerna att fortsätta att ge stöd efter en adoption. *Lunds universitet (Samhällsvetenskapliga fakulteten)* påpekar bl.a. att vårdnadsöverflyttning inte ger ett tillräckligt skydd för barn som kan behöva skyddas från kontakt med sina föräldrar.

Stiftelsen Allmänna Barnhuset menar att det finns fall där en adoption vore bäst för barnet men där frågan om adoption inte övervägs. En skyldighet borde därför införas för socialnämnden att i något skede överväga frågan om adoption.

Organisationen för vuxna adopterade och fosterbarn anser att adoption inte kan vara till barnets bästa så som adoptionsreglerna ser ut i dag. Organisationen pekar på att barnet skärs av från sitt biologiska ursprung och att kontakten med ursprungsfamiljen upphör. Organisationen anser också att det är bekymmersamt att det finns brister i kunskapen om hur övergången till vuxenlivet fungerar för barn som varit familjehemsplacerade respektive blivit adopterade.

Skälen för regeringens bedömning: Ett övergripande syfte med utredningens översyn av reglerna om vårdnadsöverflyttning och adoption är att stärka tryggheten och stabiliteten för familjehemsplacerade barn. I avsnitt 5.1 lämnar regeringen förslag rörande vårdnadsöverflyttning i detta syfte. I fråga om adoption bedömer utredningen att de nuvarande reglerna redan är utformade på ett sätt som tillgodoser familjehemsplacerade barns rätt till trygghet och stabilitet. Utredningen anser därför att några ändringar inte bör göras. Med stöd av det underlag som utredningen presenterar kan regeringen konstatera att det i dag är ovanligt att barn placerade i familjehem adopteras av sina familjehemsföräldrar. Som utredningen konstaterar är det svårt att dra några säkra slutsatser om varför det ser ut på det sättet. Men den bild som framträder är att vårdnadsöverflyttning används framför adoption för att uppnå stabilitet och trygghet för barn som inte kan tas om hand av sina föräldrar. Som utredningen noterar är just möjligheten till vårdnadsöverflyttning också något som skiljer den svenska ordningen från regelverket i många andra länder och har den fördelen att det inte innebär ett lika livsavgörande ställningstagande för någon av de inblandade.

Som både utredningen och flera remissinstanser, bl.a. *Jämställdhetsmyndigheten*, påpekar saknas det forskning om hur adoption av familjehemsplacerade barn påverkar barns utveckling. Det saknas också forskning och kunskap om hur barns utveckling påverkas av vårdnads-

överflyttning och om konsekvenserna för barnet av vårdnadsöverflyttning jämfört med långvarig familjehemsplacering eller adoption. Det kan mot den bakgrunden, i likhet med vad bl.a. *Unicef Sverige* framhåller, inte uteslutas att det finns fler barn i familjehem än hittills som skulle gynnas av en adoption.

Enligt regeringens mening finns det dock inte något som tyder på att det skulle vara utformningen av adoptionsreglerna i föräldrabalken som hindrar eller motverkar adoption av barn som är placerade i familjehem. De flesta remissinstanser, däribland *Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd* och *Socialstyrelsen*, delar den bedömningen.

Stiftelsen Allmänna Barnhuset anser att socialtjänsten borde ha en skyldighet att överväga adoption. Något sådant förslag lämnar inte utredningen och det finns därför inte möjlighet att närmare överväga en sådan lagändring.

Unicef Sverige framför att det borde införas en skyldighet för kommunerna att fortsätta att ge stöd även efter en adoption. Regeringen konstaterar att socialnämnden i dag har ett ansvar att i sin omsorg om barn och unga tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan ett mål eller ärende om vårdnad, boende, umgänge eller adoption har avgjorts (5 kap. 1 § 9 socialtjänstlagen). Det är viktigt att yrkesverksamma inom socialtjänsten har god kunskap om såväl vårdnadsöverflyttning som nationell adoption, så att de uppmärksammar dessa frågor i sitt arbete. Som *Socialstyrelsen* framhåller är det bra om socialtjänsten i de fall det kan vara till barnets bästa att bli adopterad i ett så tidigt skede som möjligt uppmärksammar frågan.

Sedan 2020 finns en handbok för socialtjänsten om nationell adoption (*Socialstyrelsen 2020, Nationell adoption – handbok för socialtjänsten*). *Socialstyrelsen* har också haft i uppdrag att genomföra kunskapshöjande insatser inom familjehemsvården om bl.a. nationella adoptioner (S2020/05272). Uppdraget slutredovisades i mars 2023. Av slutrapporten framgår bl.a. att *Socialstyrelsen* har genomfört olika aktiviteter, t.ex. anordnat regionala konferenser, med socialtjänsten och familjehem som målgrupp och att dessa åtgärder varit inriktade på att öka kunskapen om de barn som är långsiktigt placerade, deras behov av varaktiga relationer och vilka alternativ som finns när barnet inte kan flytta hem (rapporten *Kunskapshöjande insatser om nationella adoptioner m.m. inom familjehemsvården*). Det är som utredningen anför inte otänkbart att antalet adoptioner kan öka efter *Socialstyrelsens* kunskapshöjande insats.

Som redovisas i avsnitt 5.1 har regeringen också gett *Socialstyrelsen* i uppdrag att utveckla stödet till kommunerna i deras stöd och kontakt med familjehem, i syfte att utöka antalet familjehem och förbättra kunskapen i familjehemsvården.

Regeringen menar att dessa kunskapshöjande och stödjande åtgärder är viktiga steg för att stärka tryggheten och stabiliteten för familjehemsplacerade barn. Regeringen avser att fortsatt följa utvecklingen på området.

6 En rättssäker prövning av mål om vårdnadsöverflyttning

6.1 Rätt till biträde för barnet och dess vårdnadshavare

Regeringen förslag: Barnet och dess vårdnadshavare ska ha rätt till offentligt biträde vid prövning hos socialnämnden och i domstol av en fråga om att flytta över vårdnaden om barnet till en särskilt förordnad vårdnadshavare enligt 6 kap. 7–8 a och 10 e §§ föräldrabalken. Ett offentligt biträde ska utses om det inte måste antas att behov av biträde saknas.

Barnets offentliga biträde ska se till att barnets rätt att få information och komma till tals tillgodoses. Till offentligt biträde för barnet ska endast den som på grund av sina kunskaper och erfarenheter och även i övrigt är särskilt lämplig för uppdraget få förordnas.

Barnets offentliga biträde ska få samtala med barnet utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande.

Utredningens förslag överensstämmer i huvudsak med regeringens. Utredningen föreslår att offentligt biträde inte ska förordnas om behov av biträde saknas och att barnets offentliga biträde inte ska få sätta någon annan i sitt ställe. Utredningen föreslår att rätten till biträde ska gälla även vid utseende av en tillfällig vårdnadshavare men däremot inte när en sådan ersätts av en särskilt förordnad vårdnadshavare.

Remissinstanserna: De flesta remissinstanser, däribland *Barnens rätt i samhället*, *Barnombudsmannen*, *Linköpings universitet (Barnafrid – Nationellt centrum för kunskap om våld mot barn)*, *Rädda barnen*, *Socialstyrelsen*, *Umeå tingsrätt*, *Unicef Sverige* och *Unizon*, är positiva till förslaget eller har ingen invändning mot det. *Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd* framhåller att en rätt till biträde skulle stärka rättssäkerheten och barnrättsperspektivet. *Myndigheten för delaktighet* är positiv och framhåller att det stärker rätten till en rättvis rättegång, rätten till familjeliv samt barnrättsperspektivet, framför allt barns rätt till delaktighet. *Stiftelsen Allmänna Barnhuset* anser att det bör underlätta även för barnet om dess vårdnadshavare får rätt till ett biträde.

Inspektionen för vård och omsorg anser att utredningens argument för behovet av biträde vid just prövningen av frågor om vårdnadsöverflyttning kan behöva övervägas närmare, eftersom en vårdnadsöverflyttning inte kapar de rättsliga banden till föräldrarna.

Malmö tingsrätt anser att endast barnet bör ges rätt till biträde, eftersom föräldrarna är parter i målet och ofta har en försäkring med rättskydd eller kan få rättshjälp. *Norrköpings tingsrätt* framför en liknande uppfattning. *Malmö tingsrätt* och *Länsstyrelsen i Östergötlands län (Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck)* anser att rätten till biträde ska gälla om det inte är uppenbart att behov av biträde saknas.

Varbergs tingsrätt avstyrker förslaget och pekar bl.a. på att en övervägande majoritet av målen om vårdnadsöverflyttning inte är tvistiga och att vårdnadshavarnas nuvarande möjlighet att få rättshjälp är

tillräckligt för dem. Om förslaget ska genomföras anser tingsrätten att något av de institut som redan finns i föräldrabalken, såsom god man, bör användas.

Prop. 2024/25:10

Skälen för regeringens förslag

En vårdnadsöverflyttning är ingripande för barn och föräldrar

Rättsprocesser som rör barn måste vara rättssäkra och ändamålsenliga. Det är särskilt angeläget när det handlar om barn som av olika skäl är utsatta. Ett barn som inte kan tas om hand av sina föräldrar kan vårdas utanför hemmet, vilket ofta sker i ett familjehem. Det kan bero på brister i föräldrarnas omsorgsförmåga, vilket i sin tur kan bero på t.ex. missbruk eller psykisk sjukdom. Det kan även bero på att en förälder utövar våld i hemmiljön.

Ett barn som är placerat i familjehem kan bli föremål för en prövning om vårdnadsöverflyttning från föräldrarna till familjehemsföräldrarna. En fråga om vårdnadsöverflyttning kan bli aktuell också i andra situationer, t.ex. när en eller båda föräldrar har avlidit.

Mål om vårdnadsöverflyttning prövas av allmän domstol enligt föräldrabalkens bestämmelser. Det rör sig dock om en typ av prövning som på flera sätt är särpräglad och mer ingripande än andra vårdnadsomål, där föräldrarna är parter. I mål om vårdnadsöverflyttning tar det allmänna initiativ till att vårdnaden ska flyttas över till någon annan än barnets föräldrar, och socialnämnden är också i regel part i målet. I praktiken handlar det ofta om att flytta vårdnaden till barnets familjehemsföräldrar. När ett barn vårdas i familjehem kan prövningar dessutom behöva göras enligt flera olika regelverk som delvis fyller olika funktioner. Det kan t.ex. handla om att en process enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) i allmän förvaltningsdomstol och ett mål om vårdnadsöverflyttning i allmän domstol.

En vårdnadsöverflyttning kan på samma sätt som ett omhändertagande av ett barn för vård innebära en inskränkning i både barnets och föräldrarnas rätt till privat- och familjeliv enligt artikel 9 barnkonventionen respektive artikel 8 i Europakonventionen. I barnkonventionen anges att i ett förfarande genom vilket barnet kan skiljas från sina föräldrar ska alla berörda parter beredas möjlighet att delta i förfarandet och lägga fram sina synpunkter (artikel 9.2). Även Europakonventionen uppställer vissa processuella krav när det gäller beslutsfattande som innefattar inskränkningar i rätten till privat- och familjeliv (se t.ex. P., C. och S. mot Storbritannien [56547/00], dom den 16 juli 2002, p. 119).

I flera mål enligt LVU finns det en presumtion för att ett offentligt biträde ska förordnas för barnet och dess vårdnadshavare. Samma rätt finns inte vid en prövning om vårdnadsöverflyttning enligt föräldrabalken. Att barn och vårdnadshavare inte har rätt till offentligt biträde i allmän domstol vid en prövning av en fråga om vårdnadsöverflyttning gör att den inte uppfattas som tillräckligt rättssäker. Detta framgår av de kontakter som utredningen haft med företrädare för socialtjänsten (se även SOU 2015:71 s. 673). Det har till utredningen förts fram att det är svårt att förklara varför ett offentligt biträde inte förordnas i mål om vårdnadsöverflyttning när det sker i de fall när socialnämnden för talan om att ett barn ska omhändertagas för vård. Det har också genomgående framkommit i

utredningens kontakter med representanter för barn och barnrättsorganisationer att barn upplever att deras åsikter inte tas på allvar. Enligt regeringen finns det mot den bakgrunden skäl att stärka barnet och föräldrarnas ställning i mål om vårdnadsöverflyttning.

Vissa remissinstanser, bl.a. *Unicef Sverige*, *Unizon* och *Sveriges advokatsamfund*, anser att de förslag som utredningen lämnar inte är tillräckliga för att stärka barns rättigheter vid prövning av frågor om vårdnad, boende och umgänge. De berör bland annat frågor om att ge barn talerätt, en rätt till ombud i alla mål om vårdnad, boende och umgänge och att inrätta särskilda barndomstolar. Flera remissinstanser, bl.a. *Barnens rätt i samhället*, *Rädda Barnen* och *Uppsala universitet (Juridiska fakulteten)*, efterfrågar en större, samlad, översyn av alla regler som rör barn i behov av skydd. Regeringen konstaterar att det i stor utsträckning handlar om frågeställningar som legat utanför utredningens uppdrag. Det är redan av den anledningen inte möjligt att inom ramen för detta lagstiftningsärende överväga förändringar i dessa delar.

Barn bör ha rätt till ett juridiskt biträde vid prövning av frågor om vårdnadsöverflyttning

Ett barn som är placerat i familjehem kan bli föremål för en prövning om vårdnadsöverflyttning från föräldrarna till familjehemsföräldrarna. En vårdnadsöverflyttning kan bli aktuell också i andra situationer, t.ex. när en förälder dör, är varaktigt förhindrad att utöva vårdnaden eller brister i omsorgen om barnet. Gemensamt för de senare situationerna är att vårdnaden om barnet i första hand ska flyttas till den andra föräldern ensam. Om bristen eller hindret även gäller den andra föräldern, ska vårdnaden i stället överflyttas till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.

Utredningen föreslår, bl.a. med hänvisning till hur ingripande åtgärden är i barnets familjeliv, att barn ska ha rätt till biträde när det allmänna, genom socialnämnden eller domstolen, tar initiativ till en vårdnadsöverflyttning från ett barns föräldrar till någon annan än den andra föräldern, dvs. en särskilt förordnad vårdnadshavare eller en tillfällig vårdnadshavare. Utredningen har inte närmare övervägt frågan om barns talerätt i mål om vårdnadsöverflyttning och lämnar alltså inte något sådant förslag. Regeringen kan emellertid konstatera att en rätt till biträde inte förutsätter att barnet också är part i processen.

De flesta remissinstanser, bl.a. *Barnens rätt i samhället*, *Barnombudsmannen*, *Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd*, *Socialstyrelsen*, *Malmö tingsrätt* och *Umeå tingsrätt*, är positiva till utredningens förslag eller har ingen invändning mot det.

Varbergs tingsrätt ifrågasätter behovet av biträde och menar bl.a. att socialnämndens handlande utgår från vad nämnden bedömer är barnets bästa och kan således sägas företräda barnets intressen i processen. Enligt tingsrätten är dessutom många mål om vårdnadsöverflyttning otvistiga, till skillnad från vanliga vårdnadsfall. Regeringen vill dock påpeka att det från barnets perspektiv inte är givet att socialnämndens roll uppfattas på det sätt som tingsrätten anger. Socialnämnden är motpart till barnets föräldrar i processen och har när frågan väl hamnar i domstol redan gjort sin bedömning att vårdnadsöverflyttning till familjehemsföräldrarna är

bäst för barnet. Barn ställs också ofta inför mycket svåra lojalitetskonflikter i mål om vårdnadsöverflyttning. Det är inte ovanligt att barn vill vara både socialnämnden, familjehemsföräldrarna och sin ursprungsfamilj till lags. Den ingripande naturen i åtgärden för barnet kvarstår dessutom, även om föräldrarna i domstolsprocessen medger att vårdnaden flyttas över.

Som utredningen framhåller är barn som kommer i fråga för vårdnadsöverflyttning ofta berörda av flera olika processer. Ett barn kan vara placerat i familjehem inom ramen för ett omhändertagande för vård enligt LVU, vilket aktualiserar prövningar i allmän förvaltningsdomstol kring barnets behov av vård. Från barnets perspektiv kan dessa olika processer framstå som förvirrande. Barnets behov och rätt att få klagörande information är därför särskilt starkt i samband med prövningen av en vårdnadsöverflyttning, jämfört med andra typer av vårdnadsmål.

Det är enligt regeringen angeläget att stärka barnrättsperspektivet i sådana mål om vårdnadsöverflyttning som innebär att myndigheter ingriper i en enskilds familjeliv. Regeringen bedömer att utredningens förslag om att införa en rätt till biträde för barn i mål om vårdnadsöverflyttning är en lämplig väg att gå.

Även barnets vårdnadshavare bör ha rätt till ett juridiskt biträde vid prövning av frågor om vårdnadsöverflyttning

Regeringen delar utredningens uppfattning att det finns skäl som talar för att även vårdnadshavarna ska ha rätt till ett juridiskt biträde vid prövningen av frågan om vårdnadsöverflyttning. De flesta remissinstanser har heller ingen invändning mot förslaget.

Att det allmänna för talan mot en förälder om att ta ifrån honom eller henne vårdnaden om sitt barn kan med rätta uppfattas som ingripande från den enskildes perspektiv. Enligt regeringens mening skulle en rätt till biträde kunna bidra till att vårdnadshavarna upplever processen som mer jämlik och rättvis. Även här kan en jämförelse göras med den presumtion som gäller för att ett offentligt biträde ska förordnas inte bara för barnet utan också för barnets vårdnadshavare i flera mål enligt LVU, bl.a. om omhändertagande för vård. Som *Stiftelsen Allmänna Barnhuset* tar upp kan det underlätta även för barnet att föräldern får ett stöd som gör det enklare för föräldern att hantera och förstå processen om vårdnadsöverflyttning. Detta kan enligt regeringens mening minska påfrestningarna av processen för barnet. Enligt vad som framkommit i utredningen är det inte heller ovanligt att vårdnadshavare i mål om vårdnadsöverflyttning har olika egna utmaningar i form av missbruksproblematik, sjukdom eller kognitiva svårigheter. Det rör sig alltså om en situation där en förälder riskerar ett allvarligt ingrepp i sitt privat- och familjeliv initierat av det allmänna samtidigt som denne inte sällan har svårigheter att tillvara sin rätt. Regeringen menar att dessa förhållanden gör även föräldrarnas behov av rättsligt bistånd i mål om vårdnadsöverflyttning särskilt angeläget. Till skillnad från *Västerås kommun* bedömer regeringen att en rätt till biträde för vårdnadshavarna inte kommer att leda till att inslaget av konflikt ökar i målet. Som kommunen också anför kan förutsättningarna för samför-

ståndslösningar snarare förbättras om vårdnadshavarna får stöd i att förstå innebörden av en vårdnadsöverflyttning.

Några remissinstanser, bl.a. *Malmö tingsrätt*, anser att vårdnadshavarnas behov av rättsligt bistånd redan tillgodoses genom tillgången till rättsskydd och rättshjälp, och att det därför inte är nödvändigt att införa en särskild rätt till juridiskt biträde i mål om vårdnadsöverflyttning. Regeringen delar inte den uppfattningen. Det handlar i de aktuella fallen om att företrädare för det allmänna väcker talan med yrkande om att frånta föräldrarna vårdnaden om deras barn. Möjligheten att beviljas rättshjälp är inkomstprövad och förutsätter att vårdnadshavaren uppfyller även de övriga krav för rättshjälp som gäller. Den enskilde ska dessutom, om rättshjälp beviljas, betala en del av kostnaden själv genom rättshjälpsavgiften. Rättsskydd förutsätter för sin del att vårdnadshavaren har en giltig rättsskydds försäkring som kan tas i anspråk. Såväl rättshjälp som rättsskydd är också utformat så att den som vill ha rättsligt bistånd själv måste ta initiativ och söka upp ett biträde. Som berörs ovan är det inte ovanligt att de föräldrar som är parter i mål om vårdnadsöverflyttning har sociala och ekonomiska utmaningar som medför svårigheter att tillvarata sin rätt. Det är enligt regeringen inte tillfredsställande med dessa olika begränsningar i tillgången till rättshjälp och rättsskydd i mål av den ingripande natur som nu är i fråga.

Regeringen föreslår således att även vårdnadshavare ska ha rätt till ett juridiskt biträde vid prövningen av frågor om vårdnadsöverflyttning.

Rätten till biträde ska gälla i vissa mål...

Regeringen delar utredningens uppfattning att det är när det allmänna genom socialnämnden eller domstolen tar initiativ till en vårdnadsöverflyttning till någon annan än barnets föräldrar som det finns tydliga skäl att ge barnet och dess vårdnadshavare rätt till biträde. Det kan framför allt bli aktuellt när socialnämnden för talan om att vårdnaden om ett barn som stadigvarande vårdats och fostrats i ett familjehem ska flyttas över till familjehemsföräldrarna (6 kap. 8 § föräldrabalken). Det kan också bli aktuellt i mål om vårdnadsöverflyttning när föräldrarna påstås brista i omsorgen om barnet (6 kap. 7 § föräldrabalken) eller vara varaktigt förhindrade att utöva vårdnaden (6 kap. 8 a § föräldrabalken).

Bestämmelserna om vårdnadsöverflyttning innefattar även vissa andra situationer, där behovet av ett biträde framstår som mindre angeläget. Det handlar t.ex. om situationen när barnets båda vårdnadshavare avlidit och vårdnaden av det skälet enligt 6 kap. 9 § föräldrabalken behöver flyttas till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. Det är visserligen även i det fallet socialnämnden som tar initiativet till en vårdnadsöverflyttning men det handlar i praktiken inte om att vårdnaden flyttas från en vårdnadshavare och det står då redan klart att en ny vårdnadshavare ska utses. Inte heller kan det anses finnas behov av ett biträde när socialnämnden enligt 6 kap. 10 § föräldrabalken väcker talan om att vårdnaden ska flyttas från en särskilt förordnade vårdnadshavare tillbaka till barnets föräldrar. Denna bestämmelse tillämpas enligt vad som framgår av utredningen framför allt i situationer när en vårdnadshavare som tidigare varit varaktigt förhindrad att utöva vårdnaden inte längre är det. Det kan t.ex. handla om vårdnadshavare som från utlandet återförenas med

sitt barn i Sverige. Som regeringen anför ovan bör rätten till biträde gälla enbart när det allmänna ingriper i syfte att ta vårdnaden från barnets föräldrar.

En särskild frågeställning är om rätten till biträde ska gälla även vid prövningen av frågan om att utse en tillfällig vårdnadshavare enligt 6 kap. 10 d § föräldrabalken. Bestämmelsen innebär att socialnämnden kan väcka talan om att flytta över vårdnaden till en tillfällig vårdnadshavare i de fall det finns behov av att utse en särskilt förordnad vårdnadshavare för ett barn men det saknas en lämplig person att förordna. En tillfällig vårdnadshavare är avsedd att vara en temporär lösning för ett barn som befinner sig i en mycket utsatt situation, främst då det förekommit dödligt eller annars mycket allvarligt våld inom familjen (prop. 2020/21:150 s. 98). Den tillfälliga vårdnadshavaren är avsedd att vara en närmast professionell vårdnadshavare och det ingår inte i uppdraget att tillgodose den faktiska vården om barnet (6 kap. 10 d § föräldrabalken och prop. 2020/21:150 s. 89 f.). När en tillfällig vårdnadshavare har utsetts ska socialnämnden fortsätta att verka för en varaktig lösning av vårdnadsfrågan, och när förutsättningar finns för det ska socialnämnden ansöka om att vårdnaden flyttas över från den tillfälliga vårdnadshavaren till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare (6 kap. 10 e § föräldrabalken). Vid den prövningen anses den förälder som fram till dess att den tillfälliga vårdnadshavaren förordnades var vårdnadshavare för barnet fortfarande ha ett betydande intresse i frågan i målet och intar då ställning som motpart. Det är först genom denna process som vårdnadsfrågan får sin varaktiga lösning och kan prövas på ett mer fullständigt material (prop. 2020/21:150 s. 99 och 140). Eftersom den tillfälliga vårdnadshavaren är avsedd att endast vara just en tillfällig lösning anser regeringen, till skillnad från utredningen, att det inte är motiverat att rätten till biträde ska gälla vid utseende av en tillfällig vårdnadshavare enligt 6 kap. 10 d § föräldrabalken. När den mer varaktiga lösningen på vårdnadsfrågan ska prövas, det vill säga då det prövas om vårdnaden ska flyttas över från den tillfälliga vårdnadshavaren till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare, aktualiseras däremot i princip motsvarande ingrepp i föräldrarnas och barnets rätt till familjeliv som när det är fråga om att flytta över vårdnaden till familjehemsföräldrarna. Vid den prövningen bör därför en rätt till biträde gälla.

...och när det behövs

De skäl som finns för att ge barnet och dess vårdnadshavare rätt till biträde när det allmänna tar initiativ till en vårdnadsöverflyttning till någon annan än barnets föräldrar kan variera i styrka. I det enskilda fallet kan behovet av ett biträde se olika ut, inte minst beroende på barnets och parternas inställning till en vårdnadsöverflyttning. Det är enligt regeringens uppfattning en naturlig utgångspunkt att ett biträde ska utses bara när det behövs.

Av utredningens kartläggning av domar om vårdnadsöverflyttning framgår att barnets vårdnadshavare i ungefär tre fjärdedelar av de mål som kommer till domstol antingen samtycker till eller inte lämnar någon inställning till socialnämndens ansökan. Det kan finnas olika anledningar till detta. I fall där såväl barnet som föräldrarna och socialnämnden är

överens om att det bör ske en överflyttning av vårdnaden till familjehemsföräldrarna kan det enligt regeringens mening saknas behov av biträde. Ibland kan en vårdnadshavare som bestrider en ansökan om vårdnadsöverflyttning hos socialnämnden avstå från att lämna en inställning till domstolen. Då kan skälet till avståendet vara av intresse för att kunna bedöma behovet av ett biträde. En vårdnadshavare som av något skäl har behov av hjälp för att medverka kan behöva ett biträde, medan en vårdnadshavare som tydligt inte vill medverka i processen många gånger inte kan anses ha ett behov av biträde. En bedömning av behovet får göras i varje enskilt fall. Om två vårdnadshavare har olika inställning till en vårdnadsöverflyttning, bör det som utgångspunkt bli aktuellt att förordna biträde endast till den vårdnadshavare som motsätter sig överflyttningen.

Ett barn bör som utgångspunkt anses ha behov av ett biträde om barnets vårdnadshavare har det. Barn har beroende på ålder och mognad olika förutsättningar för att ge uttryck för ett grundat ställningstagande till en vårdnadsöverflyttning. Det kan i många situationer tänkas stå klart vad ett barn vill och i andra situationer kan det vara svårare att veta om det som barnet uttrycker är barnets genuina vilja. Regeringen instämmer med utredningen om att detta innebär att barn i fler fall än vårdnadshavare får anses ha behov av biträde.

En särskild situation är då domstolen enligt 20 kap. 2 § föräldrabalken förordnar en god man för en vårdnadshavare som vistas på okänd ort eller annars inte går att nå. Utgångspunkten bör i en sådan situation vara att det saknas behov av biträde för den vårdnadshavaren. Om ett biträde redan har förordnats när det står klart att det finns förutsättningar för att utse en god man ter det sig naturligt att bitrådets förordnande ändras till ett förordnande som god man (jfr prop. 1998/99:133 s. 47).

Uddevalla kommun välkomnar förslaget om en rätt till biträde men befarar bl.a. att en sådan rätt kan medföra längre handläggningstid. Även om det inte kan uteslutas att detta inträffar i vissa fall anser regeringen att behovet är överordnat en eventuell tidsutdräkt. Regeringen anser att en bedömning av behovet ska göras baserat på omständigheterna i varje enskilt fall. Det är därför inte heller aktuellt att, som *Varbergs tingsrätt* anför, förordna ett biträde i vart fall för barnet i alla mål om vårdnadsöverflyttning.

Samtidigt som det kan finnas mål där behov av biträde saknas är det, såsom *Lunds universitet (Samhällsvetenskapliga fakulteten)* berör, viktigt att barn och vårdnadshavare som behöver ett biträde inte faller mellan stolarna. Ribban för när ett biträde ska förordnas bör därför inte sättas för högt. Det är av den anledningen inte lämpligt att som *Stockholms tingsrätt* föreslår utforma bestämmelsen fakultativt. Utredningen föreslår att bestämmelsen ska utformas som att ett offentligt biträde inte ska förordnas om behov av biträde saknas. *Länsstyrelsen Östergötland (Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck)* och *Malmö tingsrätt* anser att presumptionen för att biträde ska utses bör vara starkare. Regeringen delar den uppfattningen men anser, i likhet med *Hovrätten för Övre Norrland*, att det är lämpligt att utforma bestämmelsen efter förlaga i 39 § LVU. Ett förordnande av biträde ska således kunna underlåtas endast om det måste antas att behov av biträde saknas.

I utredningens kontakter med representanter för barn och barnrättsorganisationer har det genomgående framkommit att barn upplever att deras åsikter inte tas på allvar. Representanter för barn har i fråga om vårdnadsöverflyttning också lyft att det är av stor vikt att barnets biträde står utanför eventuella intressekonflikter. Biträdet måste kunna vara opartisk gentemot socialnämnden, familjehemmet och barnets föräldrar och enbart ha barnets intressen i beaktande. Regeringen tar fasta på dessa utgångspunkter i övervägandena om vilken roll som barnets biträde bör ha.

I mål om vårdnadsöverflyttning är det naturligt att det kan finnas motstående intressen mellan ett barn och dess vårdnadshavare. Det skulle därför kunna finnas ett värde i att biträdet i egenskap av ställföreträdare kan agera självständigt i förhållande till barnets vårdnadshavare. Situationen kan jämföras med den intressekonflikt som råder i sådana brottmål där det förordnas en särskild företrädare för barnet, när det är barnets vårdnadshavare eller en närstående till en vårdnadshavare som är misstänkt för brott. Det är i sådana situationer viktigt att den särskilda företrädaren kan vidta åtgärder för barnets räkning utan samtycke från barnets vårdnadshavare. En jämförelse kan också göras med rollen som offentligt biträde i LVU-mål. Om barnet i ett sådant mål är under 15 år, och därmed inte själv har processbehörighet, är biträdet även ställföreträdare för barnet. Mot att ett biträde för barnet även skulle vara dess ställföreträdare talar, som *Varbergs tingsrätt* är inne på, att både socialnämnden och domstolen redan har i uppgift att ta ställning till vad som är barnets bästa. En ställföreträdare skulle kunna få svårt att uppfylla barnets behov av att ha någon som står på enbart barnets sida. Ställföreträdarens uppfattning om vad som är barnets bästa kan ju skilja sig från vad barnet vill. Ett biträde som inte också är barnets ställföreträdare skulle ha större möjligheter att skapa ett förtroende hos barnet, så att barnet kan känna sig tryggt med att biträdet kommer att föra fram de åsikter som barnet uttrycker. Regeringen bedömer att det är en viktig del i att barnet ska uppleva att hans eller hennes uppgifter också tas på allvar. Eftersom barnet inte är part i målet om vårdnadsöverflyttning kommer det inte heller att bli aktuellt att vidta rättshandlingar för barnets räkning. Även detta förhållande talar enligt regeringens mening mot att låta biträdet vara barnets ställföreträdare. Regeringen bedömer därför i likhet med utredningen att det ur barnets perspektiv framstår som mest ändamålsenligt och värdefullt med ett biträde som fungerar som barnets språkrör och inte en ställföreträdare.

Några remissinstanser, bl.a. *Inspektionen för vård och omsorg*, anser att bitrådets uppdrag skulle kunna bli innehållslöst när det gäller de yngre barnen, om biträdet inte är barnets ställföreträdare. Det gäller särskilt vid biträde till sådana barn som kan ha svårare att uttrycka sina åsikter. Regeringen anser dock att rätten att få framföra sina åsikter inte får sammanblandas med förmågan att kunna tala eller uttrycka sig (se prop. 2020/21:150 s. 49). Barnets rätt att få möjlighet att framföra sina åsikter omfattar även den situationen att barnet inte självt kan redogöra för dessa. När det gäller barn som är i stånd att bilda egna åsikter, men som med hjälpmedel eller annat kommunikationsstöd inte har möjlighet att ge

uttryck för dessa, bör barnets åsikter så långt det är möjligt hämtas in på något annat sätt. Det kan då, exempelvis, bli aktuellt att ta del av uppgifter från andra personer i barnets omgivning som känner barnet väl (jfr prop. 2020/21:150 s. 49 f.). Även för yngre barn skulle ett biträde som inte är ställföreträdare kunna fylla en funktion.

Svea hovrätt och *Uppsala universitet (Juridiska fakulteten)* efterfrågar vissa klargöranden om vilken roll biträdet ska ha. Eftersom barnet inte är part i målet om vårdnadsöverflyttning kommer det till att börja med inte att bli aktuellt för biträdet att vidta några processhandlingar under rättegången, såsom att framställa yrkanden eller åberopa bevisning. Det handlar i stället om att agera som barnets språkrör och se till att barnets rätt att komma till tals tillgodoses (jfr 6 kap. 2 b § föräldrabalken). Mer konkret bör biträdet, genom att prata med barnet, skaffa sig en uppfattning om barnets åsikt och tillse att den åsikten kommuniceras till domstolen. En del barn som visserligen kan bilda egna åsikter saknar förmåga att själva uttrycka dessa. I de situationerna kan det, som berörs ovan, bli aktuellt för biträdet att ta del av uppgifter om barnets åsikt på annat sätt än genom att tala med barnet. Det kan till exempel handla om att ta del av uppgifter från personer i barnets närhet, såsom familjehemsföräldrar, föräldrar, släktingar och förskolepersonal. Som utredningen framför är det av effektivitetsskäl lämpligt om biträdet i första hand vänder sig till socialnämnden för att få tillgång till den typen av uppgifter, om informationen redan finns tillgänglig där. Biträdet kan i annat fall påtala för socialnämnden om det finns behov av att komplettera utredningen med sådana uppgifter om barnets åsikt. Av 6 kap. 11 § föräldrabalken framgår att en vårdnadshavare har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter, och i takt med barnets stigande ålder och utveckling ska ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål. Om ett barn inte har uppnått en sådan ålder och mognad att barnet självt kan bestämma i frågan, skulle en vårdnadshavare alltså kunna förhindra att biträdet träffar och samtalar med barnet. Det är givetvis viktigt att barnets biträde inte är beroende av samtycke från vårdnadshavarna för att kunna fullgöra sitt uppdrag. Därför bör biträdet ges möjlighet att samtala med barnet utan vårdnadshavares samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande. Detta motsvarar vad som redan gäller för socialnämnden vid en utredning om överflyttning av vårdnaden (11 kap. 10 § socialtjänstlagen), och i ett förfarande om vårdnad, boende eller umgänge (6 kap. 20 a § föräldrabalken).

Vidare bör en viktig uppgift för biträdet vara att se till att barnets rätt till information tillgodoses (jfr 6 kap. 2 b § föräldrabalken). Informationen kan lämnas till barnet på olika sätt, exempelvis genom socialnämnden. Biträdet bör också själv kunna ge barnet information under processen, i den mån det behövs och barnet själv önskar det. Biträdet kan exempelvis behöva förklara hur prövningen av frågan om vårdnadsöverflyttning går till och hur den förhåller sig till andra eventuella processer som rör barnet.

Regeringen anser sammanfattningsvis att biträdet ska se till att barnets rätt att få information och komma till tals tillgodoses, och att detta bör framgå av en särskild bestämmelse i föräldrabalken.

Rollen för vårdnadshavarens biträde bör vara densamma som vid andra uppdrag om juridisk rådgivning eller representation, det vill säga att ge vårdnadshavaren stöd och hjälp i sin talan. Likt ett rättshjälpsbiträde har biträdet ingen behörighet att utan fullmakt vidta åtgärder för vårdnadshavarens räkning. Regeringen anser inte att det behövs en särskild reglering i lag om uppgifterna för vårdnadshavarens biträde.

Som *Varbergs tingsrätt* berör kan målet om vårdnadsöverflyttning innefatta även umgängesyrkanden. Bitrådets uppdrag omfattar då även frågan om umgänge. Regeringen kan inte se några nackdelar med att tillgången till ett biträde, som *Västerås kommun* tar upp, skulle kunna leda till att vårdnadshavare i något större utsträckning framställer yrkande om umgänge i mål om vårdnadsöverflyttning.

När ska biträdet utses?

Före det att socialnämnden fattar beslut om att ansöka om vårdnadsöverflyttning ska den genomföra en utredning enligt 11 kap. 1 § socialtjänstlagen. Domstolen har visserligen möjlighet att hämta in utredning enligt 6 kap. 19 § föräldrabalken även i mål om vårdnadsöverflyttning, vilket *Trelleborgs kommun* anser är problematiskt eftersom barnet då kan behöva genomgå två olika utredningar inom kort tid. Det är dock socialnämndens utredning om vårdnadsöverflyttning som i de allra flesta fall utgör den betydande delen av domstolens beslutsunderlag i mål om vårdnadsöverflyttning. Det är inom ramen för den utredningen som synpunkter från vårdnadshavare, föräldrar som inte är vårdnadshavare, familjehemsföräldrar och barn inhämtas. Till skillnad från andra vårdnadsfall är en stor del av den utredning som sedan ligger till grund för vårdnadsöverflyttningen alltså redan genomförd innan målet når domstolen. Enligt vad utredningen konstaterar avgörs dessutom många mål om vårdnadsöverflyttning utan huvudförhandling. Redan dessa förhållanden talar enligt regeringen för att ett biträde ska kunna förordnas redan under socialtjänstens utredning.

Stockholms kommun ifrågasätter varför biträdet ska förordnas redan under socialnämndens utredning just i mål om vårdnadsöverflyttning när det i ärenden enligt LVU finns en rätt till biträde först när det står klart att ärendet kommer att hamna i domstol. Regeringen vill först påpeka att det inte finns hinder mot att utse ett offentligt biträde enligt 39 § LVU redan när socialnämnden överväger att ansöka om beredande av vård (Leviner och Lundström, *Tvångsvård av barn och unga*, 2017, s. 116). Ur barnets synvinkel framstår det vidare vara av stor vikt att få information redan under socialnämndens handläggning. Som framgår ovan är det typiskt sett inom ramen för socialtjänstens utredning som barnets åsikter hämtas in och sedan redovisas för domstolen. Ett biträde som utses redan på utredningsstadiet kommer enligt regeringens bedömning därför också att kunna bidra till att domstolens beslutsunderlag blir mera fullständigt och därmed till att bedömningen av olika förhållanden blir nyanserad.

Även för vårdnadshavarnas del anser regeringen att det är relevant för biträdet att bli involverad under utredningstiden. De skäl som motiverar att införa en rätt till juridiskt biträde för vårdnadshavare talar enligt regeringens mening för att vårdnadshavarna ska ha tillgång till ett biträde

i ett tidigt skede, redan när socialnämnden utreder frågan om att flytta över vårdnaden. Det framstår också som naturligt att vårdnadshavarens biträde kan förordnas vid samma tidpunkt som barnets.

Folkhälsomyndigheten väcker frågan om det inte bör vara obligatoriskt att förordna biträde redan vid handläggningen i socialnämnden. Regeringen vill framhålla att den grundläggande förutsättningen för att ett biträde ska utses är att det behövs och att den bedömningen bäst görs i varje enskilt fall. Vid vilken tidpunkt ett biträde utses kan variera från fall till fall. Den bör dock tidigast inträda när ett ärende om vårdnadsöverflyttning inlett hos socialnämnden, det vill säga när socialnämnden beslutat att inleda en utredning enligt 11 kap. 1 § socialtjänstlagen. Från och med den tidpunkten ska ett biträde alltså förordnas om det inte måste antas att behov saknas. Ofta kommer det dock inte att vara möjligt att bedöma behovet av biträde förrän barnets och vårdnadshavarnas inställning till en vårdnadsöverflyttning är klagjord (se ovan om behovsbedömningen). I vissa fall kan det vara först när frågan kommit till domstol som det blir tydligt att det finns behov av ett biträde.

Det förhållandet att ett biträde utses under handläggningen i socialnämnden innebär inte att det finns ett krav på att involvera biträdet i varje utredningsåtgärd. Ledning bör i det här avseendet kunna hämtas från vad som gäller vid handläggning av ärenden enligt LVU. Ett biträde bör exempelvis ha rätt att närvara vid eventuella sammanträden inför nämnden (jfr 11 kap. 9 § socialtjänstlagen). Att barnets biträde ska ha rätt att få ta del av uppgifter i ärendet utvecklas nedan.

Institutet offentligt biträde ska användas

Utredningen föreslår att barnet och dess vårdnadshavare ska ha rätt till offentligt biträde enligt lagen (1996:1620) om offentligt biträde. *Varbergs tingsrätt* ställer sig mycket tveksam till att införa en rättslig figur i allmän domstol som är hämtad från den offentliga rätten och allmän förvaltningsdomstol. Tingsrätten anser att det vore bättre att, om förslaget ska genomföras, använda något av de institut som redan finns i föräldrabalken, såsom god man. Regeringen konstaterar att offentligt biträde inte är en ny rättslig figur i allmän domstol utan förekommer bl.a. i vissa ärenden om kontaktförbud (7 a § lagen [1988:688] om kontaktförbud, se även t.ex. 37 kap. 9 § brottsbalken). Regeringen noterar vidare att regelverket för god man inte är uppbyggt på ett sätt som lämpar sig för det uppdrag som ett biträde i mål om vårdnadsöverflyttning är tänkt att ha. I stället bör institutet offentligt biträde användas. En sådan ordning skulle inte minst gynna barn som är föremål för flera processer i olika domstolar. En del av de barn som är föremål för en ansökan om vårdnadsöverflyttning är nämligen placerade i ett familjehem med stöd av LVU. De barnen har då haft ett offentligt biträde under processen i allmän förvaltningsdomstol. Det skulle i sådana situationer vara möjligt att förordna samma person som offentligt biträde i målet om vårdnadsöverflyttning. Det skulle i sin tur kunna underlätta för biträdet att uppfylla det behov av information om de olika processerna som barnet kan ha. Det bör därför föreskrivas en rätt till offentligt biträde för barnet och dess vårdnadshavare vid prövningen av frågor om särskilt förordnad vårdnadshavare enligt 6 kap. 7–8 a och 10 e §§ föräldrabalken.

Till offentligt biträde får förordnas en advokat, en biträdande jurist på advokatbyrå eller någon annan som är lämplig för uppdraget (5 § lagen om offentligt biträde). För den som förordnas till offentligt biträde för ett barn i ett mål enligt LVU eller till särskild företrädare för barn finns ytterligare lämplighetskrav. Till särskild företrädare för barn får endast den som på grund av sina kunskaper och erfarenheter samt personliga egenskaper är särskilt lämplig för uppdraget förordnas (5 § lagen [1999:997] om särskild företrädare för barn). Höga krav ställs bl.a. på förmågan att sätta sig in i barnets situation, att kommunicera med barnet och att vinna dess förtroende. De särskilda kraven gäller vidare förmågan att hantera en mycket känslig situation som ofta kan innefatta komplexa intressekonflikter (prop. 1998/99:133 s. 33 f.). Det särskilda lämplighetskravet för ett offentligt biträde för barn i ett mål enligt LVU är utformat med kraven i lagen om särskild företrädare för barn som förebild (39 § andra stycket LVU). Av förarbetena framgår att de egenskaper som efterfrågas hos en särskild företrädare för barn bör gälla även för ett offentligt biträde för barn i ett mål enligt LVU (prop. 2020/21:35 s. 25 f.). Det handlar bl.a. om att ha kunskaper om beslutsprocessen, barns utveckling och vilka behov och rättigheter barn har.

Vid prövningen av en fråga om vårdnadsöverflyttning ska biträdet som anges ovan se till att barnets åsikter förs fram i processen och ge barnet information. Det är därför viktigt att biträdet har en god förmåga att sätta sig in i barnets situation, har kunskap om en eventuell funktionsnedsättning och att biträdet kan kommunicera med barnet på ett lättförståeligt och anpassat sätt. Det är också viktigt att biträdet har kännedom om barns utveckling, olika förutsättningar och om vilka behov och rättigheter barn har. Det är krav som i stora delar sammanfaller med de som gäller för ett offentligt biträde i ett mål enligt LVU och för en särskild företrädare för barn. Vidare skulle det ibland kunna vara ändamålsenligt att i målet om vårdnadsöverflyttning utse samma person som varit eller är offentligt biträde för barnet i ett mål enligt LVU. Även det talar enligt regeringens mening för att samma behörighetskrav ska gälla för barnets offentliga biträde vid prövning av vårdnadsöverflyttning som enligt LVU. Det innebär också, som *Stiftelsen Allmänna Barnhuset* och *Malmö kommun* efterfrågar, att ledning kan hämtas från tillämpningen i de målen när det gäller den närmare innebörden av de särskilda lämplighetskraven.

Regeringen föreslår därför att det ska införas en särskild bestämmelse i föräldrabalken om att endast den som på grund av sina kunskaper och erfarenheter och även i övrigt är särskilt lämplig för uppdraget får förordnas till offentligt biträde för barnet. Dessa särskilda krav bör gälla utöver de allmänna behörighetskraven som följer av lagen om offentligt biträde.

Regeringen anser inte, som *Västerås kommun* efterfrågar, att det dessutom bör krävas att biträdet genomgått en särskild utbildning i att samtala med barn eller, vilket *Svea hovrätt* föreslår, att det ska uppställas ett absolut krav på att det offentliga biträdet ska vara en advokat. I de fall där det finns uppgifter om hedersrelaterad problematik får det enligt regeringens mening anses följa av det särskilda lämplighetskravet att det biträde som förordnas i sådana fall också har kunskap om och erfarenhet

av denna typ av frågor. Regeringen anser alltså inte heller, som *Riksorganisationen Glöm aldrig Pela och Fadime* efterfrågar, att ett sådant särskilt krav behöver uppställas i lag.

Det ankommer på rätten att säkerställa att den som förordnas till offentligt biträde har rätt kvalifikationer för uppdraget. Uppdraget som offentligt biträde kräver kunskaper om processen om vårdnadsöverflyttning, barns utveckling och vilka behov och rättigheter de har. Advokater bör som huvudregel anses uppfylla kraven på kompetens och erfarenhet, liksom andra jurister som har relevant yrkeslivserfarenhet, t.ex. som offentligt biträde i allmän förvaltningsdomstol, som företrädare för barn i andra processuella sammanhang eller genom annat relevant arbete på en advokatbyrå eller en juristfirma där man regelbundet biträder barn.

Kravet på att den som ska förordnas även i övrigt är särskilt lämplig för uppdraget innebär att rätten vid lämplighetsbedömningen ska ta hänsyn även till andra omständigheter än relevanta kunskaper och erfarenheter. Som nämns ovan bör det offentliga biträdet ha förmåga att sätta sig in i barnets situation utifrån olika förutsättningar och att kunna kommunicera med barnet på ett lättförståeligt och anpassat sätt. Om det tilltänkta biträdet förvisso uppfyller kraven på kunskap och erfarenhet men t.ex. har uppvisat dåligt omdöme eller agerat olämpligt, bör han eller hon inte förordnas. Lämplighetskraven gäller även om det ska förordnas ett gemensamt biträde för barnet och dennes vårdnadshavare.

Utgångspunkten är att den person som sökanden föreslår som offentligt biträde ska förordnas, om den personen är lämplig och det inte finns särskilda skäl mot det (5 § lagen om offentligt biträde). Som regeringen anför ovan kan såväl barnet som en vårdnadshavare tidigare ha haft ett offentligt biträde i en LVU-process som han eller hon vill ha som biträde även vid prövningen av vårdnadsöverflyttningen. Domstolen bör kunna få information om förordnade offentliga biträden enligt LVU i samband med ansökan från vårdnadshavaren eller när socialnämnden anmäler behov av biträde.

När ett offentligt biträde ska utses i samband med en prövning av vårdnadsöverflyttning kan det finnas motstridiga intressen mellan barnet och dess vårdnadshavare. Det bör därför i regel inte vara aktuellt att förordna samma person till biträde för både barnet och vårdnadshavarna (jfr 39 § tredje stycket LVU). Detta bör, som bl.a. *Svea hovrätt* påpekar, förtydligas i bestämmelsen. Om offentligt biträde ska förordnas för två vårdnadshavare kan det många gånger vara lämpligt av effektivitetsskäl att utse samma biträde för dem båda. Detta förutsätter dock att de inte har motstående intressen eller att det framkommit andra skäl som medför att det är olämpligt med ett gemensamt biträde. Ett sådant skäl skulle till exempel kunna vara att vårdnadshavarna har en konfliktfylld relation.

Regeringens förslag: Frågan om förordnande av offentligt biträde i ett ärende hos socialnämnden ska prövas av den domstol som är behörig att pröva frågan om överflyttning av vårdnaden. Frågan om förordnande av offentligt biträde ska då handläggas enligt lagen om domstolsärenden.

Den som är offentligt biträde för barnet ska ha rätt att ta del av det som har tillförts ärendet eller målet om vårdnadsöverflyttning.

Den som är offentligt biträde för barnet ska föreläggas att yttra sig skriftligen och kallas till sammanträde i målet som om denne var biträde åt en part.

I övrigt ska reglerna i lagen om offentligt biträde gälla.

Utredningens förslag överensstämmer i huvudsak med regeringens. Utredningen föreslår att ett beslut om förordnande, byte eller entledigande av ett offentligt biträde ska gälla även om beslutet inte har fått laga kraft.

Remissinstanserna: De flesta remissinstanser kommenterar inte förfarandefrågorna särskilt.

Varbergs tingsrätt påpekar att det inte framgår av lagförslaget vem som får ansöka om biträde. *Barnrättsbyrån* anser att socialnämnden alltid bör ha en skyldighet att anmäla behov av biträde för barn under 15 år i stället för att barnet själv ska ansöka om biträde.

Stockholms tingsrätt anser att det bör övervägas att i stället utforma bestämmelsen om informationsskyldighet som en rätt till insyn, för att inte i onödan belasta domstolarna med sekretessprövningar. *Norrköpings tingsrätt* framför en liknande synpunkt och menar att domstolens uppgiftsskyldighet bör förtydligas för att undvika tveksamhet kring tillämpligheten av den sekretessbrytande regeln i 10 kap. 2 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400). *Karlskrona kommun* anser att det bör förtydligas att biträdet ska få samma tillgång till information som en part.

Skälen för regeringens förslag

Förfarandet vid en ansökan om förordnande av biträde

Lagen (1996:1620) om offentligt biträde innehåller bestämmelser om förfarandet vid ett förordnande av ett offentligt biträde. Lagen reglerar bl.a. vilken myndighet som ska besluta om ett förordnande, vem som kan göra en ansökan om förordnande och hur ett beslut kan överklagas. Lagen gäller om inte annat är särskilt föreskrivet (1 § andra stycket).

En första fråga att ta ställning till är vem som ska fatta beslut om att ett offentligt biträde ska förordnas. Huvudregeln är enligt 2 § lagen om offentligt biträde att beslut om att förordna ett offentligt biträde fattas av den domstol eller myndighet som handlägger målet eller ärendet. Handläggningen av en fråga om vårdnadsöverflyttning börjar i socialnämnden, som fattar beslut om att inleda en utredning enligt 11 kap. 1 § socialtjänstlagen. Regeringen föreslår i avsnitt 6.1 att ett biträde i en fråga om vårdnadsöverflyttning ska kunna förordnas från den tidpunkt när socialnämnden påbörjat sin handläggning genom att besluta att inleda en sådan utredning. I mål enligt LVU har det bedömts lämpligt att domstolen förordnar ett offentligt biträde även när ärendet ännu handläggs i

socialnämnden (39 § femte stycket LVU). Regeringen anser att motsvarande ordning bör gälla vid handläggningen av vårdnadsöverflyttning. Det bör därför i föräldrabalken föreskrivas att ett offentligt biträde i ärenden hos socialnämnd förordnas av den domstol som är behörig att pröva frågan om överflyttning av vårdnaden. I de fall där frågan om biträde aktualiseras först i samband med eller efter det att socialnämnden ansökt i domstol om vårdnadsöverflyttning följer det redan av de allmänna bestämmelserna i 2 § lagen om offentligt biträde att domstolen beslutar i frågan om förordnande av ett biträde. Någon särskild reglering behövs alltså inte för dessa fall.

En ansökan om förordnande av ett biträde som ges in till domstolen innan en ansökan om stämning om vårdnadsöverflyttning bör handläggas enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden, vilket bör anges i föräldrabalken. En ansökan om förordnande av ett biträde som görs sedan ett mål om vårdnadsöverflyttning har inletts i domstol hanteras inom ramen för målet och handläggs enligt rättegångsbalken. Detta följer av allmänna processuella regler och behöver inte regleras särskilt.

Nästa fråga är vem som ska kunna ansöka om ett biträde. Enligt 3 § lagen om offentligt biträde kan ansökan göras av den som biträdet ska förordnas för eller någon annan som får föra talan i målet eller ärendet. I en fråga om vårdnadsöverflyttning innebär det att en ansökan kan göras av barnet, en vårdnadshavare eller socialnämnden. Regeringen anser att det är en lämplig ordning. Det behöver därmed inte införas några särskilda regler om detta. Regeringen ansluter sig till utredningens uppfattning att när socialnämnden inleder en utredning enligt 11 kap. 1 § socialtjänstlagen om en vårdnadsöverflyttning bör nämnden upplysa vårdnadshavarna och barnet om rätten till biträde, om det är lämpligt med hänsyn till barnets ålder och mognad (jfr 6 § förvaltningslagen [2017:900]). Vidare bör socialnämnden löpande under ärendets handläggning bevaka behovet av biträde och anmäla behov av biträde när nämnden bedömer att förutsättningarna är uppfyllda. Det motsvarar vad som gäller i ärenden enligt LVU (jfr prop. 2020/21:35 s. 27). Regeringen anser att den nu beskrivna ordningen där socialnämnden har ett sådant ansvar för att anmäla behov av biträde omhändertar den oro som *Barnrättsbyrån* för fram om att yngre barn inte kommer kunna ta till vara rätten till biträde om det krävs att barnet själv ska ansöka om biträde. När ett mål om vårdnadsöverflyttning inleds i domstol kan domstolen även på eget initiativ förordna ett sådant biträde, om det inte måste antas saknas behov av det (jfr vad som anges i 3 § lagen om offentligt biträde att offentligt biträde förordnas efter ansökan eller när det annars finns anledning till det). Om socialnämnden i ett enskilt fall är osäker på om förutsättningarna för ett biträde är uppfyllda bör, som *Varbergs tingsrätt* berör, nämnden i regel anmäla behov av biträde och överlåta till domstolen att pröva frågan.

Av 3 § lagen om offentligt biträde följer att ansökan ska ges in till den myndighet som handlägger målet eller ärendet. En myndighet som inte själv får förordna ett offentligt biträde ska enligt samma bestämmelse överlämna ansökan med ett eget yttrande till den myndighet som är behörig. En ansökan om biträde ska alltså ges in till den domstol som handlägger målet om vårdnadsöverflyttning, eller till socialnämnden i de fall när frågan om biträde aktualiseras redan under handläggningen i socialnämnden. Om ansökan ges in till socialnämnden ska nämnden

överlämna ansökan till domstolen, tillsammans med ett eget yttrande. Yttrandet bör innehålla uppgifter om sakfrågans beskaffenhet och en bedömning av biträdesbehovet. Regeringen anser att detta är en lämplig ordning och att det därför inte behövs några särskilda regler om ingivande av ansökan. Socialnämnden bör i sitt yttrande i förekommande fall ange vem som tidigare förordnats som offentligt biträde för barnet och vårdnadshavaren, t.ex. i ett mål enligt LVU. Det kan som regeringen redogör för ovan finnas fördelar med att förordna samma biträde i frågan om vårdnadsöverflyttning. Om det finns särskilda omständigheter som domstolen bör känna till inför ett förordnande bör dock socialnämnden ange det i sitt yttrande.

Uppdragets längd, substitution och ersättning

Enligt regeringens uppfattning bör det offentliga biträdets förordnande inte begränsas till prövningen i första instans. Att barnet inte är part i målet påverkar inte behovet av att även efter tingsrättens avgörande ha ett biträde som bevakar barnets rätt.

En annan fråga att beröra är vad som ska gälla i fråga om biträdets möjlighet att sätta någon annan i sitt ställe. Enligt 5 § lagen om offentligt biträde, som hänvisar till 26 § tredje stycket rättshjälpslagen (1996:1619), får ett biträde sätta en advokat eller en biträdande jurist i sitt ställe (substitution) om det inte medför en beaktansvärd ökning av kostnaderna. I övrigt får substitution endast ske efter särskilt tillstånd. I promemorian En översyn av vissa frågor om offentliga biträden (Ds 2023:14), som bereds i Regeringskansliet, föreslås en inskränkning av möjligheten till substitution. Enligt förslaget ska ett offentligt biträde inte utan tillstånd få sätta någon annan i sitt ställe.

I mål enligt LVU gäller reglerna i lagen om offentligt biträde om substitution. I sådana mål kan det finnas anledning för ett offentligt biträde att sätta någon annan i sitt ställe t.ex. för att kunna genomföra en förhandling inom de lagstadgade frister som gäller för sådana mål. Detsamma kan gälla för målsägandebiträden i brottmål som med rättsens tillstånd vid särskilda skäl kan tillåtas sätta annan i sitt ställe (4 § lagen [1988:609] om målsägandebiträde). För en särskild företrädare för barn i ett brottmål finns det däremot ingen särskild regel om substitution. Det innebär att denne inte kan sätta någon annan i sitt ställe. Utredningen anser att detsamma bör gälla för ett offentligt biträde i en fråga om vårdnadsöverflyttning. Regeringen anser att det finns fördelar för ett barn med att en och samma person biträder barnet genom hela processen. Det är viktigt att barnet har förtroende för sitt biträde och det är ett uppdrag av personlig karaktär. I mål om vårdnadsöverflyttning finns det heller inga lagstadgade tidsfrister att förhålla sig till, så som är fallet i mål enligt LVU. I mål om vårdnad planeras ofta tider för sammanträden med viss framförhållning. Regeringen håller därför med utredningen om att det är rimligt att biträdets möjligheter att sätta någon annan i sitt ställe är begränsade. Regeringen instämmer emellertid också med det som bl.a. *Norrköpings tingsrätt* framför om att ett förbud mot substitution kan leda till icke önskvärda konsekvenser, t.ex. att handläggningen fördröjs på grund av att en förhandling måste ställas in för att ett biträde fått giltigt förhinder. Regeringen anser därför, till skillnad från utredningen, att det

av praktiska skäl bör finnas ett visst utrymme för barnets offentliga biträde att sätta någon annan i sitt ställe. Regeringen kan konstatera att reglerna om substitution i lagen om offentligt biträde ger ett sådant utrymme. Detta blir fallet även om förslaget i den promemoria som nämns ovan skulle genomföras. Regeringen bedömer därför att det inte krävs några särskilda regler i föräldrabalken om möjligheten för barnets biträde att sätta någon annan i sitt ställe. Samma ordning bör gälla beträffande vårdnadshavares biträde.

Ett offentligt biträde får entledigas om det finns skäl till det (5 § lagen om offentligt biträde). Till skillnad från utredningen anser regeringen att frågan om att utse, byta eller entlediga ett offentligt biträde vid prövning av vårdnadsöverflyttning inte är av så brådskande karaktär att det är påkallat att särskilt föreskriva att dessa beslut ska gälla omedelbart.

Rätten till ersättning och ansvaret för kostnaden för ett offentligt biträde regleras redan i lag. Ett offentligt biträde har rätt till skälig ersättning för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget har krävt (5 § lagen om offentligt biträde med hänvisning till 27 § rättshjälpslagen). Kostnader för ett offentligt biträde betalas av staten (4 § lagen om offentligt biträde).

Biträdets deltagande i processen och rätten att ta del av uppgifter

Syftet med regeringens förslag om att införa en rätt till biträde för barn vid prövningen av frågor om vårdnadsöverflyttning är att stärka barns delaktighet. Som framgår ovan ska biträdet se till att barnets rätt till information och rätt att komma till tals tillgodoses. Det offentliga biträdet för ett barn biträder emellertid inte någon part i målet. Rättegångsbalkens regler, som tar sikte på parternas rättigheter och förpliktelser vid handläggning i domstol, är då inte tillämpliga. Det behöver därför införas vissa särskilda bestämmelser om barnets offentliga biträdets roll i processen.

Enligt barnkonventionen ska alla berörda parter beredas möjlighet att delta och lägga fram sina synpunkter i ett förfarande som handlar om att barnet ska skiljas från sina föräldrar (artikel 9.2). För att kunna bevaka att barnets rätt att få information och få komma till tals tas tillvara, behöver det framgå av lag att biträdet ska kallas till och närvara vid en eventuell huvudförhandling och andra sammanträden under domstolsprocessen. Att biträdet därmed också ska få möjlighet att yttra sig under sammanträdet är, som *Varbergs tingsrätt* påpekar, dock inte något som behöver regleras särskilt. Även under den skriftliga handläggningen ska biträdet få möjlighet att yttra sig, vilket också behöver framgå av lag. Detta innebär bl.a. att om parterna bereds tillfälle att slutföra sin talan innan målet avgörs utan huvudförhandling, ska även barnets biträde få möjlighet att yttra sig slutligt (jfr 42 kap. 18 § rättegångsbalken). Under domstolsprocessen ska barnets biträde, annorlunda uttryckt, i fråga om kommunikering och kallelse till sammanträde behandlas som om denne var biträde åt en part. En bestämmelse med den innebörden bör införas i föräldrabalken.

En vårdnadshavare är, till skillnad från barnet, part i ett mål om vårdnadsöverflyttning. När det gäller vårdnadshavares offentliga biträde följer det därför redan av allmänna processuella regler att biträdet har rätt att yttra sig skriftligt och ska kallas till huvudförhandling och andra sammanträden i målet. *Svea hovrätt* efterfrågar ett klagorande av vilka

överväganden som domstolen ska göra vid ett biträdes utevaro. Som utredningen nämner kan ett biträdes utevaro utgöra hinder för huvudförhandling enligt 43 kap. 2 § första stycket 4 rättegångsbalken. Konsekvensen av ett biträdes utevaro får prövas av domstolen i varje enskilt fall men som utgångspunkt bör sådan utevaro föranleda att sammanträdet får ställas in.

En part har rätt till insyn i förfarandet, s.k. partsinsyn. I 10 kap. 3 § offentlighets- och sekretesslagen finns en sekretessbrytande bestämmelse som innebär att sekretess som huvudregel inte hindrar att en enskild eller myndighet som är part i ett mål eller ärende hos domstol eller annan myndighet och som på grund av sin partsställning har rätt till insyn i handläggningen tar del av material i målet eller ärendet. Denna reglering omhändertar vårdnadshavarens och hans eller hennes biträdes behov av insyn i handläggningen i mål och ärenden om vårdnadsöverflyttning. För barnets offentliga biträde är situationen annorlunda eftersom barnet inte är part. Regeringen anser att det står klart att barnets biträde måste ha tillgång till uppgifter i målet eller ärendet för att kunna fullgöra sitt uppdrag att se till att barnets rätt till information och rätt att komma till tals tillgodoses. Eftersom barnet inte har partsinsyn bör det införas en särskild bestämmelse i föräldrabalken om rätten för barnets biträde att ta del av uppgifter i målet eller ärendet. Till skillnad från utredningen anser regeringen att det inte är påkallat att begränsa den rätten till uppgifter av betydelse. En sådan begränsning kan, som *Stockholms tingsrätt* berör, leda till onödiga tillämpningsproblem.

Uppgifterna i målet eller ärendet om vårdnadsöverflyttning kan omfattas av sekretess. I vilken omfattning sekretess gäller kan givetvis variera. Beträffande utlämnande av uppgifter till barnets offentliga biträde noterar regeringen dock att det kan finnas fall där det inte kan antas medföra skada eller men att uppgifter lämnas ut till biträdet i dess yrkesroll (jfr skaderekvisitet i 36 kap. 1 § offentlighets- och sekretesslagen). Det kan gälla särskilt när biträdet får förutsättas redan ha fått kännedom om uppgifterna på annat sätt, t.ex. genom kontakter med barnet. Även med beaktande av det nu sagda kan det inte uteslutas att det i vissa fall finns behov av att lämna ut sekretessbelagda uppgifter till barnets biträde. Vad regeringen föreslår om att biträdet ska ha rätt att ta del av det som tillförts ärendet eller målet betyder inte i sig att uppgifter kan lämnas ut utan hinder av sekretess (jfr 8 kap. 1 § offentlighets- och sekretesslagen). Det följer dock av den sekretessbrytande bestämmelsen i 10 kap. 2 § offentlighets- och sekretesslagen att sekretess inte hindrar att en uppgift lämnas till en enskild eller till en annan myndighet, om det är nödvändigt för att den utlämnande myndigheten ska kunna fullgöra sin verksamhet. I fall där det bedöms vara nödvändigt att lämna ut en sekretessbelagd uppgift till barnets biträde för att socialnämnden eller domstolen ska kunna fullgöra sin verksamhet kan utlämnande alltså ske utan hinder av sekretess.

Lagrådet menar att en tillämpning av 10 kap. 2 § offentlighets- och sekretesslagen i varje enskilt fall på det sätt som beskrivs i lagrådsremissen är svår att förena med den obegränsade rätt att ta del av material som föreslås i föräldrabalken. Att barnets biträde har rätt att ta del av de uppgifter som har tillförts ärendet eller målet innebär dock en skyldighet för socialnämnden och domstolen att ge biträdet del av materialet. Utlämnandet är då nödvändigt för att socialnämnden eller

domstolen ska kunna fullgöra den skyldigheten. Att sekretessbelagda handlingar lämnas ut med stöd av 10 kap. 2 § offentlighets- och sekretesslagen till offentliga biträden som inte också är ombud är något som i praktiken redan förekommer i bl.a. mål enligt LVU (se Tryggare hem för barn [SOU 2022:71] s. 239). Regeringens bedömning är, i likhet med utredningens, att en tillämpning av 10 kap. 2 § offentlighets- och sekretesslagen medför att material kan lämnas ut till barnets biträde utan hinder av sekretess.

Svea hovrätt efterfrågar en översyn av sekretessen i mål om vårdnad, boende och umgänge, inklusive mål om vårdnadsöverflyttning, och anser att det bör övervägas att inför en ordning där domstolen kan besluta om sekretess oavsett om part begär det (jfr 36 kap. 1 § offentlighet- och sekretesslagen). Regeringen bedömer att det inte finns förutsättningar att överväga den frågan i detta lagstiftningsärende.

6.3 Behörig domstol

Regeringens bedömning: Mål om vårdnadsöverflyttning bör även fortsättningsvis handläggas i allmän domstol.

Utredningens bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: De flesta av remissinstanserna, bl.a. *Barnombuds- mannen*, *Domstolsverket*, *Familjerättssocionomernas riksförening*, *Förvaltningsrätten i Göteborg*, *Göteborgs tingsrätt*, *Inspektionen för vård och omsorg*, *Kammarrätten i Sundsvall*, *Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd*, *Region Stockholm*, *Rädda Barnen*, *Socialstyrelsen*, *Stockholms tingsrätt*, *Svea hovrätt*, *Sveriges Kommuner och Regioner*, *Unicef Sverige*, *Unizon*, *Uppsala universitet (Juridiska fakulteten)* och *Östersunds tingsrätt*, delar utredningens bedömning eller invänder inte mot den.

Sveriges advokatsamfund bedömer att det i nuläget inte finns tillräckliga skäl för att flytta prövningen till allmän förvaltningsdomstol.

Några remissinstanser, bl.a. *Jämställdhetsmyndigheten*, *Kristinehamns kommun*, *Lunds universitet (Samhällsvetenskapliga fakulteten)* och *Folkhälsomyndigheten*, är tveksamma till eller invänder mot utredningens bedömning. De anser att fördelarna med en överflyttning av målen till förvaltningsdomstol överväger nackdelarna. De menar bl.a. att det finns samordningsvinster för barn och vårdnadshavare, att det finns ett starkare barnrättsperspektiv i allmän förvaltningsdomstol och att förvaltningsdomstolarna är bättre lämpade att pröva målen. *Barnens rätt i samhället* tycker att det finns anledning att se över möjligheten att låta en sådan vårdnadsöverflyttning som grundar sig på ett LVU-beslut prövas av förvaltningsdomstol. *Helsingborgs kommun* anser att det finns omständigheter som inte beaktats av utredningen, såsom att en handläggning i förvaltningsdomstol skulle möjliggöra att processen renodlas till att endast handla om vårdnadsöverflyttning och inte även umgänge. Även *Riksorganisationen Glöm aldrig Pela och Fadime* anser att det finns omständigheter som talar för att prövningen bör flyttas till allmän förvaltningsdomstol.

Uddevalla kommun anser att handläggningen av mål om vårdnadsöverflyttning behöver bli mer enhetlig mellan olika tingsrätter och att målen behöver prioriteras högre. *Västerås kommun* efterfrågar en utbildningsinsats i socialrätt och närliggande frågor för domare som ska döma i mål om vårdnadsöverflyttning.

Skälen för regeringens bedömning: Mål om vårdnadsöverflyttning som förs på talan av socialnämnden handläggs i allmän domstol. Det har tidvis ifrågasatts om inte dessa mål i stället borde prövas i allmän förvaltningsdomstol. Som skäl för en sådan ändring har det bl.a. gjorts gällande att prövningen skulle kunna samordnas bättre med andra domstolsprocesser som rör samma barn, framför allt mål om vård enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Utredningen har haft i uppdrag att närmare överväga denna fråga.

Som *Folkhälsomyndigheten* framhåller finns det offentlighetsrättsliga inslag i ett mål om vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap. 8 § föräldrabalken. Det är en företrädare för det allmänna, socialnämnden, som för talan mot en enskild, barnets vårdnadshavare. Mål om vårdnadsöverflyttning skiljer sig i detta avseende från de vårdnads mål där föräldrar tvistar med varandra. Det är samtidigt viktigt att understryka att även i mål om vårdnadsöverflyttning rör prövningen vem som ska ha den civilrättsliga vårdnaden om barnet (jfr 6 kap. 11 § föräldrabalken). Som utredningen framhåller är det en grundläggande princip i den svenska rättsordningen att civilrättsliga frågor hanteras i allmän domstol. Det måste finnas mycket starka skäl för att göra avsteg från den principen.

En bättre samordning av parallella processer är något som framhålls som en fördel med att låta mål om vårdnadsöverflyttning handläggas i allmän förvaltningsdomstol. Som utredningen konstaterar är det dock ovanligt att det pågår ett mål i förvaltningsdomstol samtidigt som ett vårdnads mål handläggs i allmän domstol. Behovet av att kunna samordna parallella domstolsprocesser rörande samma barn framstår därför inte som särskilt stort. En annan sak är att det kan framstå som förvirrande för barnet och vårdnadshavarna med olika processer i olika domstolar även om de inte pågår samtidigt. Regeringens förslag i avsnitt 6.1 om att barnet och dess vårdnadshavare ska ha rätt till ett offentligt biträde i mål om vårdnadsöverflyttning kan förväntas mildra den problematiken. Även socialnämnden får anses ha ett ansvar för att informera barnet och föräldrarna om processernas olika steg.

En process om vård enligt LVU och en prövning av vårdnadsöverflyttning har olika syften och de omständigheter som domstolarna ska pröva i de olika målen skiljer sig åt. Det talar emot att hantera frågorna i samma domstol. Att förvaltningsdomstolar har erfarenhet av frågor om vård enligt LVU och socialtjänstlagen (2001:453) medför enligt regeringens uppfattning inte att dessa domstolar skulle vara bättre lämpade att pröva mål om vårdnadsöverflyttning.

Vissa remissinstanser, bl.a. *Jämställdhetsmyndigheten* och *Barnens rätt i samhället*, menar att barnrättsperspektivet skulle stärkas om mål om vårdnadsöverflyttning handlades i förvaltningsdomstol. Regeringen anser att det inte finns stöd för den uppfattningen. I allmän domstol finns en bred erfarenhet och god kompetens att handlägga familjerättsliga mål och tillämpa föräldrabalkens regler och att bedöma barnets bästa i olika sammanhang. Regeringen föreslår nu dessutom ett antal lagändringar som

syftar till att ytterligare stärka barnrättsperspektivet och rättssäkerheten i mål om vårdnadsöverflyttning. Förutsättningarna för en vårdnadsöverflyttning ska förtydligas och barn och vårdnadshavare ska ha rätt till ett offentligt biträde. Det är regeringens övertygelse att dessa ändringar bl.a. kommer att medföra att barnets åsikter lyfts fram på ett tydligare sätt och att vårdnadshavare upplever processen som mer jämbördig.

Som utredningen och *Sveriges advokatsamfund* konstaterar skulle det vid en flytt av mål om vårdnadsöverflyttning till förvaltningsdomstol uppstå gränsdragningsproblem i förhållande till andra typer av vårdnads mål. Utredningens kartläggning av domar om vårdnadsöverflyttning visar att det förekommer att socialnämnden för en talan om vårdnadsöverflyttning med stöd av både 6 kap. 7 och 8 §§ föräldrabalken. Svårigheter att avgränsa tillämpningen skulle finnas även i förhållande till andra fall där socialnämnden har talerätt, som när ena eller båda föräldrarna är varaktigt förhindrade att utöva vårdnaden enligt 6 kap. 8 a § föräldrabalken (se i detta sammanhang NJA 2023 s. 1029). Ytterligare en gränsdragningsfråga gäller huruvida förvaltningsdomstol ska vara behörig oavsett om socialnämnden yrkar att vårdnaden ska anförtros den ena föräldern ensam eller en särskilt förordnad vårdnadshavare. Som utredningen framhåller har domstolen dessutom vissa möjligheter att självmant ta upp frågan om ändring i vårdnaden, t.ex. i ett pågående mål om äktenskapskillnad.

Att det som *Helsingborgs kommun* anför finns skillnader i sekretessregelverket är inte en anledning att låta mål om vårdnadsöverflyttning handläggas i förvaltningsdomstol i stället för i allmän domstol. Den synpunkten handlar enligt regeringens mening snarare om vilken sekretess som bör gälla hos domstolen och inte vilket domstolsslag som bör handlägga målypen.

Helsingborgs kommun anser också att om målen handläggs i förvaltningsdomstol skulle det möjliggöra att processen renodlas till att endast handla om vårdnadsöverflyttning och inte även om umgänge. Regeringen anser tvärtom att det ur ett barnrättsperspektiv är en lämplig ordning att frågan om umgänge kan prövas i samband med frågan om överflyttning av vårdnaden. Det skulle annars i flera fall leda till en ytterligare domstolsprocess i umgängesfrågan, vilket inte är till gagn för någon. Inte heller i övrigt finns det enligt regeringens uppfattning några tydliga skäl för att flytta prövningen till förvaltningsdomstol.

Regeringen konstaterar sammanfattningsvis att behovet av samordning mellan målen i de två domstolsslagen är litet och att det är förenat med nackdelar och betydande avgränsningsproblem att dela upp prövningen av mål om vårdnad och därtill anslutande familjerättsliga frågor på olika domstolsslag. Regeringen bedömer därför, i likhet med utredningen och en majoritet av remissinstanserna, att mål om vårdnadsöverflyttning även fortsättningsvis bör handläggas i allmän domstol. Enligt regeringen bör fokus i stället ligga på att säkerställa att mål om vårdnadsöverflyttning avgörs på ett rättssäkert och kompetent sätt. Som bl.a. *Riksorganisationen Glöm aldrig Pela och Fadime och Västerås kommun* är inne på, är det viktigt att de domare som handlägger målen har och kontinuerligt utvecklar den kompetens som krävs för en rättssäker prövning. Se vidare om kompetens och vikten av ett fullgott beslutsunderlag i avsnitt 4.4.

7 Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Prop. 2024/25:10

Regeringens förslag: Lagändringarna ska träda i kraft den 1 januari 2025.

Regeringens bedömning: Det finns inget behov av övergångsbestämmelser.

Utredningens förslag och bedömning: Utredningens förslag överensstämmer inte med regeringens. Utredningen föreslår att lagändringarna ska träda i kraft den 1 oktober 2024. Utredningens bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Remissinstanserna har inga invändningar mot förslaget eller bedömningen.

Skälen för regeringens förslag och bedömning: Lagändringarna bör träda i kraft så snart som möjligt. Många av dem är inte av sådan karaktär att berörda myndigheter och domstolar behöver någon längre tid för att förbereda sig. Domstolar och socialnämnder kan dock behöva viss tid för att anpassa sig till de nya reglerna om offentligt biträde i vissa mål och ärenden om vårdnadsöverflyttning. Regeringen bedömer att reglerna kan träda i kraft den 1 januari 2025.

Samtliga bestämmelser bedöms kunna tillämpas även i pågående mål och ärenden och några övergångsbestämmelser behövs därför inte.

8 Konsekvenser

Regeringens bedömning: Förslagen bedöms få positiva konsekvenser för enskilda, särskilt för barn.

Förslaget om offentligt biträde vid prövning av vårdnadsöverflyttning kan möjligen komma att leda till ökade kostnader för det allmänna. Den kostnadsökningen bedöms i så fall rymmas inom befintligt anslag.

Övriga förslag bedöms få begränsade ekonomiska konsekvenser för det allmänna. De kostnadsökningar som kan uppkomma bedöms kunna hanteras inom befintliga anslag.

Utredningens bedömning överensstämmer i huvudsak med regeringens.

Remissinstanserna: De flesta remissinstanserna uttalar sig inte särskilt kring bedömningen. Några remissinstanser har dock synpunkter på konsekvenserna av förslaget om offentligt biträde vid prövning av vårdnadsöverflyttning och förslaget om inhämtande av sakkunnigutlåtande från en psykolog. *Domstolsverket* framför att det finns en osäkerhet i prognosen över hur många biträden som kommer att förordnas per år. Myndigheten anser att det finns en risk att det blir fler än de 1 000 biträden per år som utredningen bedömt eftersom det inte kan uteslutas att det finns skäl att förordna varsitt biträde för vårdnadshavarna när bara den ena vårdnadshavaren motsätter sig vårdnadsöverflyttning, vilket skulle

leda till högre kostnader. Beträffande förslaget om inhämtande av sakkunnigutlåtande från en psykolog bedömer Domstolsverket att det finns en risk för att sådant utlåtande begärs mer frekvent och inte bara i undantagsfall. *Kammarrätten i Sundsvall* anser att ytterligare medel bör tillföras om förslaget genomförs, då det kommer leda till en kostnadsökning för rättsliga biträden och en ökad arbetsbelastning i domstolarna.

Göteborgs tingsrätt bedömer att det ökade antalet mål rörande vårdnadsöverflyttning i kombination med förslaget om offentligt biträde i vissa mål och möjligheten att inhämta sakkunnigutlåtande från psykolog kommer leda till längre omloppstider och en ökad arbetsbelastning för domstolarna. Mot bakgrund av att andra förändringar nyligen införts i de aktuella måltyperna (främst rörande kravet på informationssamtal) bedömer tingsrätten att förslagen leder till mer än marginella konsekvenser för tingsrätterna och därmed till ett ökat behov av resurser. Tingsrätten anser att utredningens uppskattning av antalet mål där domstolarna kommer att förordna offentligt biträde är rimlig men att en kostnad motsvarande sex till tio timmars arbete per mål är för lågt räknat och att den totala kostnadsökningen därför kommer att bli betydligt högre än beräknat.

Varbergs tingsrätt påpekar att slutsatsen att de ökade kostnaderna ryms inom det befintliga anslaget för rättsliga biträden stämmer för varje enskilt förslag men att den samlade belastningen på domstolarna av samtliga lagförslag som innebär tillkommande kostnader och arbetsuppgifter långt överskrider de befintliga anslagen.

Skälen för regeringens bedömning

Konsekvenser för enskilda och särskilt för barn

Genom förslagen som rör portalparagrafen om barnets bästa, en skiftad presumtion vid umgänge och inhämtande av sakkunnigutlåtande från psykolog stärks skyddet för barn mot att fara illa i samband med frågor om vårdnad, boende och umgänge. Det blir ett ökat fokus på vikten av att domstolar och socialtjänster gör en riskbedömning när det förekommer uppgifter om våld eller andra kränkningar. Vidare tydliggörs att barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna aldrig ska väga tyngre än barnets rätt att inte fara illa. Detta ger ett ökat skydd för barn mot att utsättas för våld eller andra kränkningar av en förälder. Att kontaktprincipen inte längre uttrycks i lagtext kan innebära att principen får mindre genomslag vid avgöranden om vårdnad, boende och umgänge. Förslagen kan innebära att domstolar i fler fall än i dag kommer till slutsatsen att det inte är förenligt med barnets bästa att ha umgänge med en förälder. De kan även i viss del påverka hur domstolarna beslutar i fråga om vårdnad och boende, eftersom risken för att barnet far illa får en mer framträdande plats. Detta kan få till följd att barnets rätt till en nära och god kontakt med den ena föräldern inskränks då exempelvis barnet riskerar att fara illa genom ett umgänge med den föräldern (jfr artikel 9 barnkonventionen). Detta ska dock enbart ske när det är förenligt med barnets bästa och bedöms därför inte leda till några negativa konsekvenser för barn. Att inte få träffa sitt barn, eller sin förälder, innebär också en inskränkning i en förälders och barnets rätt till familjeliv (artikel 8 Europakonventionen). Den inskränkning som uppstår i dessa fall bedöms

dock vara proportionerlig eftersom det är barnets bästa som är avgörande för bedömningen.

Inhämtande av sakkunnigutlåtande från en psykolog kan leda till längre handläggningstid i de mål där denna möjlighet används, vilket skulle kunna vara negativt för barnet och andra personer som berörs av processen. Samtidigt är det till fördel för barnet att en utredning är mer djupgående och därmed också tar längre tid. Ytterligare beslutsunderlag hos domstolen kan skapa bättre förutsättningar för beslut som både på kort och lång sikt är förenliga med barnets bästa, vilket är positivt för barnet. Möjligheten att inhämta ett sakkunnigutlåtande ska dessutom användas restriktivt och kan därför inte förväntas påverka handläggningstiden i särskilt många mål.

Förslaget om att tydliggöra när en vårdnadsöverflyttning ska ske, inklusive borttagande av uppenbarhetskravet, kommer att medföra ökad trygghet och stabilitet för barn placerade i familjehem. Förslaget förbättrar möjligheterna för att en vårdnadsöverflyttning kommer till stånd i de fall det är bäst för barnet. Det förväntas också bidra till en enhetlig rättstillämpning, vilket är positivt för barn, föräldrar, familjehemsföräldrar och andra enskilda som berörs av en vårdnadsöverflyttning.

Genom förslaget att barn ska få ett offentligt biträde vid prövning av vissa frågor om vårdnadsöverflyttning stärks barnrättsperspektivet. Barnets rätt att få komma till tals och rätt till information stärks, eftersom biträdet har i uppgift att tillse att dessa rättigheter säkerställs i processen. Förslaget kan också minska de olägenheter som kan uppstå för barn som är föremål för flera processer, med tanke på att biträdet kan ge barnet information om processerna.

För vårdnadshavare som berörs av en fråga om överflyttning kan möjligheten att få ett offentligt biträde medföra att processen upplevs mer rättvis. Även för barnets del kan det få positiva effekter att föräldrarna har tillgång till ett juridiskt biträde. Utöver att få stöd i processen kan det bidra till att förälder även får hjälp med att förstå innebörden av en vårdnadsöverflyttning och på vilket sätt föräldern kan vara närvarande i barnets liv även efter en vårdnadsöverflyttning. Det här kan främja barnets rätt till kontakt med sina föräldrar, och även leda till en lägre konfliktnivå i processen.

Konsekvenser för de allmänna domstolarna

Förslaget om att tydliggöra när en vårdnadsöverflyttning ska ske, inklusive borttagande av uppenbarhetskravet, innebär en viss sänkning av kraven för vårdnadsöverflyttning. Regeringen bedömer att antalet mål om vårdnadsöverflyttning skulle kunna öka något till följd av förslaget. Det bedöms dock inte röra sig om något större antal mål och de ökade kostnaderna för domstolarna bedöms därför vara små och kunna hanteras inom befintligt anslag.

Även förslaget om offentligt biträde vid prövning av vårdnadsöverflyttning och förslaget om att inhämta sakkunnigutlåtande från psykolog bedöms leda till ökad mål- och ärendehantering i domstolarna. Antalet mål om vårdnadsöverflyttning, och därmed antalet ärenden om offentligt biträde, är dock en mycket liten del av domstolarnas totala arbetsbörda. Möjligheten att hämta in sakkunnigutlåtande från psykolog ska användas

restriktivt och regeringen bedömer att det kommer bli aktuellt att inhämta sådant yttrande i ett begränsat antal mål. En något ökad arbetsbelastning för domstolarna hänförligt till psykologutlåtande skulle dock kunna uppkomma i sådana mål där en part själv initierar frågan om inhämtande av ett utlåtande, vilket domstolen då måste hantera. Regeringens bedömning är ändå, med hänsyn till det låga antalet ärenden och mål som förslagen påverkar, att arbetsbelastningen för domstolarna inte kommer att öka i någon nämnvärd omfattning. Förslagen kan också inledningsvis medföra kostnader för domstolarna för att ta fram nya rutiner för förordnande av offentligt biträde. Såväl kostnader för den ökade arbetsbelastningen och för att ta fram nya rutiner bedöms rymmas inom anslaget Sveriges Domstolar.

Konsekvenser för anslaget Rättsliga biträden m.m.

Förslaget om att offentligt biträde ska utses för barn och vårdnadshavare vid prövning av vissa frågor om vårdnadsöverflyttning bedöms leda till ökade kostnader för det allmänna. Utredningen uppskattar att förslaget innebär en kostnadsökning avseende rättsliga biträden på knappt 7 500 000 kronor per år. Utredningens bedömning av kostnadsökningen är baserad på en uppskattning av antalet mål om vårdnadsöverflyttning där det kan bli aktuellt att förordna offentligt biträde. I förhållande till hur många mål om vårdnadsöverflyttning som aktualiserades under år 2021 (432 mål) bedömer utredningen att antalet mål per år kommer öka något (till 500 mål), eftersom förslaget om att placeringskommunen ska ha möjlighet att bevilja insatser till barnet även efter vårdnadsöverflyttning tros leda till att socialnämnden kan ansöka om vårdnadsöverflyttning i fler fall. Vidare baseras uträkningen på en uppskattning av i hur många av fallen som det kommer finnas behov av biträde under hela respektive delar av handläggningen. Den beräknade kostnadsökningen baseras också på att det förordnas två biträden per ärende eller mål där behov av biträde finns, ett för barnet och ett för barnets vårdnadshavare. Kostnadsberäkningen är gjord utifrån den timkostnadsnorm respektive ersättning för tidsspillan som gällde under 2022.

Den absoluta majoriteten av remissinstanserna har inga invändningar mot utredningens bedömning av de ekonomiska konsekvenserna av förslaget om offentligt biträde. *Göteborgs tingsrätt* anser dock att utredningen utgår från ett för lågt antal arbetstimmar per mål (sex till tio timmars arbete), och *Domstolsverket* påpekar att prognosen över hur många biträden som kommer att förordnas per år är osäker. Regeringen kan konstatera att det ligger i sakens natur att det inte med säkerhet går att uppskatta i vilken omfattning antalet ärenden och mål om vårdnadsöverflyttning kommer att öka med anledning av förslagen. Som framgår ovan bedömer regeringen dock att en viss ökning kan ske, eftersom kraven för när en vårdnadsöverflyttning ska ske sänks något. Däremot bedömer regeringen att ökningen lär bli lägre än till de 500 mål om året som utredningen baserat sin beräkning på, eftersom regeringen nu inte lägger fram något förslag om placeringskommunens möjlighet att bevilja insatser efter en vårdnadsöverflyttning. Bortsett från uppskattningen av ökningen av antalet ärenden och mål om vårdnadsöverflyttning anser regeringen att utredningens bedömning av kostnaderna framstår som rimlig.

Som utredningen anför kan kostnaderna för rättsliga biträden i mål enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) minska till följd av förslaget eftersom antalet vårdnadsöverflyttningar bedöms öka. När det gäller barn som är omhändertagna och placerade i familjehem med stöd av LVU är det inte ovanligt att det pågår upprepad prövning i allmän förvaltningsdomstol på grund av t.ex. en begäran om upphörande av vård. När en vårdnadsöverflyttning sker innebär det att omhändertagandet enligt LVU upphör. Därmed upphör möjligheten för en förälder att begära vårdens upphörande. Att antalet vårdnadsöverflyttningar ökar något borde därmed innebära att statens kostnader för offentliga biträden i LVU-mål minskar, eftersom det blir färre LVU-processer. Kostnaden för biträden i LVU-mål bedöms i genomsnitt vara högre än den uppskattade genomsnittliga kostnaden för biträden i ett vårdnadsområde eftersom en fråga om vårdnadsöverflyttning i regel inte prövas upprepade gånger.

Till detta kommer att statens kostnader för rättshjälp i mål om vårdnadsöverflyttning sannolikt kommer att minska, eftersom vårdnadshavare i många fall kommer att ha ett offentligt biträde och därmed sakna behov av rättshjälp.

Regeringens bedömning är, mot nu angiven bakgrund, att förslaget möjligen kan komma att medföra en ökad kostnad för det allmänna. Regeringen bedömer att de ökade kostnaderna för offentligt biträde vid prövning av vårdnadsöverflyttning i så fall inte förväntas bli högre än att de kan rymmas inom anslaget Rättsliga biträden m.m.

Även förslaget att inhämta sakkunnigutlåtande från psykolog bedöms medföra vissa kostnader för det allmänna. Möjligheten att inhämta ett sakkunnigutlåtande ska dock användas med restriktivitet, när det är nödvändigt för att bedöma risken för att barnet far illa. Denna avsedda restriktiva användning framgår, till skillnad från utredningens förslag, tydligt av den föreslagna bestämmelsen. Regeringen delar därför inte Domstolsverkets oro för att möjligheten att hämta in utlåtande från psykolog kommer att användas frekvent. Regeringen bedömer att det kommer att bli fråga om ett begränsat antal utlåtanden per år, och att kostnadsökningen därför rymms inom befintligt anslag.

Konsekvenser för staten i övrigt

Förslagen om att tydliggöra när en vårdnadsöverflyttning ska ske och att offentligt biträde ska utses vid prövning av vårdnadsöverflyttning innebär att Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd och Socialstyrelsen behöver se över sina föreskrifter och allmänna råd i de delar som berör vårdnadsöverflyttning. Kostnaderna som kan uppkomma till följd av en sådan översyn bedöms vara av mindre omfattning och kunna hanteras inom befintliga anslag.

Konsekvenser för kommunerna

Förslaget att offentligt biträde ska utses för barn och vårdnadshavare vid prövning av vissa frågor om vårdnadsöverflyttning bedöms leda till konsekvenser för kommunerna. Förslaget medför att socialtjänsten kommer att vara involverad när det gäller att informera om rätten till biträde, anmäla behov av offentligt biträde, överlämna ansökan om biträde

till behörig domstol och upprätta yttrande till domstolen med upplysningar som domstolen har behov av vid sin prövning av biträdesfrågan. Detta utgör ett nytt åliggande för kommunerna. Det rör sig dock om uppgifter som kommunerna redan i dag har i ärenden och mål enligt LVU, som nu utvidgas till att gälla i ärenden om vårdnadsöverflyttning. Merarbetet för kommunerna till följd av förslaget bedöms också bli begränsat (se vidare nedan). Mot den bakgrunden gör regeringen bedömningen att förslaget om biträde utgör ett proportionerligt ingrepp i den kommunala självstyrelsen.

Eftersom förslaget innebär nya åligganden för kommunerna är den kommunala finansieringsprincipen tillämplig. Förslaget att offentligt biträde ska utses för barn och vårdnadshavare vid prövning av vissa frågor om vårdnadsöverflyttning bedöms leda till marginellt ökade kostnader för enskilda kommuner. Det totala antalet årliga prövningar i domstol om vårdnadsöverflyttning beräknas understiga 500. För varje enskild kommun borde det alltså inte vara fråga om något större antal ärenden om vårdnadsöverflyttning per år. I respektive ärende bör hanteringen av frågan om offentligt biträde inte heller föranleda mer än ett fåtal arbetstimmar för kommunen. Inledningsvis kommer kommunerna också att behöva ta fram nya rutiner för hanteringen av frågan om biträde. Det arbetet bedöms medföra en engångskostnad som är av mindre omfattning.

Kommunerna påverkas också av förslaget om ett tydliggörande av när en vårdnadsöverflyttning ska ske. Eftersom förslaget innebär en viss sänkning av kraven för vårdnadsöverflyttning kan vårdnadsöverflyttning komma att aktualiseras i fler fall, och antalet ärenden och mål om vårdnadsöverflyttning alltså öka något. Det är dock inte fråga om någon större ökning och bedöms därför inte leda till mer än marginella kostnadsökningar för kommunerna.

Sammantaget bedömer regeringen alltså, i likhet med utredningen, att förslagen endast medför marginella kostnader för kommunernas del, varför ingen reglering enligt den kommunala finansieringsprincipen görs.

Konsekvenser för jämställdheten

Förslagen som rör portalparagrafen om barnets bästa, en skiftad presumtion vid umgänge och inhämtande av sakkunnigutlåtande från en legitimerad psykolog syftar till att stärka skyddet för barn mot att utsättas för våld eller andra kränkningar. Kvinnor är i större utsträckning än män utsatta för mäns våld i nära relation. Ett stärkt skydd för barn mot en våldsam förälder kan innebära att domstolar i fler fall än idag bedömer att det inte är barnets bästa att ha umgänge med den föräldern. Detta får därmed, i situationer där pappan varit våldsam mot mamman, positiva effekter även för den våldsutsatta mamman. Förslagen kan i detta avseende bidra till att uppnå det jämställdhetspolitiska delmålet att mäns våld mot kvinnor ska upphöra.

Övriga konsekvenser

Regeringen delar utredningens bedömning att förslagen, utöver vad som redovisas ovan, inte leder till några konsekvenser för kommuner, företag eller enskilda. Förslagen bedöms inte heller få några konsekvenser för miljön eller för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen.

9.1 Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken

6 kap. Om vårdnad, boende och umgänge

Inledande bestämmelser

2 a § Barnets bästa ska vara avgörande för alla frågor om vårdnad, boende och umgänge.

Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet ska det fästas avseende särskilt vid risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för *våld eller annat* övergrepp, eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa.

Paragrafen är en portalparagraf om barnets bästa. Övervägandena finns i avsnitt 4.2.

I *andra stycket* anges vad socialnämnden och rätten vid bedömningen av barnets bästa ska fästa särskilt avseende vid. Den ändring som nu görs består i att barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna inte längre nämns som en omständighet att fästa särskilt avseende vid. Det görs också ett tillägg som lyfter fram risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för våld.

Ändringen innebär att risken för att barnet far illa får en särskilt framträdande plats vid bedömningen av barnets bästa. Den markerar också att andra hänsyn, bl.a. behovet av en nära och god kontakt med båda föräldrarna, är underordnade risken för att barnet far illa. Om det kan förutses en risk för att barnet far illa ska den risken väga tyngst vid bedömningen av vad som är bäst för barnet. En åtgärd eller ett beslut som riskerar att skada barnet är inte förenligt med barnets bästa.

Bedömningen av om det finns risk för att barnet far illa av en viss åtgärd eller ett visst beslut ska liksom hittills grundas bl.a. på vad som är utrett om tidigare inträffade händelser och om andra faktiska omständigheter (prop. 2005/06:99 s. 42 f.). Det behöver inte vara utrett att de förhållanden som kan leda till att barnet far illa faktiskt kommer att inträffa. Det är tillräckligt att det finns konkreta omständigheter som talar för att det finns en framtida risk för att barnet kommer att fara illa (prop. 1992/93:139 s. 37).

Att barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna är underordnat risken för att barnet far illa innebär inte att det behovet saknar betydelse. Barn har rätt till en nära och god kontakt med båda sina föräldrar, om det inte strider mot barnets bästa. Det följer av barnkonventionen (artikel 9.3, se även artikel 18). Liksom hittills måste vad som är barnets bästa avgöras i varje enskilt fall utifrån en helhetsbedömning av de individuella förhållandena. Bedömningen ska bygga på kunskap och beprövad erfarenhet i kombination med att barnet ska ges möjlighet att framföra sina åsikter. Hänsyn ska tas till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling. Så långt det är möjligt bör såväl långsiktiga som kortsiktiga effekter beaktas (prop. 2020/21:150 s. 129). Om det inte kan förutses någon beaktansvärd risk för att barnet far illa ska behovet av en nära och god kontakt med båda föräldrarna i regel väga tungt vid bedömningen av barnets bästa.

Med tillägget av våld som ett exempel på övergrepp i andra stycket avses inte bara fysiskt våld utan alla former av våld. När uppgifter om våld förs fram måste uppgifterna alltid prövas och en riskbedömning göras. Vid bedömningen av risken för att barnet far illa ska det fästas vikt vid de allvarliga konsekvenser som våld i olika former kan få för ett barn bl.a. på den fysiska och mentala hälsan. Det är inte bara våld riktat mot barnet som avses, utan även risken för att någon närstående till barnet utsätts för våld, t.ex. att en förälder dödar eller allvarligt skadar den andra föräldern.

Vårdnadshavare

8 § Om ett barn stadigvarande *har* vårdats och fostrats i ett annat enskilt hem än föräldrahemmet och det är bäst för barnet att det rådande förhållandet får bestå och att vårdnaden flyttas över till den eller dem som har tagit emot barnet eller någon av dem, *ska* rätten utse denne eller dessa att såsom särskilt förordnade vårdnadshavare utöva vårdnaden om barnet.

Vid bedömningen av om det är bäst för barnet att vårdnaden flyttas över ska rätten särskilt beakta

- *barnets och familjehemsföräldrarnas inställning till en vårdnadsöverflyttning,*
- *barnets relation till familjehemsföräldrarna och deras förmåga att tillgodose barnets behov av en trygg och god uppväxt,*
- *familjehemsföräldrarnas inställning till och förmåga att tillgodose barnets behov av kontakt med sina föräldrar och andra närstående,*
- *barnets relation till sina föräldrar, och*
- *barnets sociala situation i övrigt.*

Frågor om *vårdnadsöverflyttning* prövas på talan av socialnämnden.

Paragrafen handlar om överflyttning av vårdnaden till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. Övervägandena finns i avsnitt 5.1.

Ändringen i *första stycket* innebär att det inte längre ska vara en förutsättning för vårdnadsöverflyttning att det är uppenbart att det är bäst för barnet att vårdnaden flyttas. Ändringen innebär att bedömningen om när en vårdnadsöverflyttning ska ske är i linje med portalparagrafen i 2 a §. Det innebär att kraven för överflyttning av vårdnaden sänks något i förhållande till vad som hittills gällt. En vårdnadsöverflyttning ska ske om det är bäst för barnet att det rådande förhållandet får bestå och att vårdnaden flyttas över till familjehemsföräldrarna. Liksom hittills krävs också att barnet stadigvarande har vårdats och fostrats i familjehemmet. Barnet ska i regel ha fått en så stark bindning till familjehemmet att barnet betraktar det som sitt eget hem, innan en vårdnadsöverflyttning kan bli aktuell (prop. 1981/82:168 s. 70). I prövningen av om det ska ske en vårdnadsöverflyttning ska, liksom hittills, prognosen för en återförening ingå.

Det nya *andra stycket* innehåller en uppräkningslista av omständigheter som rätten ska beakta särskilt vid bedömningen av om det är bäst för barnet att vårdnaden flyttas över enligt första stycket. De fyra första strecksatserna utformas med utgångspunkt i 13 c § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga och 6 kap. 8 b § socialtjänstlagen (2001:453). Den femte strecksatsen är ny.

Med ordet *särskilt* markeras att uppräkningslistan av omständigheter inte är uttömmande men utpekandet av vissa omständigheter innebär att dessa ska

ges en särskild tyngd vid rätterns bedömning av om en vårdnadsöverflyttning ska ske.

I *första* och *andra strecksatsen* anges att barnets och familjehemsföräldrarnas inställning till en vårdnadsöverflyttning ska beaktas liksom barnets relation till familjehemsföräldrarna och deras förmåga att tillgodose barnets behov av en trygg och god uppväxt. Det innebär att familjehemsföräldrarna ska önska att bli vårdnadshavare för barnet och att stort avseende ska fästas vid barnets egen inställning.

Rätten ska vidare enligt *tredje strecksatsen* ta hänsyn till familjehemsföräldrarnas inställning till och förmåga att tillgodose barnets behov av kontakt med sina föräldrar och andra närstående. Vilken inställning familjehemsföräldrarna har och hur de på olika sätt tar ansvar för och möjliggör en kontakt är något som har betydelse för hur en vårdnadsöverflyttning kommer att påverka barnets kontakt med sin ursprungsfamilj på längre sikt.

Enligt *fjärde strecksatsen* ska barnets relation till sina föräldrar särskilt beaktas. För att bedöma relationen är ett viktigt förhållande hur barnets umgänge med de biologiska föräldrarna har sett ut och hur det har fungerat. Att barnet och föräldrarna har ett fungerande umgänge är inte ett hinder mot en vårdnadsöverflyttning (jfr bet. 2020/21:SoU5 s. 35).

Enligt *femte strecksatsen* är barnets sociala situation också en omständighet att särskilt beakta för rätten. Uttrycket knyter an till barnkonventionens artiklar 28 och 31 av vilka det följer att alla barn har rätt till utbildning, vila och fritid. Med barnets sociala situation i övrigt avses omständigheter som i hög grad påverkar barnets känsla av trygghet och tillhörighet. Det kan handla om att delta i idrottsträning, scouter eller kulturskolans verksamhet eller att kunna gå kvar i en skola där barnet har skapat trygga relationer till klasskamrater och personal. Även relationen med familjehemssyskon är betydelsefull.

Övriga ändringar är språkliga eller redaktionella.

Umgänge

15 § Barnet ska ha rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med, *utom när det strider mot barnets bästa*. Umgänget kan ske genom att barnet och föräldern träffar varandra eller genom att de har annan kontakt.

Barnets föräldrar har ett gemensamt ansvar för att barnets behov av umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med så långt möjligt tillgodoses. Särskilt förordnade vårdnadshavare och en tillfällig vårdnadshavare har motsvarande ansvar.

Barnets vårdnadshavare har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med någon annan som står det särskilt nära så långt möjligt tillgodoses.

Om barnet står under vårdnad av båda föräldrarna och ska umgås med en förälder som det inte bor tillsammans med, ska den andra föräldern lämna sådana upplysningar om barnet som kan främja umgänget, om inte särskilda skäl talar mot det. Om barnet ska umgås med en förälder som inte är vårdnadshavare eller med någon annan som står barnet särskilt nära, ska upplysningar enligt första meningen lämnas av vårdnadshavaren.

Paragrafen innehåller allmänna bestämmelser om barnets rätt till umgänge. Övervägandena finns i avsnitt 4.3.

I *första stycket* görs ett tillägg om barnets bästa. Tillägget innebär att något umgänge med föräldern inte ska ske när umgänge inte är förenligt med barnets bästa. Enligt barnkonventionen har barnet rätt att regelbundet

upprätthålla ett personligt förhållande till och ha direkta kontakter med båda föräldrarna, utom då detta strider mot barnets bästa (artikel 9.3). Genom tillägget om barnets bästa markeras att det som avgör om ett barn bör ha umgänge med en förälder, och omfattningen av ett sådant umgänge, alltid är barnets bästa. Vad som är barnets bästa i en fråga om umgänge bedöms enligt 2 a §. Där framgår att en åtgärd eller ett beslut som riskerar att skada barnet inte är förenligt med barnets bästa. Om umgänge riskerar att skada barnet, strider det alltså mot barnets bästa att ha umgänge. I vissa situationer måste det anses närmast självklart att så är fallet. Ett exempel är om föräldern uppsåtligen har dödat eller allvarligt skadat barnets andra förälder, eller om föräldern i närtid har utsatt barnet för allvarligt våld. Även i fall av mindre allvarligt våld eller kränkningar från en förälder mot barnet kan ett umgänge anses vara oförenligt med barnets bästa.

Förfarandet i mål och ärenden om vårdnad m.m.

19 a § Om det i ett mål eller ärende om vårdnad, boende eller umgänge är nödvändigt för att bedöma risken för att barnet far illa, ska rätten hämta in ett sakkunnigutlåtande från en legitimerad psykolog.

Paragrafen, som är ny, föreskriver att rätten under vissa förutsättningar ska hämta in ett sakkunnigutlåtande från en psykolog i frågor relaterade till riskbedömningen i ett mål eller ärende om vårdnad, boende eller umgänge. Övervägandena finns i avsnitt 4.4.

Rättens ansvar att se till att frågor om vårdnad, boende och umgänge blir tillräckligt utredda framgår av 19 §. Innan rätten avgör ett mål eller ett ärende om vårdnad, boende eller umgänge, ska rätten ge socialnämnden tillfälle att lämna upplysningar. Om det behövs ytterligare utredning, får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att utse någon att verkställa en sådan utredning.

I bestämmelsen regleras en särskild skyldighet för rätten att begära in ett sakkunnigutlåtande från en legitimerad psykolog. Skyldigheten gäller endast om det är nödvändigt för att i ett enskilt fall kunna bedöma risken för att barnet far illa. I de allra flesta fall är det möjligt att bedöma sådana risker med utgångspunkt i den vårdnads-, boende- och umgangesutredning som socialnämnden har utfört, tillsammans med annan eventuell bevisning. Kravet för att hämta in ett sakkunnigutlåtande från en psykolog är därför högre ställt än vad som gäller för inhämtande av en vårdnads-, boende- och umgangesutredning (jfr 19 § tredje stycket). Bestämmelsen ska tillämpas restriktivt, i särskilt komplicerade och svårbedömda fall, och inte ses som en mer generell möjlighet att komplettera socialnämndens utredning. Den ska användas bara när ytterligare utredning i form av psykologisk expertis krävs för att rätten ska kunna ta ställning till om det finns en risk för att barnet far illa. Det kan till exempel vara så att psykologen ska uttala sig om innebörden och betydelsen av barnets reaktioner efter tidigare kontakt med en förälder som uppges ha varit våldsam. Det kan också handla om att bedöma konsekvenserna för ett barn som uttrycker en stark ovilja inför umgänge med en förälder utan att det framgår var den oviljan kommer ifrån. Det är rätten som avgör huruvida det krävs ytterligare utredning i form av ett sakkunnigutlåtande från en psykolog.

Vad den sakkunnige psykologen närmare ska uttala sig om avgörs av det uppdrag som han eller hon får. I förordnandet bör rätten avgränsa uppdraget genom att noggrant ange den eller de frågor som psykologen ska uttala sig om. Uppdraget kan t.ex. bestå i att psykologen utifrån befintlig utredning ska uttala sig om barnets situation och vilka konsekvenser ett visst beslut skulle kunna få för barnet. Det varierar naturligtvis från fall till fall vilka frågor som den sakkunnige psykologen ska föreläggas att yttra sig över. Det ska dock alltid vara frågor i vilka psykologens sakkunskap krävs för att ge rätten ett bättre underlag för sin riskbedömning. Fokus ska ligga på barnets behov och på sådana förhållanden som är av relevans för rättens riskbedömning i det enskilda fallet. Det kan t.ex. handla om hur ett barns reaktioner kan tolkas ur ett psykologiskt perspektiv, eller om det i en viss situation är positivt för barnets välbefinnande att återuppta kontakten med en förälder. Avsikten är inte att psykologen ska uttala sig i bevisfrågor. Det ska alltså inte ingå i psykologens uppdrag att ta ställning till vad som är utrett t.ex. kring tidigare inträffade händelser. Utlåtandet ska inte heller ta sikte på föräldrarnas lämplighet som vårdnadshavare eller boende- eller umgängesförälder.

Psykologen får i varje enskilt fall avgöra hur uppdraget bäst utförs. I flera fall kan det förmodligen vara tillräckligt att psykologen tar del av tillgänglig dokumentation. I andra fall kan det anses lämpligt att också samtala med barnet. Det får då ske i samråd med barnets vårdnadshavare.

Den sakkunnige ska vara legitimerad psykolog (jfr 4 kap. 1 och 5 §§ patientsäkerhetslagen [2010:659]). I första hand ska psykologer som har gedigen klinisk erfarenhet inom barn- och ungdomspsykologi komma i fråga som sakkunniga. Även annan dokumenterad kompetens och erfarenhet kan vara relevant, t.ex. vidareutbildning i traumabehandling. Det kan också handla om särskild kompetens om vissa sjukdomstillstånd eller funktionsnedsättningar.

Bestämmelser om sakkunniga finns i 40 kap. rättegångsbalken, som även är tillämpliga i ärenden, se 25 § lagen (1996:242) om domstolsärenden. Dessa regler är tillämpliga när rätten begär in ett sakkunnigutlåtande enligt paragrafen. Detta innebär bl.a. att rätten ska förelägga den sakkunnige att inge sitt utlåtande inom viss tid (40 kap. 7 §). Av rättegångsbalken följer också att den sakkunnige har rätt till ersättning för kostnader, som denne haft för uppdragets fullgörande, samt för arbete och tidsspillan efter vad rätten prövar skäligt. Vidare följer att ersättningen till den sakkunnige ska utgå av allmänna medel (40 kap. 17 §).

När det gäller rättens inhämtande av psykologisk expertis som underlag för sin riskbedömning ska denna paragraf tillämpas. Paragrafen påverkar inte rättens möjlighet i övrigt att hämta in utredning med stöd av t.ex. 19 §. Frågan om inhämtande av ett utlåtande från en psykolog kan uppkomma vid olika skeden av rättens handläggning. Om behovet av barnpsykologisk expertis uppstår medan en vårdnads-, boende- och umgängesutredning pågår kan det ofta vara lämpligt att socialnämnden inhämtar uppgifter från en psykolog inom ramen för sin utredning.

20 kap. Vissa gemensamma bestämmelser om rättegången

9 § *I ett mål om överflyttning av vårdnaden till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare enligt 6 kap. 7–8 a §§ eller 10 e § eller i ett ärende hos socialnämnden om sådan vårdnadsöverflyttning ska ett offentligt biträde förordnas för barnet, om det inte måste antas att behov av biträde saknas.*

I ett mål eller ärende som anges i första stycket ska offentligt biträde förordnas även för barnets vårdnadshavare, om det inte måste antas att behov av biträde saknas.

Paragrafen, som är ny, föreskriver en rätt till offentligt biträde för barnet och dess vårdnadshavare vid prövning av vissa frågor om vårdnadsöverflyttning. Övervägandena finns i avsnitt 6.1.

I *första stycket* anges under vilka förutsättningar ett biträde ska utses för barnet. I *andra stycket* regleras motsvarande fråga för barnets vårdnadshavare.

Rätten till biträde gäller i fråga om överflyttning av vårdnaden till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare enligt 6 kap. 7–8 a eller 10 e §. Vidare gäller rätten till biträde bara i de fall där prövningen avser överflyttning av vårdnaden med stöd av någon av dessa bestämmelser till någon annan än barnets föräldrar, dvs. till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. Sådana fall där det är fråga om att flytta över vårdnaden till en förälder omfattas alltså inte av bestämmelsen. Ett exempel på en sådan situation som bestämmelsen inte gäller för är när en av två föräldrar som har gemensam vårdnad brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling och vårdnaden därför ska anförtros åt den andra föräldern ensam (6 kap. 7 §). Vårdnadsöverflyttning till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare med stöd av andra bestämmelser än de som nämns i paragrafen, t.ex. när barnet behöver en ny vårdnadshavare på grund av att en eller båda föräldrarna dött (6 kap. 9 §), omfattas inte heller. Rätten till biträde tillkommer barnet och dess vårdnadshavare var för sig. Med barnet avses det barn som vårdnadsfrågan avser. En förälder som inte är barnets vårdnadshavare har inte rätt till biträde.

Biträde ska förordnas om det inte måste antas att behov av biträde saknas. Detta motsvarar vad som gäller beträffande offentliga biträden i mål och ärenden enligt 39 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga. Det innebär en presumtion för att biträde ska utses. Bedömningen av om det måste antas att behov saknas får göras utifrån omständigheterna i varje enskilt fall. Behov av biträde kan t.ex. ofta saknas i situationer där socialnämnden, barnet och vårdnadshavarna är överens om att det bör ske en vårdnadsöverflyttning. Om vårdnadshavarna har olika inställning till en vårdnadsöverflyttning, bör det som utgångspunkt endast bli aktuellt att förordna biträde till den vårdnadshavare som motsätter sig överflyttningen. För det fall det har förordnats en god man enligt 2 § åt en vårdnadshavare, saknar den vårdnadshavaren i regel också behov av biträde. En separat bedömning av behovet ska göras för barnet och respektive vårdnadshavare. Ett barn bör som utgångspunkt anses ha behov av ett biträde om barnets vårdnadshavare har det. Den omvända slutsatsen kan dock inte dras. Att barnet behöver biträde talar alltså inte med nödvändighet för att även vårdnadshavarna har ett sådant behov. Till

exempel måste en vårdnadshavare som väljer att inte medverka i handläggningen hos socialnämnden i regel antas sakna behov av biträde.

Det är normalt inte aktuellt att förordna samma person till biträde för både barnet och dess vårdnadshavare eftersom det kan finnas motstridiga intressen mellan dem. Däremot kan ett gemensamt biträde i regel utses för vårdnadshavarna. Om vårdnadshavarna har motstående intressen eller det framkommit andra skäl som medför att det är olämpligt med ett gemensamt biträde, t.ex. att vårdnadshavarna har en konfliktfylld relation, bör dock två olika biträden utses.

Offentligt biträde förordnas i ett mål om överflyttning av vårdnaden eller i ett sådant ärende hos socialnämnden. Detta innebär att ett offentligt biträde kan förordnas som tidigast när handläggningen vid socialnämnden påbörjats, det vill säga när socialnämnden beslutat att inleda en utredning enligt 11 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453) om överflyttning av vårdnaden. Det är inte möjligt att förordna ett biträde tidigare än vid den tidpunkten men däremot senare. Vid vilken tidpunkt ett biträde utses kan variera från fall till fall. Ofta kommer det inte att vara möjligt att bedöma behovet av biträde förrän barnets och vårdnadshavarnas inställning till en vårdnadsöverflyttning är klargjord. Socialnämnden bör löpande under ärendets handläggning bevaka behovet av biträde. I vissa fall kan det vara först när frågan kommit till domstol som det blir tydligt att det finns behov av ett biträde.

I övrigt gäller de gemensamma bestämmelserna i lagen (1996:1620) om offentligt biträde. Av den lagen följer bl.a. att staten betalar kostnaderna för biträdet (4 §).

9 a § I ett ärende hos socialnämnden förordnas offentligt biträde enligt 9 § av den domstol som är behörig att pröva frågan om överflyttning av vårdnaden. Vid domstolens handläggning tillämpas lagen (1996:242) om domstolsärenden.

Paragrafen, som är ny, reglerar handläggningen av ett förordnande av offentligt biträde enligt 9 § när frågan om förordnande aktualiseras i ärendet om vårdnadsöverflyttning hos socialnämnden, före det att ett mål vid domstol inletts. Övervägandena finns i avsnitt 6.2.

Av *första meningen* framgår att när frågan om att förordna ett biträde för barnet eller dess vårdnadshavare enligt 9 § uppkommer under socialnämndens handläggning av ärendet om vårdnadsöverflyttning, är det den domstol som är behörig att pröva frågan om överflyttning av vårdnaden som ska besluta om förordnandet. Bestämmelsen utgör ett avsteg från det som föreskrivs i 2 § lagen (1996:1620) om offentligt biträde att beslut om att förordna ett offentligt biträde fattas av den domstol eller myndighet som handlägger målet eller ärendet. Ansökan ska ges in till socialnämnden, som ska överlämna ansökan med ett eget yttrande till domstolen (3 § lagen om offentligt biträde).

Vilken domstol som är behörig att pröva frågan om överflyttning av vårdnaden följer av 6 kap. 17 §.

Enligt *andra meningen* tillämpas lagen om domstolsärenden vid domstolens handläggning av förordnandet av ett biträde. En ansökan om förordnande av ett biträde som görs sedan ett mål om vårdnadsöverflyttning inletts hanteras inom ramen för målet och handläggs således enligt rättegångsbalken.

10 § Den som är offentligt biträde för barnet ska se till att barnets rätt enligt 6 kap. 2 b § första stycket att få information och möjlighet att framföra sina åsikter tillgodoses.

Barnets offentliga biträde får samtala med barnet utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande.

Paragrafen, som är ny, reglerar barnets offentliga biträdes uppgifter och befogenheter i förhållande till barnets vårdnadshavare. Övervägandena finns i avsnitt 6.1.

I *första stycket* föreskrivs att den som är offentligt biträde för barnet ska se till att barnets rätt att få information och möjlighet att framföra sina åsikter tillgodoses. Innebörden av barnets rätt i dessa avseenden följer av 6 kap. 2 b § första stycket.

Biträdet ska alltså se till att barnets rätt att få information tillgodoses. På vilket sätt barnet får informationen kan variera. Exempelvis kan barnet ofta få viss information från socialnämnden. I den mån det behövs och barnet själv önskar får biträdet själv ge barnet information om processen. Biträdet bör då bl.a. förklara hur prövningen av frågan om vårdnadsöverflyttning går till och hur den förhåller sig till andra eventuella processer som rör barnet. Ibland kan det vara lämpligare att någon närstående som barnet har förtroende för ger barnet informationen, t.ex. när ett barn med särskilda behov har bättre förutsättningar att tillgodogöra sig informationen på det sättet. I den mån biträdet inte själv informerar barnet åligger det biträdet att ombesörja att barnet får informationen på annat sätt.

Den som är offentligt biträde för barnet har också i uppgift att se till att barnets rätt att framföra sina åsikter tillgodoses. Biträdet ska fungera som barnets språkrör i processen. Uppdraget kräver att biträdet skaffar sig en uppfattning om barnets åsikt. Det är ofta lämpligt att biträdet själv pratar med barnet. I vissa fall kan det vara nödvändigt för biträdet att i stället eller också ta del av uppgifter om barnets åsikt på annat sätt än genom att tala med barnet, t.ex. i fråga om ett barn som är i stånd att bilda en egen åsikt men som på grund av sin låga ålder eller annan anledning saknar förmåga att själv uttrycka den. Biträdet kan då t.ex. via socialnämnden ta del av uppgifter från personer i barnets närhet, såsom familjehemsföräldrar, föräldrar, släktingar och förskolepersonal.

Den som är offentligt biträde för barnet har också en skyldighet att se till att barnets åsikt kommuniceras till rätten och, i förekommande fall, socialnämnden. I domstolsprocessen fullgörs detta genom att biträdet får yttra sig skriftligt eller muntligt (se 10 b §). Under socialnämndens handläggning ska biträdet bevaka att uppgifter om barnets åsikt inhämtas i tillräcklig omfattning, och i annat fall påtala att det finns behov av att komplettera utredningen med sådana uppgifter. Eftersom barnet inte är part i mål om vårdnadsöverflyttning ska biträdet inte vidta några processhandlingar, såsom att framställa yrkanden eller åberopa bevisning. Det lär därför i regel inte heller finnas anledning för biträdet att själv hämta in utredning (jfr 4 § lagen [1996:1620] om offentligt biträde). Däremot kan det vara relevant för biträdet att framföra synpunkter på socialnämndens utredning eller annan bevisning som läggs fram i målet.

Av *andra stycket* följer att biträdet får samtala med barnet utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande.

Innebörden av detta motsvarar vad som gäller för socialnämnden i ett förfarande om vårdnad, boende eller umgänge (6 kap. 20 a §) och vid en utredning om överflyttning av vårdnaden (11 kap. 10 § socialtjänstlagen [2001:453]).

10 a § *Till offentligt biträde för barnet får endast den förordnas som på grund av sina kunskaper och erfarenheter och även i övrigt är särskilt lämplig för uppdraget.*

Paragrafen, som är ny, föreskriver särskilda lämplighetskrav för barnets offentliga biträde. Övervägandena finns i avsnitt 6.1.

I bestämmelsen anges att endast den som på grund av sina kunskaper och erfarenheter och även i övrigt är särskilt lämplig för uppdraget får förordnas till offentligt biträde för barnet. Bestämmelsen har utformats med 39 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga som förebild och har motsvarande innebörd.

Det ankommer på rätten att säkerställa att den som förordnas till offentligt biträde i ett visst fall har rätt kvalifikationer för uppdraget. Uppdraget som offentligt biträde kräver kunskaper om processen om vårdnadsöverflyttning, barns utveckling och vilka behov och rättigheter de har. Advokater får som huvudregel anses uppfylla kraven på kompetens och erfarenhet (prop. 2020/21:35 s. 33). Även andra jurister som har relevant yrkeslivserfarenhet, t.ex. som offentligt biträde i allmän förvaltningsdomstol, som företrädare för barn i andra processuella sammanhang eller genom annat relevant arbete på en advokatbyrå eller en juristfirma där man regelbundet biträder barn, kan anses ha den kompetens och erfarenhet som krävs.

Kravet på att den som förordnas även i övrigt ska vara särskilt lämplig för uppdraget innebär att rätten vid lämplighetsbedömningen ska ta hänsyn även till andra omständigheter än relevanta kunskaper och erfarenheter. Även advokater omfattas av lämplighetskravet (prop. 1996/97:9 s. 216 och 227). Det offentliga biträdet ska ha förmåga att sätta sig in i barnets situation och kunna kommunicera med barnet på ett lättförståeligt och anpassat sätt. Kravet på att biträdet även i övrigt ska vara särskilt lämpligt innebär också att om det tilltänkta biträdet förvisso uppfyller kraven på kunskap och erfarenhet men har uppvisat dåligt omdöme eller agerat olämpligt, bör han eller hon inte förordnas. Lämplighetskraven gäller även om ett gemensamt biträde ska förordnas för barnet och dennes vårdnadshavare. Den som vill förordnas ska visa att han eller hon uppfyller lämplighetskravet (prop. 1996/97:9 s. 216 och 227).

De särskilda kraven som föreskrivs i bestämmelsen gäller utöver de allmänna behörighetskraven som följer av 5 § lagen (1996:1620) om offentligt biträde.

10 b § *I ett mål om överflyttning av vårdnaden ska den som är offentligt biträde för barnet föreläggas att yttra sig skriftligen och kallas till sammanträde som om denne var biträde åt en part.*

Paragrafen, som är ny, innehåller en reglering av barnets offentliga biträdes processuella ställning. Övervägandena finns i avsnitt 6.2.

Bestämmelsen innebär att rätten i fråga om kommunikering och kallelse till sammanträde ska behandla barnets offentliga biträde som om denne var biträde åt en part. Barnets biträde ska t.ex. i regel beredas tillfälle att slutföra sin talan innan målet avgörs utan huvudförhandling (jfr 42 kap. 18 § rättegångsbalken). Om hovrätten kommunicerar ett överklagande eller andra handlingar med motparten före det att hovrätten meddelar beslut i frågan om prövningstillstånd ska motsvarande kommunikering ske med barnets offentliga biträde (jfr 50 kap. 7 a § och 52 kap. 6 a § rättegångsbalken).

10 c § *Den som är offentligt biträde för barnet har rätt att ta del av det som har tillförts ärendet eller målet om överflyttning av vårdnaden.*

Paragrafen, som är ny, ger barnets offentliga biträde rätt att ta del av uppgifter i ett ärende eller mål om vårdnadsöverflyttning. Övervägandena finns i avsnitt 6.2.

Bestämmelsen innebär att socialnämnden och rätten har en skyldighet att ge biträdet del av materialet. Paragrafen medför inte i sig att uppgifter kan lämnas ut utan hinder av sekretess. I den utsträckning det finns behov av att lämna ut uppgifter som omfattas av sekretess kan det bli aktuellt att tillämpa den sekretessbrytande bestämmelsen i 10 kap. 2 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400).

9.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

Vården

13 c § När den unge har varit placerad i samma familjehem under två år från det att placeringen verkställdes, ska socialnämnden särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 8 § föräldrabalken. Därefter ska frågan övervägas årligen.

Vid ett sådant övervägande ska följande särskilt beaktas:

- den unges och familjehemsföräldrarnas inställning till en vårdnadsöverflyttning,
- den unges relation till familjehemsföräldrarna och deras förmåga att tillgodose den unges behov av en trygg och god uppväxt,
- familjehemsföräldrarnas inställning till och förmåga att tillgodose den unges behov av kontakt med sina föräldrar och andra närstående,
- den unges relation till sina föräldrar, och
- *den unges sociala situation i övrigt.*

Paragrafen innehåller bestämmelser om socialnämndens skyldighet att särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 8 § föräldrabalken. Övervägandena finns i avsnitt 5.1.

I *andra stycket* görs ett tillägg med en femte strecksats om att socialnämnden i sina överväganden särskilt ska beakta den unges sociala situation i övrigt. Tillägget motsvarar 6 kap. 8 § andra stycket föräldrabalken, se författningskommentaren till den paragrafen.

6 kap. Vård utanför det egna hemmet

Särskilda bestämmelser om mottagande av barn

8 b § När barnet har varit placerat i samma familjehem under två år från det att placeringen verkställdes, ska socialnämnden särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 8 § föräldrabalken. Därefter ska frågan övervägas årligen.

Vid ett sådant övervägande ska följande särskilt beaktas:

- barnets och familjehemsföräldrarnas inställning till en vårdnadsöverflyttning,
- barnets relation till familjehemsföräldrarna och deras förmåga att tillgodose barnets behov av en trygg och god uppväxt,
- familjehemsföräldrarnas inställning till och förmåga att tillgodose barnets behov av kontakt med sina föräldrar och andra närstående,
- barnets relation till sina föräldrar, *och*
- *barnets sociala situation i övrigt.*

Paragrafen innehåller bestämmelser om socialnämndens skyldighet att särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 8 § föräldrabalken. Övervägandena finns i avsnitt 5.1.

I *andra stycket* görs ett tillägg med en femte strecksats om att socialnämnden i sina överväganden särskilt ska beakta barnets sociala situation i övrigt. Tillägget motsvarar 6 kap. 8 § andra stycket föräldrabalken, se författningskommentaren till den paragrafen.

Sammanfattning av betänkandet Tryggare hem för barn (SOU 2022:71)

Utredningsuppdraget

Utredningen om vikten av trygghet och kontinuitet för barn i utsatta situationer har haft i uppdrag att se över delar av föräldrabalkens regler om vårdnadsöverflyttning, adoption och umgänge. Uppdraget har haft till syfte att skapa bättre förutsättningar för kontinuitet, stabilitet och trygghet för familjehemsplacerade barn och barn som har upplevt våld av närstående.

Uppdraget har haft fyra delområden. I uppdraget har ingått att ta ställning till

- om förutsättningarna för vårdnadsöverflyttning bör ändras för att tillgodose familjehemsplacerade barns rätt till trygghet och stabilitet,
- behovet av åtgärder för att underlätta förutsättningarna för prövningen av frågor om vårdnadsöverflyttning för barn i familjehem,
- om förutsättningarna för adoption bör ändras för att tillgodose familjehemsplacerade barns rätt till trygghet och stabilitet, och
- hur skyddet för barnet kan stärkas när fråga uppkommer om umgänge med en förälder som har utövat våld eller gjort sig skyldig till någon annan allvarlig kränkning.

I uppdraget har även ingått att kartlägga och redovisa vilka omständigheter som i dag särskilt beaktas vid prövningen av frågan om vårdnadsöverflyttning och adoption när ett barn har stadigvarande vårdats och fostrats i ett annat enskilt hem än föräldrahemmet.

Utredningens kartläggning

Vårdnadsöverflyttning

Utredningens kartläggning baseras på uppgifter från 1 052 mål om vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap. 8 § föräldrabalken (FB) som under tidsperioden den 1 januari 2019 till den 15 oktober 2021 avslutats genom att tingsrätten avgjort frågan genom en dom. I de fall tingsrättens dom överklagats har även hovrättens avgörande inhämtats.

Kartläggningen visar att domstolarna i den absoluta majoriteten av de mål som omfattas av kartläggningen har beslutat om vårdnadsöverflyttning. I nästan hälften av de mål där socialnämnden ansökt om vårdnadsöverflyttning har barnets vårdnadshavare medgett att en överflyttning av vårdnaden ska ske. I ungefär en fjärdedel av målen har barnets vårdnadshavare inte lämnat någon inställning till ansökan. I vissa fall har en inställning tidigare lämnats till socialnämnden. I lite mer än en fjärdedel av domarna har barnets vårdnadshavare motsatt sig socialnämndens ansökan om vårdnadsöverflyttning.

Ungefär 15 procent av tingsrättens domar har överklagats. Hovrätten har meddelat prövningstillstånd i drygt 15 procent av de domar som överklagats.

Av kartläggningen framgår att följande omständigheter beaktas särskilt av domstolen vid bedömningen av om en vårdnadsöverflyttning uppenbart är till barnets bästa.

Prop. 2024/25:10
Bilaga 1

- Barnets anknytning till familjehemsföräldrarna respektive föräldrarna.
- Tillgodoseende av barnets behov och familjehemmets lämplighet.
- Umgänge och kontakt med föräldrarna.
- Föräldrarnas och barnets inställning.
- Praktiska skäl för vårdnadsöverflyttning.
- Prognosen för en återförening.

Adoption

Det är ovanligt med adoptioner av barn i familjehem. Det har därför varit svårt att kartlägga de adoptionsärenden som finns. En lika grundläggande kartläggning som den gällande domar om vårdnadsöverflyttning har därför inte kunnat göras.

Utredningen har kunnat lokalisera åtta tingsrättsbeslut under tidsperioden 2019 till 2020 där domstolen beslutat i fråga om adoption av ett barn som tidigare varit familjehemsplacerad hos adoptanten. Av de beslut som utredningen tagit del av har omständigheterna i hälften av ärendena varit sådana att adoptionen varit planerad redan innan barnet fötts eller kort därefter och att barnet familjehemsplacerats hos de tillänkta adoptivföräldrarna under en övergångsperiod i avvaktan på en adoption. Utöver de beslut som utredningen tagit del av finns det enligt uppgift från kommunerna som haft familjehemsplaceringar som avslutats med adoption under åren 2019 till 2020 ytterligare ärenden med samma eller liknande omständigheter. I fyra av de beslut som utredningen tagit del av har förhållandena varit sådana att barnet som adopterats varit familjehemsplacerad hos adoptanten under en längre tid innan adoptionen initierats. I samtliga fyra ärenden har barnets föräldrar varit avlidna eller bortavarande. I alla ärenden utom ett har adoptanterna varit särskilt förordnade vårdnadshavare. I ett av ärendena har familjehemsplaceringen utgjort en nätverksplacering (dvs. en familjehemsplacering hos en närstående till barnet).

Eftersom adoption av familjehemsplacerade barn är ovanligt ger kartläggningen inget svar på vilka omständigheter domstolarna beaktar vid bedömningen av om en adoption ska bifallas i en sådan situation. Enligt utredningen är en slutsats som kan dras från analysen av tillgänglig statistik att adoptioner av familjehemsplacerade barn genomförs i liten utsträckning och att det fortfarande är ovanligt att adoption aktualiseras efter en tids familjehemsplacering med syftet att skapa stabilitet och trygghet för barnet.

Utredningens förslag och bedömningar

Förutsättningarna för en vårdnadsöverflyttning

Utredningen föreslår att vårdnaden om ett barn som stadigvarande vårdats och fostrats i ett annat enskilt hem än föräldrahemmet ska kunna flyttas över till den eller dem som har tagit emot barnet om det är bäst för barnet att inte återförenas med sina föräldrar utan i stället att det rådande förhållandet består. Utredningen föreslår alltså en omformulering av 6 kap. 8 § FB.

Centralt för bedömningen av om en vårdnadsöverflyttning ska ske är prognosen för återförening med föräldrarna. Enligt utredningen bör det därför uttryckligen framgå att en vårdnadsöverflyttning ska ske om det är bäst för barnet att inte återförenas med sina föräldrar utan i stället att det rådande förhållandet består. Med återförening som ett centralt begrepp i lagtexten tydliggörs än mer att huvudprincipen är att det ska ske en återförening mellan barnet och barnets föräldrar. Att det är barnets bästa att det rådande förhållandet består innebär att barnet i stället för att återförenas med sina föräldrar ska bo kvar hos familjehemmet. Detta innebär att det inte räcker med att det är barnets bästa att inte återförenas med sina föräldrar. Det ska också stå klart att det är barnets bästa att stanna i familjehemmet och att vårdnaden flyttas över till just familjehemsföräldrarna.

Utredningen föreslår även att de omständigheter som socialnämnden särskilt ska beakta vid sitt övervägande om det finns skäl att ansöka om vårdnadsöverflyttning ska framgå även av 6 kap. 8 § FB som reglerar domstolens prövning. Utredningen föreslår därför att det införs ett nytt andra stycke i paragrafen där det framgår att domstolen vid bedömningen av om förutsättningarna för en vårdnadsöverflyttning är uppfyllda särskilt ska beakta följande omständigheter.

- Barnets och familjehemsföräldrarnas inställning till en vårdnadsöverflyttning.
- Barnets relation till familjehemsföräldrarna och deras förmåga att tillgodose barnets behov av en trygg och god uppväxt.
- Familjehemsföräldrarnas inställning till och förmåga att tillgodose barnets behov av kontakt med sina föräldrar och andra närstående.
- Barnets relation till sina föräldrar.
- Barnets sociala situation i övrigt.

Uppräkningen av omständigheter är inte uttömmande. Det ska alltid göras en helhetsbedömning av alla relevanta omständigheter i det enskilda fallet för att komma fram till att en vårdnadsöverflyttning är det bästa för ett barn.

Placeringskommunen ges möjlighet att bevilja insatser till ett barn även efter en vårdnadsöverflyttning

Prop. 2024/25:10
Bilaga 1

Utredningen föreslår att det ska införas en möjlighet för den kommun som beslutat om en familjehemsplacering, dvs. placeringskommunen, att fortsätta bevilja insatser till ett barn även efter en vårdnadsöverflyttning.

Under utredningens arbete har det framgått att det fortfarande finns utmaningar kring vilket stöd som kan tillhandahållas efter en vårdnadsöverflyttning. Det är vanligt att familjehemsföräldrar tvekar inför en vårdnadsöverflyttning just av denna anledning. En stor del handlar om att det i dagsläget inte finns någon möjlighet för placeringskommunen att fortsätta bevilja insatser till barnet efter en vårdnadsöverflyttning. Stöd som ofta efterfrågas är stöd kopplat till barnets skolgång och umgänge med barnets ursprungsfamilj. Utredningen föreslår därför att det införs en bestämmelse om att den kommun som beslutat om en familjehemsplacering även efter en vårdnadsöverflyttning, vid behov, får fortsätta bevilja insatser till barnet. Detta möjliggör för placeringskommunen att fortsätta bevilja insatser som barnet haft beträffande t.ex. skola och umgänge. Förslaget omfattar även insatser som kräver en biståndsprövning enligt 4 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453), SoL.

Mål om vårdnadsöverflyttning ska inte flyttas till allmän förvaltningsdomstol

Utredningen har fått i uppdrag att se över behovet av åtgärder för att underlätta förutsättningarna för prövningen av frågor om vårdnadsöverflyttning för barn i familjehem. En del av detta uppdrag har varit att analysera och bedöma vilka för- och nackdelar som finns med att flytta mål om vårdnadsöverflyttning som prövas på talan av socialnämnden till allmän förvaltningsdomstol. Utredningen har kommit fram till att det inte finns tillräckliga skäl att flytta prövningen av mål om vårdnadsöverflyttning när ett barn stadigvarande vårdats och fostrats i ett annat enskilt hem än föräldrahemmet till allmän förvaltningsdomstol.

Enligt utredningen talar principiella skäl starkt mot att flytta prövningen av målen. Det finns också avgränsningsproblematik framför allt till andra mål om vårdnadsöverflyttning, vilket talar emot att flytta enbart en typ av mål om vårdnadsöverflyttning. Inte heller kan det enligt utredningen anses att allmän förvaltningsdomstol har bättre förutsättningar att pröva målen eller har ett bättre barnperspektiv än allmän domstol. Utredningen anser inte heller att det faktum att det hos socialtjänsterna finns en osäkerhet inför att ansöka om vårdnadsöverflyttning vid allmän domstol talar för en flytt av prövningen av målen. Slutligen talar inte heller samordningsargument för att flytta prövningen eftersom det inte går att dra slutsatsen att det skulle bli större samordningsvinster. Utifrån att det finns ett flertal skäl som talar emot en flytt av prövningen av mål om vårdnadsöverflyttning där barn stadigvarande vårdats och fostrats i ett familjehem anser utredningen att det måste finnas mycket starka skäl för att flytta målen för att det ska anses motiverat.

Utredningen har kommit fram till att det ur ett barnrättsperspektiv finns skäl som talar för att mål om vårdnadsöverflyttning ska handläggas i allmän

förvaltningsdomstol i stället för allmän domstol. Frågan om vårdnadsöverflyttning hade då kunnat omfattas av reglerna i lagen (1996:1620) om offentligt biträde, som gäller för barn i flera mål enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU, som prövas av allmän förvaltningsdomstol, exempelvis mål om omhändertagande. Ett barns rätt att bli hörd kommer till starkare uttryck i allmän förvaltningsdomstol än i vårdnadsområde vid allmän domstol där barnet aldrig kan ha talerätt eller förordnas ett biträde. Ett biträde hade också kunnat minska de nackdelar det kan innebära för ett barn att vara en del av flera processer med olika syften som ibland också förs parallellt. Även utifrån vårdnadshavares perspektiv talar rätten till biträde för en flytt av prövningen av målen, eftersom även vårdnadshavare kan ha rätt till offentligt biträde i flera mål som prövas av allmän förvaltningsdomstol.

Vid en sammanvägning av de för- och nackdelar som framkommit, anser utredningen att de skäl som talar mot att flytta prövningen av mål om vårdnadsöverflyttning överväger de fördelar som en sådan förändring skulle innebära. De fördelar som utredningen ser med att flytta prövningen av mål om vårdnadsöverflyttning till allmän förvaltningsdomstol kan uppnås genom utredningens förslag om att införa en rätt till biträde vid prövningen av vissa frågor om vårdnadsöverflyttning. Förslagen redovisas i det följande.

Rätt till biträde vid prövningen av vissa frågor om vårdnadsöverflyttning

Ett offentligt biträde

Utredningen föreslår att det vid prövningen av frågor om särskilt förordnad vårdnadshavare eller tillfällig vårdnadshavare enligt 6 kap. 7–8 a och 10 d §§ FB ska förordnas ett offentligt biträde enligt lagen om offentligt biträde för barnet och barnets vårdnadshavare. En första förutsättning för att det ska bli aktuellt med ett biträde är att socialnämnden eller domstolen tagit initiativ till en vårdnadsöverflyttning. En andra förutsättning för rätt till biträde är att vårdnadsöverflyttningen innebär att vårdnaden över barnet flyttas från barnets föräldrar till någon annan.

Ett offentligt biträde ska kunna utses när socialnämnden beslutat att inleda en utredning enligt 11 kap. 1 § SoL om överflyttning av vårdnaden. Utredningen har i den här delen analyserat för- och nackdelar med att införa en rätt till biträde antingen från tidpunkten då socialnämnden inleder en utredning om vårdnadsöverflyttning eller från det att ett mål om vårdnadsöverflyttning inleds i domstol. Utredningen förordar en ordning där det är möjligt att förordna ett biträde redan innan en talan om vårdnadsöverflyttning väckts i domstol. Det starkaste skälet för det är att en sådan ordning ger biträdet större möjligheter att biträda barnet och barnets vårdnadshavare på ett ändamålsenligt sätt eftersom det är då som socialnämnden genomför den utredning som sedan ligger till grund för ansökan om vårdnadsöverflyttning.

Offentligt biträde ska inte förordnas, om behov av biträde saknas. Bedömningen av om det finns ett behov av biträde beror på omständigheterna i det enskilda fallet.

Biträdets roll och vem som kan utses

Ett offentligt biträde för ett barn vid prövningen av frågor om vårdnadsöverflyttning ska ha till uppgift att vara barnets språkrör och ge barnet stöd och hjälp. Biträdet ska inte agera som barnets ställföreträdare. Biträdet ska ha rätt att samtala med barnet utan vårdnadshavares samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande.

Enligt utredningen är det viktigt att den som biträder barnet i rättsprocessen är lämplig och har kunskap om barn för att kunna sätta sig in i barnets situation och kommunicera med barnet. Det ska ställas särskilda lämplighetskrav på den som förordnas som offentligt biträde för ett barn vid prövningen av frågor om vårdnadsöverflyttning. Endast den som på grund av sina kunskaper och erfarenheter och även i övrigt är särskilt lämplig för uppdraget får förordnas. Ett uppdrag som offentligt biträde för ett barn är personligt och ett sådant biträde ska därför inte kunna sätta någon annan i sitt ställe.

Ett offentligt biträde för en vårdnadshavare i ett mål om vårdnadsöverflyttning ska ha samma roll som biträden i allmänhet har. Det innebär att bistå med stöd och hjälp i vårdnadshavarens talan.

Handläggningsfrågor

När det gäller hur handläggningen av frågor om förordnande av offentliga biträden vid prövningen av frågor om vårdnadsöverflyttning ska gå till har utredningen kommit fram till följande. Ansökan om förordnande ska lämnas in till den myndighet som handlägger frågan om vårdnadsöverflyttning. Detta innebär att ansökan ska lämnas in till socialnämnden, om frågan om förordnande väcks innan det att målet aktualiseras i domstolen. Om frågan om förordnande uppkommer efter att ett mål inlett i domstolen ska ansökan lämnas in till domstolen. Det är dock alltid den domstol som är behörig att pröva frågan om vårdnadsöverflyttning som ska pröva fråga om förordnande av offentligt biträde. Om en ansökan inkommer till socialnämnden, ska socialnämnden utan dröjsmål överlämna ansökan till domstolen.

Om en ansökan görs innan en ansökan om stämning gällande vårdnadsöverflyttning inkommit ska domstolen registrera ett nytt ärende om förordnande av offentligt biträde. Ärendet ska handläggas enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden. En domstols beslut om förordnande av ett offentligt biträde är ett slutligt beslut som innebär att ärendet avslutas. Om det, när ett mål om vårdnadsöverflyttning inleds i domstol inte finns något biträde förordnat får domstolen förordna ett sådant biträde, om det inte saknas behov av det. I en sådan situation ska frågan om förordnande av biträde handläggas i det pågående tvistemålet.

Eftersom barnet inte är part i ett mål om vårdnadsöverflyttning krävs särskilda bestämmelser om ett barns offentliga biträdes medverkan i processen. Barnets biträde ska vara barnets språkrör i processen och måste därför yttra sig om barnets åsikter. Utredningen föreslår därför att det införs en bestämmelse som anger att ett offentligt biträde som förordnats för ett barn ska föreläggas att inom viss tid yttra sig skriftligen till domstolen. Biträdet ska också kallas till sammanträde och förhandling i målet samt få tillfälle att yttra sig vid sådana.

Ett offentligt biträde ska ha rätt till skäligen ersättning för sitt uppdrag. Det är staten som ska stå för kostnaden. Hur en begäran om ersättning ska handläggas av domstolen beror på om det finns ett pågående mål om vårdnadsöverflyttning eller inte.

Ett beslut om förordnande, byte eller entledigande av ett offentligt biträde ska gälla även om beslutet inte har fått laga kraft. Ett förordnande ska gälla även i högre rätt.

Eftersom barnet inte är part i ett mål om vårdnadsöverflyttning har barnet inte rätt att ta del av sekretessbelagda handlingar med stöd av reglerna om partsinsyn. Ett barn behöver få del av information av betydelse för att kunna bilda sig en uppfattning och åsikt om frågan om vårdnadsöverflyttning. För att ett barns delaktighet i processen ska kunna garanteras krävs att biträdet får del av handlingar av betydelse. Det ska därför införas en bestämmelse som innebär att ett offentligt biträde som utsetts för ett barn ska få ta del av sådana uppgifter som kan vara av betydelse i målet eller ärendet.

Föräldrabalkens regler om adoption tillgodose familjehemsplacerade barns behov av trygghet och stabilitet

En del av utredningens uppdrag har varit att se över om reglerna om adoption bör ändras för att tillgodose familjehemsplacerade barns rätt till trygghet och stabilitet. Utredningen har kommit fram till att de särskilda skäl för adoption som kan göra sig gällande för familjehemsplacerade barn kan beaktas inom ramen för den lämplighetsbedömning som ska göras enligt gällande lagstiftning. Av utredningens kartläggning framgår att det är mycket ovanligt med adoption av barn i familjehem. Det är mycket troligt att förutsättningarna för adoption kan vara uppfyllda för fler barn än i de situationer när adoption genomförs i dag. Att det fortfarande sker få adoptioner av barn i familjehem beror enligt utredningens bedömning i första hand inte på lagstiftningens utformning.

Enligt utredningens bedömning bör adoption av ett barn i familjehem främst komma i fråga i situationer där barnet inte har någon relation med sina föräldrar. En adoption borde även kunna bli aktuell när ett barn har en stark och genuin vilja att adopteras trots att barnet har en relation till sina föräldrar, men det står helt klart att det inte är bäst för barnet att återförenas med sina föräldrar. Hur barnets relation med sin ursprungsfamilj ska påverka en adoptions lämplighet måste bedömas för varje enskilt barn. Av denna anledning är det enligt utredningen svårt att se behovet av att särskilt främja adoptioner för barn som kan fortsätta ha en kontakt med sina föräldrar och ursprungsfamilj genom att införa regler om s.k. öppen adoption. Utredningen anser vidare att det kan ifrågasättas om det är lämpligt att ändra adoptionslagstiftningen på ett sätt som gör att den blir mer lik den som gäller för vårdnadsöverflyttning.

Det finns inte skäl att införa ändringar beträffande vårdnadshavares samtycke eller socialnämndens roll i adoptioner

Prop. 2024/25:10
Bilaga 1

I linje med principen att adoption bygger på frivillighet får ett barn som huvudregel inte adopteras utan samtycke från en förälder som är vårdnadshavare. Kravet på samtycke är en grundläggande del i adoptionslagstiftningen. En förälder som inte är vårdnadshavare behöver inte samtycka till en adoption. Hans eller hennes inställning till adoptionen ska dock beaktas. Utredningen har kommit fram till att det inte finns skäl att ändra regleringen beträffande kravet på vårdnadshavares samtycke eller betydelsen av en förälders inställning i fråga om adoption.

En annan viktig princip är enligt utredningen att det enbart är den som vill adoptera som kan ansöka om adoption. Utredningen har därför kommit fram till att det även i fortsättningen enbart ska vara den eller de som vill adoptera som ska kunna ansöka om adoption. Socialnämnden ska inte heller åläggas någon skyldighet att överväga frågan om adoption i vissa fall på det sätt som gäller i fråga om vårdnadsöverflyttning.

Utgångspunkten för frågor om umgänge ska fortsatt vara barnets bästa

Utredningen har övervägt om det i lagtext bör tydliggöras situationer då de kränkningar som en förälder har gjort sig skyldig till innebär att utgångspunkten bör vara att inget umgänge ska ske. Utredningen har kommit fram till att det inte är lämpligt att i lag reglera särskilda situationer när barn som utgångspunkt inte bör ha rätt till umgänge med en förälder. Bedömningen görs utifrån att det när det uppkommer en fråga om umgänge alltid ska göras en individuell bedömning av vad som är barnets bästa i det enskilda fallet. Det är inte en förälders beteende som ska vara utgångspunkten för bedömningen. Att vid bedömningen utgå från att en förälders beteende och handlingar i vissa situationer diskvalificerar denne som umgängesförälder är därför enligt utredningen inte en lämplig utgångspunkt utifrån ett barnrättsperspektiv. Detta är enligt utredningen ett starkt argument mot att i lagtext särskilt ange ett antal situationer där utgångspunkten ska vara att inget umgänge ska ske. Utgångspunkten vid bedömningen av om ett barn ska ha rätt till umgänge med en förälder bör därför även fortsättningsvis vara barnets bästa. Däremot är det av största vikt att domstolarna har kännedom om vålds konsekvenser för barn och vilka behov ett barn kan ha efter en traumatisk upplevelse. Detta ska domstolen ta hänsyn till vid bedömningen av vad som är barnets bästa.

Ny lydelse av paragrafen om barnets bästa

Utredningen har kommit fram till att det i lagtext bör förtydligas att bedömningen av barnets bästa är en helhetsbedömning som ska ta sikte på omständigheterna för det enskilda barnet. Utredningen har också kommit fram till att det i lagtext inte ska anges ett antal utvalda omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen.

Den nuvarande utformningen av 6 kap. 2 a § FB innebär att det vid bedömningen av barnets bästa ska fästas särskilt avseende vid risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp, olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa. Att barnet eller någon annan i barnets familj utsätts för övergrepp, olovligen förs bort eller hålls kvar är exempel på situationer när ett barn kan fara illa. Ett barn kan även fara illa på andra sätt än genom det som särskilt anges i lagtexten. Genom att det i den nuvarande paragrafen anges exempel på hur ett barn kan fara illa anser utredningen att det finns en risk att andra omständigheter som kan innebära att det finns risk för att ett barn far illa inte beaktas i lika stor utsträckning som de situationer som exemplifieras. Ett barn kan exempelvis fara illa genom vanvård, försummelse eller utnyttjande. Den nuvarande utformningen av paragrafen innebär även att avseende särskilt ska fästas vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda sina föräldrar. Enligt utredningen har den s.k. kontaktprincipen fått ett stort genomslag. Barn har rätt att ha en nära och god kontakt med båda sina föräldrar, så länge en sådan kontakt är förenlig med barnets bästa. Med den nuvarande utformningen av paragrafen finns det enligt utredningen en risk att behovet av kontakt med en förälder väger tyngre än risken för att barnet far illa. Ett beslut i fråga om vårdnad, boende eller umgänge måste ta hänsyn till om barnet genom det som beslutas riskerar att fara illa. Det kan få till följd att barnets rätt till en nära och god kontakt med den ena föräldern inskränks, då exempelvis barnet riskerar att fara illa genom ett umgänge med den föräldern. Genom att inte längre ange att dessa utvalda omständigheter ska beaktas särskilt vid bedömningen av barnets bästa anser utredningen att det tydliggörs att bedömningen av barnets bästa alltid är en helhetsbedömning. I bedömningen ska ingå bl.a. de omständigheter som framgår av den nuvarande formuleringen av paragrafen, men även alla andra omständigheter som är av betydelse för det enskilda barnets situation.

Utredningen föreslår att det utöver att det särskilt ska anges att bedömningen av barnets bästa är en helhetsbedömning även ska framgå att risken för att barnet far illa ska vara en del av den bedömningen. Förslaget innebär att paragrafen får ett tydligare fokus på risken för att barnet far illa och riskbedömningens betydelse för bedömningen av vad som är barnets bästa.

Den aktuella paragrafen har betydelse inte bara för frågor om umgänge, utan även för frågor om vårdnad och boende. Enligt utredningens uppfattning är det oavsett om en fråga avser vårdnad, boende eller umgänge positivt att det av lagtexten framgår att bedömningen är en helhetsbedömning. Avsikten med ändringen är inte att risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp, olovligen förs bort eller hålls kvar eller barnets behov av en nära och god kontakt med båda sina föräldrar inte ska beaktas vid prövningen av frågor om vårdnad, boende eller umgänge. Dessa omständigheter ska beaktas som en del av helhetsbedömningen. En konsekvens av förslaget är enligt utredningen att beslutsfattares bedömningar av barnets bästa i frågor om vårdnad, boende och umgänge blir mer anpassade efter det enskilda barnets situation. Det säkerställs därmed att bedömningarna blir individuella och nyanserade.

Utredningen har kommit fram till att Domstolsverket bör överväga behovet av att genomföra en utbildningsinsats när det gäller riskbedömningar i familjemål mot bakgrund av utredningens förslag till ny lydelse av 6 kap. 2 a § FB.

Domstolen ska kunna inhämta sakkunnigutlåtande från en psykolog

Utredningen föreslår att domstolen i ett mål om vårdnad, boende eller umgänge ska kunna inhämta ett sakkunnigutlåtande från en psykolog, om det behövs ytterligare utredning om barnets situation. Det är viktigt att bedöma behovet av utredning utifrån omständigheterna för det enskilda barnet. Domstolen har en utredningsskyldighet och beslutar vilken utredning som behövs. Det ska ställas särskilda krav på vem som kan utföra ett sakkunnigutlåtande. Den som genomför utlåtandet ska vara legitimerad psykolog och vara specialiserad inom klinisk barn- och ungdomspsykiatri. Domstolen ska förelägga den sakkunnige att inge utlåtande inom viss tid. Domstolen ska i största möjliga mån ge riktlinjer för utlåtandet så att det blir tydligt för den sakkunnige vad den ska uttala sig om. Tiden för när utlåtandet senast ska vara klart bör bestämmas utifrån hur omfattande utredningen och förordnandet är. Den sakkunnige har rätt till skälig ersättning för arbete, tidspellan och utlägg som uppdraget krävt. Domstolen ska besluta om ersättning. Eftersom det är domstolen som förordnar den sakkunnige är det också staten som ska stå för kostnaden.

Konsekvenser av utredningens förslag

Positiva konsekvenser för barn

Utredningens förslag bedöms ha positiva konsekvenser för barn. Förslaget om ändrad formulering i bestämmelsen om vårdnadsöverflyttning gör det tydligare när en vårdnadsöverflyttning ska ske. Detta ger ökad trygghet och stabilitet för familjehemsplacerade barn. Även utredningens förslag beträffande möjligheten för placeringskommuner att bevilja insatser till barn efter en vårdnadsöverflyttning bedöms bidra till ökad trygghet för barn. Detta eftersom fler barn ges möjlighet till fortsatta fungerande insatser, när det behövs.

Utredningens förslag att införa en rätt till biträde för barn innebär att barnrättsperspektivet stärks vid prövningen av frågor om vårdnadsöverflyttning. Framför allt är det barns rätt till delaktighet (se artikel 12 barnkonventionen) som stärks eftersom barnet får en egen representant vid prövningen.

Utredningens förslag om ny lydelse av paragrafen om barnets bästa bedöms främja individuella och nyanserade helhetsbedömningar av barnets bästa. Att ett barn kan fara illa på andra sätt än genom övergrepp, bortförande eller kvarhållande bedöms få ökad betydelse vid bedömningen av barnets bästa. En ytterligare konsekvens av förslaget är att det tydliggörs att ett umgänge med en förälder inte ska ske på bekostnad av att barnet far illa. Detta bedöms öka tryggheten för barn. Utredningens förslag om

domstols möjlighet att inhämta sakkunnigutlåtande från en psykolog innebär att domstolarna ges en möjlighet till ytterligare underlag inför bedömningen av barnets bästa i frågor om vårdnad, boende och umgänge.

Positiva konsekvenser för föräldrar, familjehemsföräldrar, särskilt förordnade vårdnadshavare och andra närstående till barn

Förslaget om ändrad formulering i fråga om förutsättningarna för vårdnadsöverflyttning för familjehemsplacerade barn tydliggör att återföreningsprincipen är huvudregeln. Det bedöms ha positiva konsekvenser för berörda personers rätt till familjeliv. Utredningens förslag om ändring i socialtjänstlagen beträffande barns rätt till insatser efter en vårdnadsöverflyttning innebär ökad tydlighet kring vad en placeringskommun kan fortsätta bistå med efter en vårdnadsöverflyttning. Att placeringskommunen som känner familjen kan fortsätta med insatser inom t.ex. skola och umgänge får positiva konsekvenser för både familjehemsföräldrar som åtar sig uppdrag som särskilt förordnade vårdnadshavare och föräldrar.

Genom att införa en rätt till offentligt biträde stärks föräldrars rättigheter i processer om vårdnadsöverflyttning. Särskilt rätten till en rättvis rättegång (artikel 6 Europakonventionen) och rätten till familjeliv (artikel 8 Europakonventionen).

Utredningens förslag om ny lydelse av paragrafen om barnets bästa kan innebära att domstolar i fler fall än i dag kommer till slutsatsen att det inte är förenligt med barnets bästa att barnet har umgänge med en förälder. Att inte få träffa sitt barn innebär en inskränkning i en förälders rätt till sitt familjeliv (artikel 8 Europakonventionen). En sådan inskränkning är dock enligt utredningen proportionerlig utifrån att det är barnets bästa som är avgörande för bedömningen.

Konsekvenser för jämställdheten

Förslaget om ny lydelse av paragrafen om barnets bästa bedöms leda till förbättrade riskbedömningar. Förbättrade riskbedömningar bedöms bidra positivt till jämställdheten mellan kvinnor och män eftersom beslut om att ett barn inte har rätt till umgänge med en förälder i en situation där umgänget inte är förenligt med barnets bästa kan bidra till att förebygga våld i nära relationer.

I övrigt bedöms utredningens förslag inte få några särskilda konsekvenser för jämställdheten mellan kvinnor och män.

Begränsade konsekvenser för domstolarna

Utredningen bedömer att förslaget om ändring i socialtjänstlagen beträffande barns rätt till insatser efter en vårdnadsöverflyttning kan innebära att antalet vårdnadsöverflyttningar ökar. Enligt utredningen innebär dock förslaget begränsade konsekvenser för domstolarna eftersom antalet mål om vårdnadsöverflyttning är en liten del av antalet mål som domstolarna handlägger.

När det gäller utredningens förslag om rätt till biträde innebär förslaget att domstolarna åtminstone inledningsvis får en något ökad arbetsbelastning. Efter att domstolarna tagit fram rutiner för hand-

läggningen av dessa ärenden gör utredningen bedömningen att arbetsbelastningen inte kommer att öka i någon nämnvärd omfattning.

Prop. 2024/25:10
Bilaga 1

Begränsade konsekvenser för kommuner

Förslaget om ändring i socialtjänstlagen beträffande barns rätt till insatser efter en vårdnadsöverflyttning bedöms innebära en viss kostnadsökning för kommuner som beslutat om en familjehemsplacering som avslutas genom en vårdnadsöverflyttning. Förslaget bedöms innebära en omfördelning av kostnader mellan kommuner och innebär inte någon generell kostnadsökning för landets kommuner. Förslaget innebär inte några nya skyldigheter för socialnämnden och därmed inte heller någon inskränkning i den kommunala självstyrelsen.

Utredningens förslag att införa en rätt till biträde innebär att socialnämnden ska informera barn och vårdnadshavare om rätten till biträde, överväga om det finns ett behov av biträde och i förekommande fall ansöka om att ett sådant förordnas. Precis som anförts ovan gällande konsekvenser för domstolarna bedömer utredningen att det under en inledande period finns behov av att ta fram rutiner för hur detta ska hanteras. Efter denna period görs bedömningen att arbetsbelastningen enbart ökar i en begränsad omfattning. Syftet med förslaget kan inte uppnås på ett för den kommunala självstyrelsen mindre ingripande sätt.

Ekonomiska konsekvenser

Utredningens förslag att införa en rätt till biträde vid prövningen av vissa frågor om vårdnadsöverflyttning bedöms innebära en viss kostnadsökning för rättsliga biträden. Bedömningen görs att de ökade kostnaderna ryms inom det befintliga anslaget för Rättsliga biträden m.m.

Även förslaget om inhämtande av sakkunnigutlåtande bedöms innebära en viss kostnadsökning. De kostnadsökningar som kan uppkomma bedöms rymmas inom det befintliga anslaget för Rättsliga biträden m.m.

Begränsade konsekvenser för andra myndigheter

Förslaget innebär att Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd och Socialstyrelsen behöver se över sina förfrifter och allmänna råd i de delar som berör vårdnadsöverflyttning och umgänge. De kostnadsökningar som kan uppkomma är marginella och bedöms kunna hanteras inom befintliga ramar. Detsamma gäller eventuella kostnader för Domstolsverket.

Ikraftträdande

De nya reglerna föreslås träda i kraft den 1 oktober 2024.

Betänkandets lagförslag

1 Förslag till lag om ändring i föräldrabalken

Härigenom föreskrivs i fråga om föräldrabalken¹

dels att 6 kap. 2 a och 8 §§ ska ha följande lydelse,

dels att det ska införas nya paragrafer, 6 kap. 19 a §, 20 kap. 9, 10 och 10 a–c §§, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

6 kap.

2 a §²

Barnets bästa ska vara avgörande för alla frågor om vårdnad, boende och umgänge.

Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet ska det fästas avseende särskilt vid

– risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa, och

– barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.

Bedömningen av barnets bästa är en helhetsbedömning. Risken för att barnet far illa ska vara en del av den bedömningen.

8 §³

Har ett barn stadigvarande vårdats och fostrats i ett annat enskilt hem än föräldrahemmet och är det *uppenbart att det är bäst* för barnet att det rådande förhållandet *får bestå och att* vårdnaden flyttas över till den eller dem som har tagit emot barnet eller någon av dem, *skall rätten* utse denne eller dessa att såsom särskilt förordnade vårdnadshavare utöva vårdnaden om barnet.

Har ett barn stadigvarande vårdats och fostrats i ett annat enskilt hem än föräldrahemmet och är det bäst för barnet *att inte återförenas med sina föräldrar utan i stället* att det rådande förhållandet *består ska* vårdnaden flyttas över till den eller dem som har tagit emot barnet eller någon av dem. *Rätten ska då* utse denne eller dessa att såsom särskilt förordnade vårdnadshavare utöva vårdnaden om barnet.

Vid bedömningen enligt första stycket ska domstolen särskilt beakta:

– barnets och familjehemsföräldrarnas inställning till en vårdnadsöverflyttning,

– barnets relation till familjehemsföräldrarna och deras förmåga

¹ Balken omtryckt 1995:434.

² Senaste lydelse 2021:528.

³ Senaste lydelse 2006:458.

att tillgodose barnets behov av en trygg och god uppväxt,
– familjehemsföräldrarnas inställning till och förmåga att tillgodose barnets behov av kontakt med sina föräldrar och andra närstående,
– barnets relation till sina föräldrar, och
– barnets sociala situation i övrigt.

Frågor om överflyttning av vårdnaden enligt första stycket prövas på talan av socialnämnden.

19 a §

Om det behövs, får rätten begära in sakkunnigutlåtande från en psykolog.

Rätten ska förelägga den sakkunnige att inge utlåtande inom viss tid. Rätten får ge riktlinjer för utlåtandet.

Den sakkunnige har rätt till skälig ersättning för arbete, tidspillan och utlägg som uppdraget krävt. Rätten beslutar om ersättningen. Ersättningen betalas av allmänna medel.

20 kap.

9 §⁴

Vid prövningen av frågor om särskilt förordnad vårdnadshavare eller tillfällig vårdnadshavare enligt 6 kap. 7–8 a och 10 d §§ ska ett offentligt biträde enligt lagen (1996:1620) om offentligt biträde förordnas för barnet och barnets vårdnadshavare.

Ett offentligt biträde enligt första stycket får förordnas tidigast när socialnämnden beslutat att inleda en utredning enligt 11 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:435) om överflyttning av vårdnaden.

Offentligt biträde ska inte förordnas om behov av biträde saknas.

⁴ Tidigare 9 § upphävd genom 2006:557.

10 §⁵

En fråga om förordnande av biträde enligt 9 § prövas av den domstol som handlägger målet om överflyttning av vårdnaden.

Om det inte pågår ett mål om överflyttning av vårdnaden vid domstolen, prövas frågan om förordnande av offentligt biträde av den domstol som är behörig att pröva frågan om överflyttning av vårdnaden. Lagen (1996:242) om domstolsärenden ska tillämpas.

Endast den som på grund av sina kunskaper och erfarenheter och även i övrigt är särskilt lämplig för uppdraget får förordnas till offentligt biträde för ett barn.

Ett beslut om förordnande, byte eller entledigande av ett offentligt biträde gäller även om beslutet inte har fått laga kraft.

Ett offentligt biträde för ett barn ska inte tillåtas sätta någon annan i sitt ställe.

10 a §

Ett offentligt biträde som utsetts för ett barn enligt 9 § ska få ta del av sådana uppgifter som kan vara av betydelse i målet eller ärendet.

10 b §

Ett offentligt biträde som utsetts för ett barn enligt 9 § får samtala med barnet utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande.

10 c §

I ett mål om överflyttning av vårdnaden ska ett offentligt biträde som förordnats för ett barn enligt 9 § föreläggas att inom viss tid yttra sig skriftligen.

Ett sådant biträde ska också kallas till sammanträde och förhandling i målet. Vid sammanträde

och förhandling ska biträdet få tillfälle att yttra sig.

Prop. 2024/25:10
Bilaga 2

Denna lag träder i kraft den 1 oktober 2024.

2 Förslag till lag om ändring i socialtjänstlagen (2001:453)

Härigenom föreskrivs att 6 kap. 8 b och 11 §§ socialtjänstlagen (2001:453) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

6 kap.

8 b §¹

När barnet har varit placerat i samma familjehem under två år från det att placeringen verkställdes, ska socialnämnden särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 8 § föräldrabalken. Därefter ska frågan övervägas årligen.

Vid ett sådant övervägande ska följande särskilt beaktas:

– barnets och familjehemsföräldrarnas inställning till en vårdnadsöverflyttning,

– barnets relation till familjehemsföräldrarna och deras förmåga att tillgodose barnets behov av en trygg och god uppväxt,

– familjehemsföräldrarnas inställning till och förmåga att tillgodose barnets behov av kontakt med sina föräldrar och andra närstående, *och*

– barnets relation till sina föräldrar.

– familjehemsföräldrarnas inställning till och förmåga att tillgodose barnets behov av kontakt med sina föräldrar och andra närstående,

– barnets relation till sina föräldrar, *och*

– *barnets sociala situation i övrigt.*

11 §²

Om vårdnaden av ett barn har flyttats över till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare som barnet tidigare varit familjehemsplacerat hos, får kommunen fortsätta att betala dessa vårdnadshavare skälig ersättning. Vid sådan överflyttning av vårdnaden ska socialnämnden ge särskilt förordnade vårdnadshavare råd och stöd.

Råd och stöd ska ges av socialnämnden i den kommun som beslutat om familjehemsplaceringen om särskilt förordnade vårdnadshavare begär det.

Socialnämnden i den kommun som beslutat om familjehemsplaceringen får även bevilja fortsatta insatser till barnet.

Denna lag träder i kraft den 1 oktober 2024.

¹ Senaste lydelse 2022:665.

² Senaste lydelse 2012:776.

3 Förslag till lag om ändring i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

Prop. 2024/25:10
Bilaga 2

Härigenom föreskrivs att 13 c § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

13 c §¹

När den unge har varit placerad i samma familjehem under två år från det att placeringen verkställdes, ska socialnämnden särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 8 § föräldrabalken. Därefter ska frågan övervägas årligen.

Vid ett sådant övervägande ska följande särskilt beaktas:

– den unges och familjehemsföräldrarnas inställning till en vårdnadsöverflyttning,

– den unges relation till familjehemsföräldrarna och deras förmåga att tillgodose den unges behov av en trygg och god uppväxt,

– familjehemsföräldrarnas inställning till och förmåga att tillgodose den unges behov av kontakt med sina föräldrar och andra närstående, *och*

– den unges relation till sina föräldrar, *och*

– *den unges sociala situation i övrigt.*

Denna lag träder i kraft den 1 oktober 2024.

¹ Senaste lydelse 2022:664.

Förteckning över remissinstanserna

Efter remiss har yttranden över betänkandet Tryggare hem för barn (SOU 2022:71) lämnats av Akademikerförbundet SSR, Barnens rätt i samhället, Barnombudsmannen, Barnrättsbyrån, Borås kommun, Brottsofferjouren Sverige, Brottsoffermyndigheten, Båstads kommun, Domstolsverket, Falkenbergs kommun, Familjerättssociomernas Riksförening, Familjevårdens centralorganisation, Filipstads kommun, Föreningen Sveriges socialchefer, Föreningen Vårdnad Boende Umgänge i Sverige, Förvaltningsrätten i Göteborg, Gävle kommun, Göteborgs tingsrätt, Helsingborgs kommun, Hovrätten för Västra Sverige, Hovrätten för Övre Norrland, Inspektionen för vård och omsorg, Integritetsskyddsmyndigheten, Justitiekanslern, Jämställdhetsmyndigheten, Kammarrätten i Sundsvall, Karlskrona kommun, Knas hemma, Kristinehamns kommun, Linköpings kommun, Linköpings universitet (Barnafrid – Nationellt centrum för kunskap om våld mot barn), Luleå tingsrätt, Lunds universitet, Länsstyrelsen i Östergötlands län (Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck), Malmö kommun, Malmö tingsrätt, Maskrosbarn, Myndigheten för delaktighet, Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, Norrköpings tingsrätt, Organisationen för vuxna adopterade och fosterbarn, Orusts kommun, Polismyndigheten, Psykologförbundet, Region Norrbotten, Region Stockholm, Region Värmland, Region Örebro län, Riksdagens ombudsmän (JO), Riksorganisationen GAPF – Glöm aldrig Pela och Fadime, Ronneby kommun, Rädda Barnen, Skatteverket, Skellefteå kommun, Socialstyrelsen, Sollentuna kommun, Stiftelsen Allmänna Barnhuset, Stockholms kommun, Stockholms tingsrätt, Stockholms universitet, Strömstads kommun, Sundsvalls tingsrätt, Svea hovrätt, Sveriges advokatsamfund, Sveriges kommunala familjerådgivare, Sveriges Kommuner och Regioner, Trelleborgs kommun, Uddevalla kommun, Umeå tingsrätt, Unicef Sverige, Unizon, Uppsala universitet, Varbergs tingsrätt, Västerås kommun, Örebro tingsrätt, Östersunds tingsrätt och Östhammars kommun.

Följande remissinstanser har avstått från att yttra sig: Alingsås kommun, Alvesta kommun, Bodens kommun, Civil Rights Defenders, Dorotea kommun, Eksjö kommun, Familjehemmens riksförbund, Funktionsrätt Sverige, Förvaltningsrätten i Härnösand, Partille kommun, Region Skåne, Region Uppsala, Riksförbundet för familjers rättigheter, Riksförbundet för förstärkt familjehemsvård, Riksförbundet Män för jämställdhet, Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige, Sollefteå kommun, Sveriges kvinnoorganisationer, Sveriges Makalösa föräldrar, Söderköpings kommun, Västra Götalandsregionen, Ystads kommun och Åre kommun.

Yttranden har dessutom kommit in från Barnombudet i Uppsala län, Folkhälsomyndigheten, Föreningen Vi som kämpar för våra barn, Kvinnofronten, Lex Tintin-föreningen, Kvinnoorganisationernas samarbetsråd i alkohol- och narkotikafrågor, Riksförbundet Attention, Svenska diabetesförbundet och två privatpersoner.

1 Förslag till lag om ändring i föräldrabalken

Härigenom föreskrivs i fråga om föräldrabalken¹

dels att 6 kap. 2 a, 8 och 15 §§ ska ha följande lydelse,

dels att det ska införas sju nya paragrafer, 6 kap. 19 a § och 20 kap.

9–10 c §§, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

6 kap.

2 a §²

Barnets bästa ska vara avgörande för alla frågor om vårdnad, boende och umgänge.

Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet ska det fästas avseende särskilt vid

– risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa, *och*

– *barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.*

Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet ska det fästas avseende särskilt vid risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för *våld eller annat* övergrepp, eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa.

8 §³

Har ett barn stadigvarande vårdats och fostrats i ett annat enskilt hem än föräldrahemmet och *är* det *uppenbart* att det är bäst för barnet att det rådande förhållandet får bestå och att vårdnaden flyttas över till den eller dem som har tagit emot barnet eller någon av dem, *skall* rätten utse denne eller dessa att såsom särskilt förordnade vårdnadshavare utöva vårdnaden om barnet.

Om ett barn stadigvarande *har* vårdats och fostrats i ett annat enskilt hem än föräldrahemmet och det är bäst för barnet att det rådande förhållandet får bestå och att vårdnaden flyttas över till den eller dem som har tagit emot barnet eller någon av dem, *ska* rätten utse denne eller dessa att såsom särskilt förordnade vårdnadshavare utöva vårdnaden om barnet.

Vid bedömningen av om det är bäst för barnet att vårdnaden flyttas över ska rätten särskilt beakta

– *barnets och familjehemsföräldrarnas inställning till en vårdnadsöverflyttning,*

– *barnets relation till familjehemsföräldrarna och deras förmåga*

¹ Balken omtryckt 1995:974.

² Senaste lydelse 2021:528.

³ Senaste lydelse 2006:458.

att tillgodose barnets behov av en trygg och god uppväxt,

– familjehemsföräldrarnas inställning till och förmåga att tillgodose barnets behov av kontakt med sina föräldrar och andra närstående,

– barnets relation till sina föräldrar, och

– barnets sociala situation i övrigt.

Frågor om *vårdnadsöverflyttning* prövas på talan av socialnämnden.

Frågor om *överflyttning av vårdnaden enligt första stycket* prövas på talan av socialnämnden.

15 §⁴

Barnet ska ha rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med. Umgänget kan ske genom att barnet och föräldern träffar varandra eller genom att de har annan kontakt.

Barnet ska ha rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med, *utom när det strider mot barnets bästa.* Umgänget kan ske genom att barnet och föräldern träffar varandra eller genom att de har annan kontakt.

Barnets föräldrar har ett gemensamt ansvar för att barnets behov av umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med så långt möjligt tillgodoses. Särskilt förordnade vårdnadshavare och en tillfällig vårdnadshavare har motsvarande ansvar.

Barnets vårdnadshavare har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med någon annan som står det särskilt nära så långt möjligt tillgodoses.

Om barnet står under vårdnad av båda föräldrarna och ska umgås med en förälder som det inte bor tillsammans med, ska den andra föräldern lämna sådana upplysningar om barnet som kan främja umgänget, om inte särskilda skäl talar mot det. Om barnet ska umgås med en förälder som inte är vårdnadshavare eller med någon annan som står barnet särskilt nära, ska upplysningar enligt första meningen lämnas av vårdnadshavaren.

19 a §

Om det är nödvändigt för att bedöma risken för att barnet far illa i mål eller ärenden om vårdnad, boende eller umgänge ska rätten hämta in ett sakkunnigutlåtande från en legitimerad psykolog.

20 kap.

9 §⁵

I ett mål om överflyttning av vårdnaden till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare enligt 6 kap. 7–8 a §§ eller 10 e § eller i ett ärende hos socialnämnden om sådan vårdnadsöverflyttning ska ett offentligt biträde förordnas för barnet, om det inte måste antas att behov av biträde saknas.

I ett ärende eller mål som anges i första stycket ska offentligt biträde förordnas även för barnets vårdnadshavare, om det inte måste antas att behov av biträde saknas.

9 a §

I ett ärende hos socialnämnden förordnas offentligt biträde enligt 9 § av den domstol som är behörig att pröva frågan om överflyttning av vårdnaden. Vid domstolens handläggning tillämpas lagen (1996:242) om domstolsärenden.

10 §⁶

Den som är offentligt biträde för barnet ska se till att barnets rätt enligt 6 kap. 2 b § första stycket att få information och möjlighet att framföra sina åsikter tillgodoses.

Barnets offentliga biträde får samtala med barnet utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande.

10 a §

Till offentligt biträde för barnet får endast den förordnas som på grund av sina kunskaper och erfarenheter och även i övrigt är särskilt lämplig för uppdraget.

10 b §

I ett mål om överflyttning av vårdnaden ska den som är offentligt biträde för barnet föreläggas att

⁵ Tidigare 9 § upphävd genom 2006:557.

⁶ Tidigare 10 § upphävd genom 1980:159.

*yttra sig skriftligen och kallas till
sammanträde som om denne var
biträde åt en part.*

10 c §

*Den som är offentligt biträde för
barnet har rätt att ta del av det som
har tillförts ärendet eller målet om
överflyttning av vårdnaden.*

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2025.

2 Förslag till lag om ändring i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

Prop. 2024/25:10
Bilaga 4

Härigenom föreskrivs att 13 c § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

13 c §¹

När den unge har varit placerad i samma familjehem under två år från det att placeringen verkställdes, ska socialnämnden särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 8 § föräldrabalken. Därefter ska frågan övervägas årligen.

Vid ett sådant övervägande ska följande särskilt beaktas:

– den unges och familjehemsföräldrarnas inställning till en vårdnadsöverflyttning,

– den unges relation till familjehemsföräldrarna och deras förmåga att tillgodose den unges behov av en trygg och god uppväxt,

– familjehemsföräldrarnas inställning till och förmåga att tillgodose den unges behov av kontakt med sina föräldrar och andra närstående, *och*

– den unges relation till sina föräldrar.

– familjehemsföräldrarnas inställning till och förmåga att tillgodose den unges behov av kontakt med sina föräldrar och andra närstående,

– den unges relation till sina föräldrar, *och*

– *den unges sociala situation i övrigt.*

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2025.

¹ Senaste lydelse 2022:664.

3 Förslag till lag om ändring i socialtjänstlagen
(2001:453)

Härigenom föreskrivs att 6 kap. 8 b § socialtjänstlagen (2001:453) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

6 kap.

8 b §¹

När barnet har varit placerat i samma familjehem under två år från det att placeringen verkställdes, ska socialnämnden särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. 8 § föräldrabalken. Därefter ska frågan övervägas årligen.

Vid ett sådant övervägande ska följande särskilt beaktas:

– barnets och familjehemsföräldrarnas inställning till en vårdnadsöverflyttning.

– barnets relation till familjehemsföräldrarna och deras förmåga att tillgodose barnets behov av en trygg och god uppväxt,

– familjehemsföräldrarnas inställning till och förmåga att tillgodose barnets behov av kontakt med sina föräldrar och andra närstående, *och*

– barnets relation till sina föräldrar.

– familjehemsföräldrarnas inställning till och förmåga att tillgodose barnets behov av kontakt med sina föräldrar och andra närstående,

– barnets relation till sina föräldrar, *och*

– *barnets sociala situation i övrigt.*

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2025.

Utdrag ur protokoll vid sammanträde 2024-08-26

Närvarande: F.d. justitierådet Sten Andersson samt justitieråden Ulrik von Essen och Cecilia Renfors

Tryggare hem för barn

Enligt en lagrådsremiss den 4 juli 2024 har regeringen (Justitiedepartementet) beslutat inhämta Lagrådets yttrande över förslag till

- lag om ändring i föräldrabalken,
- lag om ändring i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga,
- lag om ändring i socialtjänstlagen (2001:453).

Förslagen har inför Lagrådet föredragits av rättssakkunniga Victoria Lönn.

Förslagen föranleder följande yttrande.

Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken

6 kap. 2 a §

Paragrafen är en portalparagraf om barnets bästa. I andra stycket anges att det vid bedömningen av vad som är bäst för barnet särskilt ska fästas avseende vid risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för våld eller annat övergrepp, eller att barnet förs bort eller annars far illa. Detta motsvarar den hittillsvarande första strecksatsen i andra stycket med undantag för det särskilda omnämmandet av risken för våld. Lagrådet konstaterar att det inte innebär någon ändring i sak, eftersom begreppet övergrepp innefattar även utövande av våld.

Paragrafen ändras också på det sättet att det inte längre anges att barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna ska beaktas särskilt. Samtidigt står det klart att utgångspunkten i normalfallet fortfarande ska vara att barn har behov av en nära och god kontakt med båda sina föräldrar. Det framhålls i remissens allmänna del (se s. 15 f.) att detta kommer till uttryck i artikel 9.3 Barnkonventionen och att föräldrabalkens regler om vårdnad, boende och umgänge bygger på den uppfattningen. Författningskommentaren är dock inte lika tydlig på den punkten.

Att helt stryka den nuvarande lagtexten om barns behov av en god och nära kontakt med föräldrarna kan försvåra tillämpningen av föräldrabalkens regler om vårdnad, boende och umgänge. Förslaget i denna del kan därför sättas i fråga. Om den föreslagna ändringen genomförs är det särskilt viktigt att författningskommentaren är tydlig och bidrar till förståelsen av vad ändringen är avsedd att innebära.

Ändringarna i paragrafen syftar till att betona att risken för att barnet far illa ska sättas främst vid bedömningen av vad som är barnets bästa i frågor

om vårdnad, boende och umgänge (se s. 16 i remissen). Lagrådet har i sig ingen invändning mot detta grundläggande synsätt.

Det finns emellertid skäl att framhålla att bedömningar av om det finns risk för framtida övergrepp ofta är mycket svåra att göra. Det gäller såväl när bedömningen kan grundas på tidigare händelser som är utredda (jfr NJA 2023 s. 1018, som rörde risken för ett bortförande av barnet till ett annat land, särskilt p.13–15, samt Högsta domstolens dom den 19 juni 2024 i mål T 4560-23) som när bedömningen måste grundas på andra förhållanden. Lagrådet har inte uppfattat att förslaget är avsett att innebära någon ändring när det gäller frågan om hur bedömningen av en påstådd risk för att barnet far illa, exempelvis vid umgänge med en förälder, ska göras (se s. 18 i remissen). Liksom hittills gäller då bland annat att det måste finnas konkreta omständigheter som talar för att barnet kan komma att fara illa. Några av de uttalanden som görs om risken för att barn far illa i författningskommentaren kan ge intryck av att förslaget syftar till en ändring i detta avseende (s. 73 nederst och s. 74, sist i kommentaren). Detta bör klaras ut i den fortsatta beredningen.

6 kap. 19 a §

Paragrafen ålägger rätten att i ett mål eller ärende om vårdnad, boende eller umgänge inhämta ett sakkunnigutlåtande från en legitimerad psykolog, om det är nödvändigt för att bedöma risken för att barnet far illa.

Redan rättegångsbalkens bestämmelser om sakkunnigbevisning ger rätten möjlighet att förordna en sakkunnig, t.ex. en psykolog, i mål av ifrågasvarande slag. Det som paragrafen tillför är att rätten under vissa förhållanden kommer att vara skyldig att inhämta ett utlåtande från en psykolog. Eftersom det är fråga om en för rätten tvingande bestämmelse, är det angeläget att den ger ett tydligt besked om vad som åligger rätten. Lagtexten säger emellertid enbart att ett psykologutlåtande ska inhämtas om det är ”nödvändigt för att bedöma risken för att barnet far illa”. Vad som sägs i allmänmotiven avgränsar inte rättens skyldighet på något närmare sätt. Användandet av ordet ”nödvändigt” indikerar visserligen att bestämmelsen är avsedd att tillämpas med återhållsamhet och i motivtexten förespråkas en restriktiv tillämpning. Det som i övrigt uttalas i författningskommentaren tyder emellertid närmast på att rättens skyldighet kan aktualiseras i situationer av mycket olika slag.

Oklarheten om hur långt rättens skyldighet att inhämta ett psykologutlåtande sträcker sig kommer enligt Lagrådets mening att leda till tillämpningsproblem. Lagrådet ifrågasätter därför om en bestämmelse av det aktuella slaget bör utformas som en tvingande bestämmelse. Det kan noteras att den motsvarande bestämmelsen i utredningsförslaget var utformad som en fakultativ bestämmelse (”Om det behövs, får rätten ...”). Det som synes vara syftet med lagrådsremissens förslag – att uppmuntra domstolarna att inhämta psykologutlåtanden i högre utsträckning än i dag – borde kunna tillgodoses redan genom en bestämmelse om att rätten särskilt ska överväga behovet av att inhämta sakkunnigbevisning från en legitimerad psykolog angående risken för att barnet far illa. En sådan bestämmelse kan lämpligen tas in i 6 kap. 19 § föräldrabalken.

Oavsett om bestämmelsen utformas enligt lagrådsremissens förslag eller enligt Lagrådets förslag finns det anledning att tillägga följande.

Det framgår av författningskommentaren att psykologens uppdrag ska avgränsas genom att rätten pekar ut de frågor som psykologen ska uttala sig om. Lagrådet vill understryka betydelsen av att en sådan avgränsning görs. Därmed uppkommer emellertid också frågan om vilka frågeställningar som psykologen ska uppmanas att uttala sig om. Vad som sägs i lagrådsremissen får förstås så att psykologen framför allt ska tillhandahålla rätten sin särskilda sakkunskap på det psykologiska området och på så vis förbättra domstolens möjligheter att, utifrån i målet utredda sakförhållanden, bedöma risken för att barnet far illa. Familjemål präglas emellertid ofta av att parterna är djupt oense inte bara om barnets psykiska status och särskilda behov utan även om andra sakförhållanden, t.ex. om vad som har inträffat mellan barnet och en förälder. Parterna hänvisar då inte sällan till uppgifter som barnet påstås ha lämnat till en förälder eller till socialnämndens handläggare. Det kan inte uteslutas att en part i en sådan situation hävdar att ett psykologutlåtande bör inhämtas för att bedöma barnets trovärdighet eller för att på annat sätt klarlägga exempelvis tidigare händelseförlopp. Detta kan leda till en olycklig sammanblandning av rättens och psykologens roller. Det bör därför normalt vara uteslutet att ett psykologutlåtande inhämtas för att bedöma trovärdigheten i ett barns uppgifter eller ta ställning till tidigare händelseförlopp. Enligt Lagrådets mening bör motivtexten tydligare uttrycka att psykologens uppgift endast är att tillföra målet sådan särskild sakkunskap som krävs för att rätten ska kunna bedöma riskerna för att barnet far illa i det aktuella fallet.

20 kap. 10 c §

I paragrafen anges att det offentliga biträdet har rätt att få del av det som har tillförts ärendet eller målet. I författningskommentaren sägs att detta inte i sig medför att uppgifter kan lämnas ut utan hinder av sekretess. Vidare sägs att det kan bli aktuellt att tillämpa den sekretessbrytande bestämmelsen i 10 kap. 2 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) och att en prövning ska göras i varje enskilt fall.

Enligt Lagrådets mening är den tillämpning som anvisas i författningskommentaren svår att förena med den obegränsade rätt att ta del av material som tillförts ärendet eller målet som följer av paragrafens ordalydelse. Det kan noteras att ordalydelsen i det remitterade förslaget innehöll en begränsning till uppgifter som kunde vara av betydelse. Lagrådet anser att utformningen av paragrafen och förhållandet till bestämmelserna i offentlighets- och sekretesslagen bör övervägas vidare.

Justitiedepartementet

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 12 september 2024

Närvarande: statsminister Kristersson, ordförande, och statsråden Svantesson, Ankarberg Johansson, Edholm, Waltersson Grönvall, Jonson, Strömmer, Forssmed, Tenje, Forssell, Slottnér, M Persson, Wykman, Malmer Stenergard, Kullgren, Liljestrand, Brandberg, Bohlin, Pourmokhtari, Rosencrantz, Dousa

Föredragande: statsrådet Strömmer

Regeringen beslutar proposition 2024/25:10 Tryggare hem för barn